

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА

1920

КАФЕДРА ІСТОРІЇ

Історичні штудії

Випуск 2

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

КАФЕДРА ІСТОРІЇ

ІСТОРИЧНІ ШТУДІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ І СТУДЕНТІВ

**Випуск 3
Видається з листопада 2022 року**

Миколаїв – 2025

УДК 94.477
I 82

*Рекомендовано до друку відповідно до ухвали вченої ради
Навчально-наукового педагогічного інституту
імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 4 від 09 грудня 2025 р.)*

Рецензенти:

Ніколаєв І. Є. – доктор історичних наук, завідувач кафедри філософії освіти, теорії й методики суспільствознавчих предметів Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Сугацька Н. В. – кандидатка історичних наук, доцентка, в. о. завідувачки кафедри гуманітарних дисциплін Миколаївського навчально-наукового інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Історичні штудії: збірник наукових праць молодих науковців і студентів / За заг. ред. д. іст. н., проф., зав. кафедри історії Н. О. Рижевої. Випуск 3. Миколаїв: Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, 2025. 182 с. (Електронний збірник)

До збірника увійшли матеріали наукових пошуків здобувачів вищої освіти НУК імені адмірала Макарова. Публікації присвячені актуальним питанням археології, історії, етнології, історіографії, краєзнавства, історії міжнародних відносин та інноваціям в історичній освіті.

Для істориків, археологів, краєзнавців, вчителів історії та здобувачів освіти ЗЗСО, викладачів та здобувачів вищої освіти, а також для тих, хто цікавиться історією.

Матеріали подаються мовою оригіналу. Відповідальність за подану інформацію несуть автори.

УДК 94.477

© Навчально-науковий педагогічний інститут
імені В. О. Сухомлинського
© НУК імені адмірала Макарова, 2025

ЗМІСТ

Андрущенко А. М., Хрящевська Л.М.

Феодалізм як соціально-економічна система середньовічної Європи 8

Андрюхін Є. С.

Країни Центрально-Східної Європи та східне розширення НАТО 13

Бриченко Д. С., Нефьодов Д. В.

Промисловість Миколаївщини в другій половині 1980-х – на початку 1990-х рр. 17

Вихрист Т. Г.

Суспільно-політичний розвиток гетьманської України на початку XVIII ст. 22

Деменнікова О. І., Буглай Н. М.

Пріоритети соціально-економічного співробітництва Чехії та України (1990-ті роки – початок 2000-х) 26

Довбня В. В., Рижева Н. О.

Державний облік пам'яток монументального мистецтва на Миколаївщині у 70-80 роках XX ст. 30

Дячук Л. Г.

Особливості глобальних міграційних процесів у сучасному світі та місце і роль у них України 35

Єдин В. В.

Економічна політика К. Аденауера 39

Єдинок О. М.

Вплив Візантії на формування храмової архітектури Київської Русі 43

Коку В. О.

Оцінка Переяславської угоди в сучасній історіографії 47

Колісніченко Р.В.

Громадянська війна в Іспанії: причини, перебіг, наслідки 52

Копчак А. М., Буглай Н. М.

Еммелін Панкгерст – засновниця суфражистського руху 55

Корінь В. Г.

Соціальний склад та повсякденне життя ханської України у XVIII ст. 59

Корягін В. А.

Наполеон Бонапарт: людина, політик, воєначальник 63

Мазник А. А.

«Летючий університет» у Варшаві: гендерна співпраця та підпільна освіта на рубежі XIX–XX ст. 69

Матвієнко К. М.

Особливості розвитку сучасної початкової освіти в Україні 75

Мирун В. В., Рижева Н. О.

Історія розвитку підводного суднобудування в науковому доробку професора Ю. С. Крючкова 79

Михайлов М. О., Рижева Н. О.

Історичне зброєзнавство в Україні: становлення, розвиток та сучасні тенденції 84

Момот Т. І.

Биківнянська трагедія як відображення радянської політики масових репресій 94

Мошенська В. І., Хрящевська Л.М.

Втрати української культури під час німецької окупації (1941–1944 рр.): історичні масштаби та наслідки 99

Нанакіна К. В., Хрящевська Л.М.

Окупаційне повсякдення в Україні у роки другої світової війни (1941–1944 рр.): регіональний аналіз 104

Ніженкевич Д. В., Хрящевська Л. М.

Каролінзьке відродження як культурно-освітній феномен середньовіччя ... 110

Олійник З. В.

Пропагандистський образ радянської жінки та реальність повсякденного життя у 50-80-ті роки ХХ ст.	115
Осадчий Д. М.	
Неоліт: кам'яні свідки зародження цивілізації	120
Панейко А. І.	
Грюнвальдська битва (1410 р.): історичне значення	123
Пелик О. В.	
Історія археологічних досліджень на території Миколаєва	127
Романенко Д. С., Нефьодов Д. В.	
Промислова відбудова Миколаївщини у перші повоєнні роки (1944–1950 рр.)	133
Рощина В. Я.	
Утворення та діяльність Ліги Націй	139
Сєгіда Д. В.	
Ідеї шістдесятництва в творчості Ліни Костенко	145
Суханова Т. С., Буглай Н. М.	
Економічні перетворення в Польщі в період 1989–1995 рр.	151
Тасинкевич О. В.	
Початкова освіта на Миколаївщині: історичний вимір	155
Філенко А. А., Нефьодов Д. В.	
Особливості реалізації реформи О. Косигіна – О. Лібермана в Українській РСР	162
Чебурахов А. В.	
Ліквідація Запорізької Січі та соціально-економічні зміни у розвитку південної України	166
Чепура Є. Є.	
Михайло Грушевський – голова центральної ради УНР: виклики і досягнення	170
Шевчук В. С., Нефьодов Д. В.	

Український націонал-комунізм 1918–1921 рр. у контексті національно-визвольного руху	174
--	-----

Юськів Д. Ю.

Економічний розвиток східної Німеччини після возз'єднання країни (1989 – початок 2000-х рр.)	178
--	-----

УДК 94(4)"04/14"

Андрущенко Альона Миколаївна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна
2852ст3 група*

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії

Хрящевська Людмила Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ФЕОДАЛІЗМ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ

У статті досліджено сутність поняття "феодалізм" як ключової соціально-економічної формації середньовічної Європи. Розкрито етимологію терміна від латинського "feodum" та його входження у науковий обіг на початку XVIII століття. Проаналізовано історичні передумови виникнення феодалізму через синтез античної рабовласницької системи та первіснообщинного ладу германських племен. Висвітлено багаторівневу природу феодальної системи як результат поєднання римських традицій державності та варварських племінних відносин. Розглянуто хронологічні межі існування феодалізму в Європі (V–XV століття) та його роль у формуванні основ середньовічної цивілізації. Досліджено значення феодалізму для розвитку європейських держав, правових систем та перехідних процесів до капіталістичних відносин. Показано вплив феодальної формації на становлення сучасної європейської культури та державності.

Ключові слова: *феодалізм, соціально-економічна формація, середньовіччя, синтез культур, європейська цивілізація, історична система.*

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю глибокого осмислення механізмів формування феодалських відносин та методів історичного дослідження середньовічної епохи. Вивчення феодалізму має важливе значення для розуміння витоків сучасної європейської культури, права та державності.

Термін "феодалізм" має складну етимологію та історію формування. Його основа сягає латинського слова "feodum" (також "feudum"), що означало земельне надання, яке феодал отримував за умови виконання певних зобов'язань, насамперед військової служби. Це поняття відображало центральну ідею феодалських відносин – умовний характер володіння землею, коли право на неї було нерозривно пов'язане з обов'язками перед вищестоящим сеньйором [1; 3].

У науковий обіг термін "феодалізм" увійшов значно пізніше, ніж існувала сама система. Вперше його почали активно використовувати на початку XVIII століття просвітителі та історики для позначення специфічної суспільно-економічної формації. Саме в епоху Просвітництва, коли феодалні відносини вже перебували в стадії розкладу, дослідники отримали можливість осмислити цю систему як завершене історичне явище. До цього часу сучасники середньовіччя не використовували узагальнюючого терміна для опису свого суспільного устрою, сприймаючи його як природний порядок речей [2].

Хронологічні межі існування феодалізму в Європі визначаються дослідниками як період з V по XV століття. Початок формування феодалської системи пов'язаний з падінням Західної Римської імперії в 476 році та подальшою трансформацією суспільних відносин на її колишній території [1; 2]. Завершення феодалської епохи співпадає з Ренесансом, Великими географічними відкриттями та початком формування капіталістичних

відносин у XV–XVI століттях. Однак у різних регіонах Європи феодалізм мав свої особливості та хронологічні рамки.

Виникнення феодалізму зумовлене складним історичним процесом, який дослідники називають синтезом двох різнорідних суспільних систем. Перша складова цього синтезу – розклад античного рабовласницького суспільства Римської імперії. Криза рабовласницької економіки, яка стала особливо відчутною в III–V століттях, призвела до трансформації римської системи великих латифундій на основі рабської праці. Поступово рабів почали переводити на землю, надаючи їм невеликі ділянки для самостійного господарювання в обмін на частину врожаю. Цей процес створював передумови для формування майбутніх феодальних відносин між землевласниками та залежними селянами [3; 4].

Друга складова синтезу – трансформація первіснообщинного ладу германських племен, які заселили територію колишньої Римської імперії після її падіння. Германці принесли з собою власні традиції общинної організації, військової демократії та особливих форм землеволодіння. У їхньому суспільстві існувала сильна роль племінної аристократії та особисті відносини вірності між вождями та їхніми дружинниками. Ці елементи стали основою для майбутньої васально-ленної системи.

Поєднання античних і варварських традицій створило унікальну суспільну систему, якій були властиві як римські елементи (залишки державної організації, християнська церква, латинська писемність, римське право), так і германські (васальні відносини, військова організація, общинні традиції). Цей синтез тривав кілька століть і мав різну інтенсивність у різних регіонах Європи [4; 5].

Феодалізм як система мав багаторівневий характер. Він охоплював економічні відносини, політичну організацію, соціальну структуру, правову систему, ідеологію та культуру [6; 7]. На економічному рівні це була система, заснована на умовній власності на землю та експлуатації залежних селян. На політичному – децентралізована система влади з розгалуженою ієрархією

феодалів. На соціальному – жорстка станова структура суспільства. На ідеологічному – домінування християнської церкви та релігійного світогляду [2; 7].

Феодалізм мав кілька етапів розвитку: ранній (V–IX століття), класичний або зрілий (X–XIII століття) та пізній (XIV–XV століття) [2; 5]. Кожен етап мав свої особливості в економіці, політичній організації та культурі. Ранній характеризувався формуванням основних феодалських інститутів, класичний – стабільністю системи, пізній – кризовими явищами, розвитком міст та товарно-грошових відносин [4; 6].

Середньовічний феодалізм визначив подальший розвиток Європи: зародження елементів майбутньої капіталістичної системи, розвиток ремесла та торгівлі, формування прошарку буржуазії, виникнення національних держав, правових систем та університетської освіти [3; 7].

Отже, феодалізм є складним історичним явищем, що вплинуло на розвиток європейської цивілізації майже тисячу років. Він виник як синтез античних і германських традицій та створив багаторівневу систему економічних, політичних, соціальних і культурних відносин. Феодалська система забезпечила відновлення Європи після падіння Римської імперії, сформувала основи національних держав, правових традицій, культури та освіти. Розуміння феодалізму важливе для осмислення витоків сучасної європейської цивілізації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Феодалізм [Електронний ресурс] // Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Феодалізм>
2. Середньовіччя [Електронний ресурс] // Вікіпедія. - URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Середньовіччя>
3. Бойко О. Д. Історія Європи в середні віки: навч. посіб. К.: Академвидав, 2011. 432 с.

4. Історія середніх віків: Підручник / За ред. С.М. Стельмаха. К.: Либідь, 2010. 512 с.
5. Коляда І. А. Історія середніх віків: конспект лекцій. К.: Центр учбової літератури, 2013. 312 с.
6. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. К.: Генеза, 1996. 360 с.
7. Історія культури України: Навч. посібник / За ред. І.І. Тюрменко. К.: Вища школа, 2005. 384 с.

УДК 327(4.191.2-11)"199/200"

Андрюхін Євгеній Сергійович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

5851мз група

Науковий керівник:

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії

Буглай Наталя Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА СХІДНЕ РОЗШИРЕННЯ НАТО

У статті досліджується процес і наслідки східного розширення НАТО, що започаткувався у 1990-х роках, та окреслюється його значення як ключового етапу у формуванні післявоєнних міжнародних відносин. Особливу увагу приділено процесу розширення у контексті загострення напруженості з боку Росії, яка, хоч і примирилася з першим етапом (Паризьким актом), негативно сприйняла нову Стратегічну концепцію НАТО (1999) та операцію в Косово, що призвело до загострення конфлікту та розриву відносин. НАТО в своїх рішеннях закріпило право на силові операції без санкції ООН, сигналізуючи про намір глобалізувати свою діяльність. Таким чином, підкреслюється, що східне розширення НАТО сформувало нову архітектуру міжнародних відносин, посиливши роль Альянсу як гаранта безпеки в Європі і водночас наблизивши його стратегічні інтереси до регіону Каспію.

Ключові слова: ЦСЄ, принципи ОБСЄ, НАТО, колективна оборона, сили швидкого реагування, східний фланг.

Розширення НАТО на Схід у 1990-х трансформувало Центрально-Східну Європу (далі – ЦСЄ) й стало ключовим етапом післявоєнних міжнародних відносин. Європейські держави, через слабкість структур, фокусувалися на інтеграції колишніх членів Варшавського договору. Франція прагнула посилити європейську оборону, зменшити домінування США та реалізувати власну оборонну ідентичність, наголошуючи на важливості врахування інтересів Росії, але виступаючи проти її членства в НАТО. Німеччина, зацікавлена насамперед в Чехії та Польщі, бачила в розширенні НАТО утвердження впливу та розвивала співпрацю з Росією через договір з Альянсом. Велика Британія виявляла найменшу зацікавленість, віддаючи перевагу континентальному балансу сил.

На середину 90-х років XX ст. (1994–1995) питання розширення НАТО обґрунтувалось як зміцнення безпеки та стабільності, сприяння демократичним реформам (включно з цивільним контролем) та покращення співпраці. Вступ вимагав підписання Вашингтонського договору, врегулювання етнічних/територіальних конфліктів згідно з принципами ОБСЄ та спроможності військового внеску в колективну оборону [3]. 8 липня 1997 року на самміті в Мадриді НАТО запросило Угорщину, Чехію, Польщу до переговорів щодо вступу, підкресливши відкритість для нових членів, здатних робити внесок у євроатлантичну безпеку. Румунія, Словенія, Естонія, Латвія та Литва залишалися кандидатами, а Болгарія і Хорватія були потенційними кандидатами другого раунду. Мадридський саміт ініціював оновлення Стратегічної концепції НАТО. Росія змирилася зі вступом Вишеградської групи після Паризького акту, але антинатовські настрої посилювалися на початку 1999 року через плани нової Концепції та початок кампанії в Косово. Оновлена Стратегічна концепція НАТО закріпила право Альянсу на силові операції без мандату ООН, сигналізуючи про глобалізацію діяльності, що викликало

занепокоєння Росії. 2 березня 1999 року до НАТО вступили Польща, Чехія та Угорщина. Початок військової операції НАТО проти Югославії 24 березня 1999 року спричинив розрив відносин Росії з Альянсом. На ювілейному саміті НАТО вирішено було розширювати Альянс «без географічних обмежень» та прийнято нову Стратегічну концепцію. Дев'ять країн-партнерів виявили готовність стати членами Альянсу, але остаточні рішення щодо них відкладено було до Празького саміту в листопаді 2002 року [3]. Розширення, особливо на тлі активізації ГУУАМ, зустрічало спротив Москви. Вашингтонський саміт (1999 р.) зміцнив НАТО як гаранта безпеки, посиливши його присутність на Балканах, Кавказі та в Середній Азії. Російська критика та бомбардування СРЮ не змінили намірів кандидатів. Початково другий раунд розширення розглядав Словенію та Словаччину, але завдяки реформам та лобіюванню США перелік розширився до п'яти. Франція та Туреччина наполягли на включенні Болгарії та Румунії для зміцнення Балкан. Геостратегічне значення цих країн сприяло просуванню інтересів НАТО до Каспійського регіону та Східної Європи. На саміті в Празі (листопад 2002 р.) запрошення отримали сім країн (Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина, Словенія). Завершення цього етапу відбулося на Стамбульському саміті у червні 2004 року.

Албанія, Хорватія та Македонія отримали пропозицію членства після підготовки. Це масштабне розширення стимулювало модернізацію збройних сил та формування Сил швидкого реагування. Ключовим моментом третього раунду став Бухарестський саміт (2008 р.), де обговорювалася Україна та Грузія. Хорватія та Албанія успішно інтегрувалися, але вступ Македонії блокувався суперечкою з Грецією щодо назви, що було вирішено Преспанською угодою 2018 року. 27 березня Північна Македонія стала 30-тим членом НАТО [1].

Присутність НАТО на східному фланзі забезпечувала стримування через оборонний й пропорційний підхід. Тут діяло вісім багатонаціональних бойових груп. Чотири з них, розташовані на північному сході, підпорядковані

Багатонаціональному корпусу «Північний схід» (Щецин). Посилення оборони НАТО відбулося завдяки Плану дій у сфері готовності (2014 р.) та механізму розширеної передової присутності (2016 р.). Ці заходи стали найбільшим зміцненням колективної оборони за останнє десятиліття. Бойові групи на північному сході розгорнуті до липня 2017 року. Присутність на Південному Сході та у Чорноморському регіоні також активізувалася як відповідь на дії Росії [2].

Таким чином, НАТО еволюціонувала як система колективної безпеки, а східне розширення 1990-х років XX ст. зокрема приєднання Чехії, Угорщини та Польщі у 1999 році, трансформувало міжнародні відносини. Для країн ЦСЄ членство в НАТО є гарантом безпеки. Інтеграція Заходу разом з Україною розглядається як ефективний засіб стримування російської агресії. Військова присутність НАТО на східному фланзі виступає основним елементом цієї стратегії. Після вторгнення Росії в Україну сили Альянсу на східному фланзі були значно посилені, розгорнуто бойові групи в ряді країн, що стало вагомим свідченням єдності та солідарності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Asmus Ronald D. Rethinking NATO and EU Enlargement. *NATO Science for Peace and Security Series-E: Human and Societal Dynamics*. 2010. URL: <https://doi.org/10.3233/978-1-60750-096-4-177> (date of access: 31.10.2025).
2. Bell R. G. The Relevance of the Atlantic Alliance. *The Challenge to NATO*. 2021. P. 261–268. URL: <https://doi.org/10.2307/j.ctv1wvndft.18> (date of access: 31.10.2025).
3. Browning C. S., Joenniemi P. The Challenges of EU and NATO Enlargement. *Cooperation and Conflict*. 2004. Vol. 39, №3. P. 227–231. URL: <https://doi.org/10.1177/0010836704045201> (date of access: 31.10.2025).

УДК 94(477.73)“1985/1991”:338.45

Бриченко Дмитро Сергійович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна
5851м група*

доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії

Нефьодов Дмитро Валерійович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ПРОМИСЛОВІСТЬ МИКОЛАЇВЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1980-Х – НА ПОЧАТКУ 1990-Х РР.

Метою публікації є комплексне дослідження стану та трансформацій промислового комплексу Миколаївської області в період горбачовської перебудови 1985–1991 рр. Доведено, що загальносоюзна економічна криза, яка загострилася в другій половині 1980-х років, не одразу негативно позначилася на функціонуванні промисловості регіону. Наприкінці 1980-х рр. провідні позиції в структурі промислового виробництва Миколаївщини зберігало машинобудування, зокрема суднобудівна галузь разом із суміжними виробництвами, а також енергетичне машинобудування. Вагому роль у промисловому комплексі області продовжували відігравати підприємства кольорової металургії, електроенергетики, легкої, харчової та переробної промисловості.

Тимчасово регресивні тенденції в розвитку промисловості Миколаївщини вдалося стримати, однак подальший демонтаж адміністративно-командної системи управління, ліквідація централізованого

матеріально-технічного забезпечення, руйнування міжрегіональних і міжгалузевих господарських зв'язків, зростання соціальної напруженості, а також розпад СРСР як єдиного економічного простору спричинили стрімке погіршення економічної ситуації. Унаслідок цих процесів промисловий сектор області разом з індустрією України загалом у першій половині 1990 р. фактично подолав рубіж, після якого повернення до радянської моделі господарювання стало неможливим.

Ключові слова: УРСР, Миколаївська область, промисловість, робітничий клас, перебудова.

Необхідність докорінних змін у радянській економіці була проголошена на квітневому (1985 р.) пленумі ЦК КПРС. У промисловій сфері перебудовчі процеси реалізовувалися під гаслом «прискорення», концептуальні засади якого формувалися ще за часів Ю. Андропова. Основний акцент робився на впровадженні досягнень науково-технічного прогресу та інтенсифікації виробництва, при збереженні домінування адміністративно-командних методів управління. Перехід до ринкової економіки не розглядався, а реформування обмежувалося модернізацією чинної системи господарювання [1, с. 299].

Спроба удосконалення механізмів управління економікою передбачала розширення господарської самостійності підприємств, стимулювання трудових колективів і підвищення ролі економічних чинників. У Миколаївській області в межах експерименту працювали 13 підприємств різних союзних і республіканських міністерств. Підсумки першого року їх діяльності в нових умовах засвідчили певне зростання ефективності виробництва, особливо на підприємствах харчової промисловості, які перевиконали план реалізації та отримали значний надплановий прибуток. Водночас експеримент виявив низку системних проблем: залежність від суміжників, дисбаланс між виробництвом і попитом, а також слабкі інвестиційні можливості для оновлення основних фондів [2].

Загальносоюзна економічна криза другої половини 1980-х рр. не одразу негативно позначилася на промисловому розвитку Миколаївщини. У цей період продовжувався розвиток провідних машинобудівних і суднобудівних підприємств. СПБ «Машпроект» трансформувалося у потужний науково-виробничий комплекс, що забезпечував повний цикл створення газотурбінних агрегатів. У 1986 р. колектив підприємства був відзначений премією Ради Міністрів СРСР, а з 1988 р. воно функціонувало як НВО «Машпроект», орієнтоване також на конверсійні розробки для енергетики й газової промисловості [3, с. 25–26].

Важливу роль у промисловому комплексі області відігравало й виробниче об'єднання «Екватор», яке в період перебудови завершувало проектування та освоєння серійного виробництва приладів автоматики нового покоління для суднового обладнання. Підприємство було нагороджене орденом Трудового Червоного Прапора, брало участь у галузевих виставках та всесоюзних науково-технічних конференціях, що засвідчувало його високий науково-технічний потенціал [4, с. 119].

У перебудовчий період Миколаїв зберіг статус одного з провідних центрів суднобудування СРСР. На підприємствах області будувалися військові та цивільні судна різних типів, зокрема великотоннажні траулери, рудовози, рефрижератори та авіаносні крейсери. До початку 1990-х рр. миколаївські заводи забезпечували до половини загальноукраїнських обсягів суднобудування та переважну частку виробництва газотурбінної продукції [5, с. 158; 6, с. 494; 11, с. 8].

З 1987 р. частина підприємств області перейшла на повний госпрозрахунок і самофінансування. На них упроваджувалися сотні науково-технічних заходів, що сприяло зростанню прибутків, фондів оплати праці та матеріального заохочення. Окремі підприємства Миколаєва досягли значних успіхів у соціалістичному змаганні, освоїли випуск нових видів продукції та активізували зовнішньоекономічну діяльність, зокрема експорт

машинобудівної й легкої промислової продукції та створення спільних підприємств [7; 8, с. 4; 9].

Водночас перебудовчі процеси супроводжувалися загостренням екологічних і структурних проблем. Показовим прикладом стала дискусія навколо проекту Дніпровсько-Бузького гідровузла, реалізація якого могла мати масштабні негативні екологічні наслідки. Проект зазнав гострої критики з боку наукових установ, громадських організацій та органів охорони природи, що зрештою призвело до його згорання [10].

Наприкінці 1980-х рр. машинобудування залишалося провідною галуззю промисловості Миколаївщини поряд із суднобудуванням, енергетикою, кольоровою металургією, легкою та харчовою промисловістю. Водночас уже в 1987 р. область не виконала план реалізації промислової продукції, зросли обсяги недопоставок і зафіксовано масові порушення стандартів якості, що свідчило про поглиблення кризових явищ [12; 13].

Попри тимчасове стримування спаду, у 1991 р. кризові процеси набули системного характеру. Розрив господарських зв'язків, зникнення централізованого постачання та розпад СРСР призвели до різкого скорочення виробництва, особливо в машинобудуванні й суднобудуванні. Таким чином, перебудова не змогла подолати фундаментальні суперечності радянської економічної системи, а її непослідовність сприяла подальшій дестабілізації промислового розвитку регіону.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Книга 3. К.: Темпора, 2013. 388 с.
2. Асташкін І. Розширюючи межі нового. *Південна правда*. 1985. 23 травня. С. 3.
3. НПО «Машпроект» 40 лет: Крат. история предприятия / О.Г. Жирицкий и др.; Под ред. В.И. Романова. Николаев, 1994. 191 с.

4. Завод «Экватор». Страницы истории / В.Х. Ромашкан и др. Николаев: Атолл, 2003. 222 с.
5. Бугаенко Б.А., Галь А. Ф., Костенко Н. М. Николаевский кораблестроительный. Очерк истории института-университета. Николаев: УГМТУ, 1995. 241 с.
6. Історія рідного краю : Миколаївщина / М. М. Шитюк (кер. авт. кол.), О. О. Баковецька, Н. М. Буглай та ін. Миколаїв : Іліон, 2015. 628 с.
7. Малахова Л. Використовувати переваги госпрозрахунку. *Південна правда*. 1988. 27 грудня. С. 3.
8. Городу Николаеву – 200 лет: О судостроительной промышленности города. *Судостроение*. 1989. № 8. С. 3–5.
9. Фирсов О.В. Контакты и контракты. *Правда Украины*. – 1990. – 21 марта. – С. 3.
10. Днепроовско-Бугский гидроузел: Строительство прекращено. *Правда Украины*. 1989. 3 февраля. С. 3.
11. Яцунская Е.А. Николаев от перестройки к независимости: историко-политический анализ. 2-е изд., перераб. и доп. Николаев: Шамрай, 2008. 324 с.
12. Більше діла!: Економічний огляд. *Південна правда*. 1987. 18 серпня. С. 3.
13. Кудрич П. Поганого краще не робити. *Південна правда*. 1988. 5 квітня. С. 2.

УДК 94(477)"172:321

Вихрист Тетяна Геннадіївна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

5851 мз група

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії

Хрящевська Людмила Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК ГЕТЬМАНСЬКОЇ УКРАЇНИ ПОЧАТКУ XVIII СТ.

У статті проаналізовано, як Гетьманищина перейшла від широкої, хоча й обмеженої, автономії до повної адміністративної уніфікації з Російською імперією. Висвітлено внутрішнє соціальне розширення та формування нових економічних відносин, які суперечили традиційному козацькому ладу. Розкрито інституційні та ідеологічні важелі, через які імперія інтегрувала українські еліти та суспільство. Підкреслено, що втрата автономії не була одномоментним актом, а систематичним, планомірним процесом, інспірованим Російською імперією (від Коломацьких статей до Малоросійських колегій і скасування Гетьманства).

Ключові слова: *Гетьманищина, «автономія», Іван Мазепа, «гетьманство», Запорізька Січ, «Малоросійський приказ», «суверенітет».*

Актуальність дослідження суспільно-політичного розвитку Гетьманської України у XVIII столітті не викликає заперечення, оскільки цей період є ключовим для розуміння втрати української державності та механізмів імперської інтеграції, що мають прямі історичні паралелі із сучасністю.

Дослідження даної теми допомагає зрозуміти механізм втрати національної державності, формування нового соціального устрою, ідеологічні та інституційні передумови.

На початку XVIII століття Гетьманщина переживала період складної трансформації, який характеризувався поступовим обмеженням автономії та посиленням московського впливу. Це був час боротьби за збереження державності, що відобразилось у суспільно-політичних та державних перетвореннях [1, с. 163].

Після поразки у Північній війні проти Швеції, Петро I запровадив низку обмежень для гетьманської влади, які закріпили залежність Гетьманщини від Московського царства.

Московський уряд намагався змінити політичний устрій Гетьманщини, що призвело до формування нової еліти з лояльної до царя козацької старшини. Впровадження московських органів влади, таких як Малоросійський приказ, звело нанівець політичний суверенітет Гетьманщини. Незважаючи на все це, гетьман Іван Мазепа та інші представники козацької еліти намагалися зберегти українську державність шляхом військової коаліції зі шведами, хоча ця спроба була невдалою.

Гетьман Іван Мазепа здійснив спробу розірвати протекторат Москви, уклавши союз зі Швецією під час Північної війни (1708–1709). Його метою було створення аристократичної станової держави.

Поразка під Полтавою в 1709 році призвела до жорстоких репресій з боку Петра I, руйнування Батурина та придушення будь-яких натяків на відокремлення.

В еміграції Пилип Орлик проголосив свою Конституцію 1710 року, яка стала декларацією принципів обмеженої влади та українського конституціоналізму [2, с. 387-389].

На початку XVIII століття в Гетьманщині загострилися соціальні суперечності між козацькою старшиною, яка прагнула зберегти свої привілеї, та простим народом, який потерпав від посилення експлуатації.

Нова еліта з лояльної до царя козацької старшини, яка сформувалася на основі московських принципів, замінила стару еліту, що підтримувала Гетьманщину.

Козацька старшина активно закріплювала за собою маєтки (землі) та привілеї, трансформуючись у спадкове дворянство (шляхту). Це зміцнювало їхній соціальний та економічний статус, але віддаляло від рядового козацтва.

Посилювалася залежність селян від старшини та монастирів через надання прав на «послушенство», що заклало основи для майбутнього юридичного закріпачення.

На початку XVIII століття відбулося посилення російського впливу в Гетьманщині. З часом це призвело до поступової інтеграції України до складу Московського царства [3, с. 52-53].

Поступове розмивання державних інститутів та збереження лише формальних ознак державності стали наслідком обмеження автономії та посилення московського впливу. Незважаючи на все це, традиційна правова система Гетьманщини, яка базувалася на давньому козацькому праві, збереглася до XVIII століття [4, с.223].

З часом Московське царство намагалося посилити свій контроль над Гетьманщиною, що призвело до фактичного її перетворення на залежну територію.

У 1722 році Петро I створив Першу Малоросійську колегію, яка була першим прямим імперським органом управління в Гетьманщині. Вона фактично перебрала на себе адміністративні та фінансові повноваження Генерального уряду, знаменуючи початок ліквідації автономії. Московський

цар почав активно втручатися у вибори Гетьмана, а після Мазепи Гетьманом став більш лояльний Іван Скоропадський [5, с.305].

Отже, на початку XVIII століття Гетьманщина опинилася в складній політичній ситуації, що характеризувалася обмеженням її автономії та посиленням московського впливу. Це призвело до розмивання державних інститутів та формування нової еліти, яка була лояльною до царя. Однак, незважаючи на все це, Гетьманщина зберегла традиційну правову систему, яка базувалася на давньому козацькому праві.

Список використаних джерел та літератури:

1. Субтельний Орест. Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука; В ст. ст. С. В. Кульчицького. К.: Либідь, 1991. 512 с.
2. Ілюстрована історія України / Михайло Грушевський. Репр. відтворення вид. 1913 р. Київ: [б.в.], 1990. 524 с. : іл.
3. Історія України / І. Крип'якевич. Київ: Українське видавниче товариство «Вернигора», 1920. 79 с.
4. Яковенко, Наталія. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. / Н. Яковенко. Київ: Генеза, 1997. 380 с.
5. Таїрова-Яковлева Т. Г. Іван Мазепа і Російська імперія. Історія «зради»; НАН України. Інститут історії України. К.: ТОВ Видавництво «Кліо», 2013. 403 с.

УДК 327(477+437.3)"1991/2004"

Деменнікова Олена Ігорівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

5851мз група

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії

Буглай Наталя Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

ПРІОРИТЕТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЧЕХІЇ ТА УКРАЇНИ (1990-ТІ РОКИ – ПОЧАТОК 2000-Х)

Аналізується стратегічна значущість геополітичного розташування Чехії та України для європейської безпеки та розвиток їхніх зовнішньополітичних та економічних відносин. Стабільність України є ключовою для економічної безпеки Центральної Європи, що спричинило створення широкої договірно-правової бази. Співпраця охоплює машинобудування, енергетику, сільське господарство, телекомунікації і т.ін.

Особлива увага приділяється соціальній співпраці та трудовій міграції, зокрема зростанню кількості українських мігрантів у Чехії та потребі у їхньому правовому й соціальному захисті, що регулюється Угодою 1996 року про взаємне працевлаштування. Потенціал подальшого двостороннього співробітництва полягає в активізації міжрегіональної взаємодії та вирішенні існуючих проблем.

Ключові слова: *економічне співробітництво, трудова міграція, Чеська Республіка, Україна, інвестиції, соціальна сфера, стратегічне партнерство.*

Геополітичне розташування Чехії та України зумовлює їхню важливість у забезпеченні європейської безпеки. Зовнішньополітична стратегія Чехії звертає увагу на формування політичних і торговельних зв'язків з Україною.

Економічна співпраця України та Чехії ґрунтувалася на розгалуженій договірній базі. Угоди 1991, 1994 та 1997 років регулювали валютні розрахунки, торгівлю, захист інвестицій та уникнення подвійного оподаткування. Після вступу Чехії до ЄС у 2004 році, ключовим став договір з Україною та ЄС. Інституційна підтримка включала контакти міністерств та спільних комісій; з 1992 року діяла торговельно-промислова палата «Схід», а у 1994 році створено Спільну комісію для координації. Чехія ділилася своїм досвідом реформ (Меморандум 1995 р.). МЗС Чехії заснувало фонд технічної допомоги (know-how) для підтримки приватизації та інвестицій; за цим фондом у 1996 році реалізовано проєктів на 7 млн чеських крон.

Виставкова діяльність активізувалася з 1993 року. Форум підприємців 1996 року підтвердив інтерес до спільних підприємств, незважаючи на законодавчі обмеження в Україні. Засідання Спільної комісії у 1998–1999 роках стосувалися заборгованості України перед «Шкодою» та кредитування імпорту чеського обладнання в обмін на електроенергію. Станом на жовтень 1999 року в Україні функціонувало 246 підприємств із чеським капіталом; наразі їх кількість перевищує 624 [2, с. 373]. Співпраця охоплює машинобудування, енергетику, сільське господарство та телекомунікації. Вступ Чехії до ЄС спричинив обмеження на експорт української металургії та антидемпінгові заходи ЄС. У 2000 році відбулися переговори щодо активізації співпраці між регіонами обох країн. Делегації Чехії та України відвідували інвестиційні зони («Славутич», «Закарпаття») й обговорювали співпрацю у вугільній, хімічній, харчовій галузях, а також між малими та середніми підприємствами на регіональному рівні [1, с. 110].

Зростання кількості трудових мігрантів з України загострює проблеми взаємодії з чеським суспільством. Привабливість чеського ринку праці

стимулює нелегальну зайнятість, тоді як українці потребують належних умов праці та правового захисту. Покращення соціальної співпраці необхідне для забезпечення прав мігрантів та зменшення нелегальної міграції. Взаємодія регулюється Угодою 1996 року про працевлаштування та щорічними протоколами про квоти, а також додатковими угодами щодо зайнятості та соцзабезпечення [3].

Україна посідає друге місце після Чехії за прибуттям на тривале проживання. Кількість зареєстрованих на постійне проживання зросла з 35 тисяч (1986 р.) до 160 тисяч (1993 р.). У 2002 році майже 20 тисяч українців отримали дозвіл на працевлаштування (переважно індивідуально). Станом на березень 2006 року, з 89 444 українців із дозволом на проживання, офіційно працювало 38 833 особи. Актуальною є проблема «тіньової» праці: майже половина мігрантів працює нелегально. Наприклад, у Празі у 2004 році фіксували понад 60 тисяч нелегалів з України, загалом по країні – понад 200 тисяч. Нині в Чехії проживає близько 400 тисяч українських мігрантів [4].

Низький рівень безробіття перетворив Чехію на імпортера робочої сили, а валютні перекази українських заробітчан становлять мільярди доларів США, підтримуючи економіку України. Попри вигоду для Чехії, мігранти стикаються з проблемами правового захисту. Постійний діалог між країнами, посилення контролю за працевлаштуванням, штрафи та консультаційна робота посольств сприяли певному зниженню нелегальної зайнятості.

Отже, наразі є наявність вагомих передумов для формування стратегічного партнерства між Україною та Чеською Республікою. Договірнотривна база, що складається з понад тридцяти нормативних документів, регулює широкий спектр взаємодії: торговельне співробітництво, науковотехнічний розвиток та соціальні зв'язки. Постійні контакти міністерств і функціонування робочих груп сприяють забезпеченню ефективного інформаційного обміну між країнами. Україна є значним торговельним партнером Чеської Республіки, а перспектива подальшого розвитку двосторонніх відносин полягає у посиленій міжрегіональній співпраці. У

соціальній сфері ключовою залишається інтеграція українських громадян до економічного середовища Чехії через працевлаштування. Значущість цього партнерства акцентується на економічних перспективах України, а також на ролі Чехії як держави-члена Європейського Союзу. Враховуючи зміцнення поступове включення України в європейський простір у поєднанні зі статусом Чехії в ЄС, перспективи створення сприятливих умов для двостороннього партнерства набувають дедалі більшої перспективи

Список використаних джерел та літератури:

1. Кіцила Л. Історія становлення та розвитку українсько-чеських стосунків. *Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. Серія міжнародні відносини*. 2010. Вип. 27. С. 106–112.
2. Ткаченко І. Розвиток взаємин України та Чеської Республіки після здобуття незалежності та їх перспективи в ХХІ столітті. *Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2013. № 5 (67), верес. - жовт. С. 372–384.
3. Тюріна Т. Г., Шажко Є. В. Соціальна політика країн Центральної та Східної Європи щодо українських біженців: виклики, адаптація та шляхи реформування. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2024. Т. 1, № 3 (110). С. 171–180.
URL: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2024-110-3-171-180> (дата звернення: 30.10.2025).
4. Tsymbal L., Bila Y. Migration capital of Ukraine: resource dimension and management capabilities. *Eastern Europe: economy, business and management*. 2020. No. 4(27).
URL: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.27-3> (date of access: 28.10.2025).

УДК 94(477.73)“1970/1989”:726.8:069.5

Довбня Владислав Валерійович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

*аспірант IV курсу спеціальності 032 Історія та археологія
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії*

Рижева Надія Олександрівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ДЕРЖАВНИЙ ОБЛІК ПАМ'ЯТОК МОНУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА НА МИКОЛАЇВЩИНІ У 70-80 РОКАХ ХХ СТ.

У статті проаналізовано процес державного обліку пам'яток монументального мистецтва на території Миколаївської області у 1970–1980-х роках ХХ ст. Розглянуто нормативно-правові засади інвентаризації та взяття на державну охорону об'єктів мистецтва, зокрема рішення виконавчих органів влади та законодавчі акти УРСР у сфері охорони культурної спадщини. Висвітлено динаміку кількісного обліку пам'яток монументального мистецтва, визначено основні етапи та особливості цього процесу. Здійснено типологізацію об'єктів, виокремлено воєнні та ідеологічні (комуністичні) монументи, а також проаналізовано вплив радянської культурної політики на формування публічного простору регіону. Зроблено висновок, що переважна більшість пам'яток мала ідеологічне спрямування та була складовою політики уніфікації радянської культури, наслідки якої проявилися вже в пострадянський період у процесах декомунізації.

Ключові слова: Миколаївщина, пам'ятка, культурна спадщина, пам'яткоохоронна діяльність, монументальне мистецтво

В 1970-1980-х роках в рамках процесу інвентаризації пам'яток історії та культури, які розташовувалися на території Миколаївської області, відбувався також облік пам'яток монументального мистецтва. Традиційно до них традиційно зараховують мозаїки, фрески, пам'ятники й погруддя, різні скульптурні композиції, вітражі, оформлення водограїв.

Першим розпорядчим документом, відповідно до якого обліковувались такі об'єкти, було рішення виконавчого комітету Миколаївської обласної ради народних депутатів № 357 від 2 липня 1971 року «Про взяття під державну охорону пам'ятників археології, історії і мистецтва та віднесення окремих з них до загальносоюзного, республіканського і місцевого значення». Зазначеним рішенням статус пам'яток мистецтва отримали 94 об'єкта, серед них 84 – статус пам'ятки місцевого значення. 10 об'єктів пропонувалися до подання на розгляд Раді Міністрів Української РСР з метою розглянути питання про надання їм статусу пам'яток загальносоюзного та республіканського значення [1].

В другій половині 1970-х років відбувалося оновлення нормативно-правової бази у сфері охорони культурної спадщини. Виданий 13 липня 1978 року Закон Української РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури», який базувався на загальносоюзному Законі СРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» від 29 жовтня 1976 року, регулював питання сфери охорони культурної спадщини, розподілу прав та обов'язків, обліку та інвентаризації подібних об'єктів. Відповідно, всі наступні рішення про взяття пам'яток на облік базувалися на цьому нормативно-правовому акті. [2].

Варто попередньо зауважити, що у рішеннях, які будуть згадані наступними, зазвичай відсутнє видове розділення пам'яток, що ускладнює подальшу ідентифікацію об'єктів мистецтва, які бралися на облік, з поміж

інших. Для більш точного виокремлення таких об'єктів та об'єктивного висвітлення питання, порушеного в дослідженні, доречним буде використовувати наведене в статті 6 вищезгаданого Закону УРСР визначення: «...пам'ятки мистецтва - твори монументального, образотворчого, декоративно-прикладного та інших видів мистецтва;», а також характерні описи, що наведені в постановах ЦК КПУ України та Ради міністрів УРСР від 12 серпня 1965 року «Про порядок проектування та спорудження пам'ятників та монументів», та ЦК КПУ від 2 квітня 1969 року «Про заходи до поліпшення монументального та архітектурно-художнього оформлення міст і сіл Української РСР» [3, 4].

Відповідно до рішення виконавчого комітету Миколаївської обласної ради народних депутатів № 370 від 20 липня 1978 року «О государственной охране памятников истории и культуры» статус пам'яток мистецтва місцевого значення отримав 151 об'єкт по Миколаївській області [5].

В 80-х роках ХХ століття подібні об'єкти хоч і продовжували братися на облік, але в значно меншій кількості. Це пов'язано з тим, що більшість вже отримала правовий статус пам'ятки у попередні роки, а нові монументи майже не створювались. Так, рішенням виконавчого комітету Миколаївської обласної ради народних депутатів № 498 від 15 вересня 1981 року на облік було взято 17 пам'яток, а рішенням № 334 від 23 липня 1985 року – 12 [6,7].

Нарешті, останнім розпорядчим документом радянської доби, відповідно до якого обліковувались пам'ятки, розташовані на території регіону, було , рішенням виконавчого комітету Миколаївської обласної ради народних депутатів № 216 від 9 серпня 1988 року. Відповідно до цього документа, на державний облік за категорією місцевого значення було взято 15 об'єктів монументального мистецтва. Разом з тим, 9 об'єктів свій охоронний статус втратили, що було першим випадком позбавлення статусу для цього виду пам'яток [8].

Необхідно зауважити, що такі пам'ятники можна умовно поділити на дві групи: воєнні та комуністичні. До групи воєнних пам'ятників належать

монументи, що увічнюють події та осіб, полеглих у війні. До другої ж групи входять монументи радянським політичним і державним діячам, а також об'єкти радянської пропаганди. Переважна більшість об'єктів належать до другої групи. Це було наслідком централізованої державної політики радянської влади по насиченню публічного простору населених пунктів на території СРСР загалом та УРСР зокрема монументами комуністичної пропаганди з метою уніфікації на знищення регіональних та національних особливостей окремих союзних республік згладжування культурних відмінностей окремих народів Радянського Союзу. Подібна «комунізація» в контексті пам'яткоохоронної діяльності була цілеспрямованою кампанією радянської влади з наповнення населених пунктів монументами, які були частиною загальних ідеологічних процесів по встановленню єдиної «радянської культури».

Таким чином, в період 1970-1980-х років на Миколаївщині на державний облік було взято 292 об'єкти монументального мистецтва за категорією місцевого, республіканського та загальносоюзного значення. Переважна більшість об'єктів, як було зазначено вище, були монументами радянської пропаганди. Втім, вже після відновлення незалежності України розпочався процес по вилученню таких монументів з публічного простору, відомий як «декомунізація».

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Миколаївської області, Ф. Р-992, оп. 12, спр. 881. Рішення виконкому Миколаївської обласної ради народних депутатів від 2 липня 1971 року № 357 «Про взяття під державну охорону пам'ятників археології, історії і мистецтва та віднесення окремих з них до загальносоюзного, республіканського і місцевого значення». Арк. 2-56.
2. Закон Української РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури». Відомості Верховної Ради. 13.07.1978. № 3600-09. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3600-09#Text> (дата звернення – 17.05.2025)

3. Ковпаненко Н. Г. Проблеми висвітлення мистецької спадщини у «Зводі пам'яток історії та культури України». Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. 120 с.
4. Законодавство про пам'ятники історії та культури : збірник нормативних актів / за ред. О. Н. Якименка. – К. : Політвидав України, 1970 – 464 с.
5. Державний архів Миколаївської області, Ф. Р-992, оп. 12, спр. 2381. Решение исполнительного комитета Николаевского областного совета народных депутатов от 20 июля 1978 года № 370 «О государственной охране памятников истории и культуры». Арк. 12-82.
6. Державний архів Миколаївської області, Ф. Р-992, оп. 12, спр. 3159. Решение исполнительного комитета Николаевского областного совета народных депутатов от 15 сентября 1981 года № 370 «О государственной охране памятников истории и культуры». Арк. 159-166.
7. Державний архів Миколаївської області, Ф. Р-992, оп. 12, спр. 4043. Решение исполнительного комитета Николаевского областного совета народных депутатов от 23 июля 1985 года № 334 «О государственной охране памятников истории и культуры». Арк. 75-92
8. Державний архів Миколаївської області, Ф. Р-992, оп. 12, спр. 4552. Решение исполнительного комитета Николаевского областного совета народных депутатов от 9 августа 1988 года № 216 «О государственной охране памятников истории и культуры». Арк. 38 – 133.

УДК 314.15(100+477)

Дячук Людмила Григорівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

5851 група

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії

Хрящевська Людмила Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ГЛОБАЛЬНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ ТА МІСЦЕ І РОЛЬ У НИХ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано процеси глобалізації, які сприяють зростанню міжнародної міграції. Висвітлено різні типи міграцій та фактори, що їх спричиняють. Розкрито економічний ефект від трудових мігрантів, демографічні зміни внаслідок відтоку молоді та потреба в соціальній інтеграції мігрантів. Визначено, що Україна є країною-експортером робочої сили, транзитною країною для мігрантів. Проаналізовано проблема внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та біженців через збройний конфлікт і анексію Криму.

Ключові слова: *глобалізація, міжнародна міграція, трудова міграція, біженці, внутрішньо переміщені особи, міграційна політика, міграційні потоки, інтеграція, демографічні зміни.*

Міграція населення є складним соціально-економічним і демографічним явищем, яке відображає процес переміщення людей через кордони з метою зміни місця проживання або тимчасового перебування. У найзагальнішому вигляді міграцію можна визначити як переміщення осіб з однієї території на іншу, яке супроводжується зміною постійного або тимчасового місця проживання, трудової діяльності та соціального середовища [1].

Дослідження даної теми допомагає зрозуміти, що сучасна міграція є невід'ємною складовою глобалізації, оскільки вона сприяє циркуляції робочої сили, знань, технологій та капіталу. Проте надмірна або неконтрольована міграція може створювати соціальні, політичні й безпекові ризики для держав і регіонів.

У ХХІ столітті міжнародна міграція набула системного, глобального характеру. Її масштаби постійно зростають, охоплюючи всі континенти. Основними детермінантами сучасної міграції є економічна нерівність, демографічні контрасти, конфлікти та екологічні фактори.

Сучасні технології, покращена інфраструктура транспорту та комунікацій, а також лібералізація візових режимів сприяють тому, що міграція стала більш доступною для значних мас людей.

Значну частку сучасних мігрантів становлять біженці та вимушено переміщені особи, що вимагає розроблення комплексних міжнародних механізмів захисту.

Провідні держави світу проводять політику «керованої мобільності», намагаючись поєднати потреби економіки з безпековими вимогами.

Особливе місце у світових міграційних процесах посідає Україна, яка водночас є і країною походження, і транзиту, і частково призначення мігрантів. Після 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році, міграційна ситуація набула безпрецедентного характеру: мільйони українців змушені були залишити країну, що істотно вплинуло на демографічну, соціальну та економічну ситуацію як в Україні, так і в Європі. Аналіз цих процесів є надзвичайно

важливим для розуміння сучасних викликів і вироблення ефективної державної міграційної політики [4].

Сучасна міграційна політика держави має бути спрямована на баланс між мобільністю громадян та національними інтересами, розвиток реінтеграційних програм, співпрацю з ЄС і підтримку українців за кордоном [3].

Міграція працюючої сили дозволяє українцям отримувати грошові перекази з-за кордону, що значною мірою підтримує економіку. За даними Національного банку України, трудові мігранти щорічно надсилають в Україну мільярди доларів. Міграція працюючої сили дозволяє українцям отримувати грошові перекази з-за кордону, що значною мірою підтримує економіку. За даними Національного банку України, трудові мігранти щорічно надсилають в Україну мільярди доларів [2, с. 52].

У перспективі післявоєнного відновлення Україна може використати міграційний потенціал як інструмент модернізації та розвитку, перетворивши міграцію з проблеми на ресурс сталого зростання.

Глобальні міграційні процеси мають складний і багатогранний характер, і Україна є активним учасником цих процесів. Вона стикається як з проблемами, так і з можливостями, що виникають від цих змін. Задля ефективного розвитку країна повинна розвивати свою міграційну політику, враховуючи як внутрішні потреби, так і міжнародні виклики.

Список використаних джерел та літератури:

1. Петренко, І. А. Міжнародна міграція в умовах глобалізації: економічні та соціальні аспекти. Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2019.
2. Головченко, О. П. *Міграція в Україні: тенденції та перспективи*. Журнал «Соціальні проблеми та економічний розвиток», 12(3), 2020, С. 45-59.

3. Міжнародна організація з міграції (МОМ). *Міграційна ситуація в Україні: звіт за 2020 рік*. [Електронний ресурс]. Доступно за адресою: <https://www.iom.org.ua>
4. Біженці та внутрішньо переміщені особи в Україні: аналіз ситуації. *Аналіз та прогнози для національної політики*. Офіс Верховного Комісара ООН з прав людини, 2022. [Електронний ресурс]. Доступно за адресою: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-09-23/ReportUkraine-1Feb-31Jul2022-en.pdf>
5. Підпригора В. В. Міграційні потоки: вплив на національні економіки та соціальні системи. Львів: Наукова думка, 2021. 148 с.

УДК 94(430): 338 "1949/1963"

Єдин Віталій Володимирович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

6851мз група

Науковий керівник:

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії

Буглай Наталя Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА К. АДЕНАУЕРА

Розглядається економічний розвиток Західної Німеччини після завершення Другої світової війни. Основна увага зосереджується на економічній політиці першого повоєнного німецького канцлера Конрада Аденауера (1949–1963 рр.)

Зазначається, що ідейними засадами повоєнного економічного розвитку ФРН стала теорія соціального ринкового господарства. Показано що вирішальними факторами успіху стало збереження інститутів ринку (банки, біржі, правова система, приватна власність), сильна система місцевого самоврядування та колосальний внутрішній і зовнішній попит. Зазначено, що основу зростаючої економіки країни склав дрібний і середній бізнес, а першими кроками у відновленні країни стало будівництво соціального житла.

Ключові слова: *ФРН, канцлер, промислове виробництво, «німецьке економічне диво», соціальне ринкове господарство.*

Політика К. Аденауера ґрунтувалася на двох китах – соціальній ринковій економіці та «новій Німеччині у новій Європі». Основи теорії соціального ринкового господарства К. Аденауер та його соратники виклали в Дюссельдорфських тезах ДДС/ХСС 1949 року. Головну ідею К. Аденауер сформулював так: «Капіталістична система економіки не відповідає життєвим політичним і соціальним інтересам німецького народу. Нова структура німецької економіки повинна ґрунтуватися на врахуванні того факту, що час безмежного панування капіталізму минув» [5, с. 143].

У серпні 1949 року відбулися вибори парламенту країни. Блок ХДС/ХСС отримав 30 % голосів і разом з Вільною демократичною партією та невеликою партією правих утворили урядову коаліцію. Главою уряду – канцлером, який 21 вересня 1949 року проголосив створення Федеративної Республіки Німеччини, було обрано К. Аденауера [2, с. 85]. Під час перших виборів Аденауер разом із ХДС великий наголос робив на економічних змінах у повоєнній країні. Великою знахідкою для «батька нової Німеччини» стала фактично нав'язана спершу американцями кандидатура міністра економіки Людвіга Ергарда, який після відставки Аденауера став його наступником на посаді канцлера [1].

Вирішальним фактором відновлення економічного розвитку країни стало те, що в країні збереглися інститути ринку – банки, біржі, правова система, приватна власність на засоби виробництва і землю. Сильною стороною виявилася налагоджена система місцевого самоврядування. Після війни був колосальний внутрішній і зовнішній попит, що створило сприятливі умови для високих темпів розвитку економіки.

Першим кроком до цього стало соціальне житлове будівництво за рахунок бюджету. Наступним – т. зв. динамічна пенсія, яка не тільки залежала від пенсійного внеску, але і зростала пропорційно до збільшення ВВП, потім – соціальне страхування за хворобою та допомога на дітей. Аденауер заохочував заощадження, надаючи податкові пільги на внески в банках, підвищуючи відсоткові ставки щодо внесків і виплачуючи спеціальні державні премії на

заощадження. За п'ять перших років правління Аденауера ВВП збільшився на 48%, реальна зарплата – на 80% [6]. Особам найманої праці за пільговим курсом продавалися «народні акції», завдяки чому відбувалося «розсіювання» акціонерного капіталу. Заохочувалося вкладання робітниками частини заробітної плати в інвестиційні фонди підприємств, на яких вони працювали [4].

В першій половині 1950 року обсяг німецького виробництва зростав щомісяця на 3–5 %, встановивши абсолютний рекорд – 114 % у порівнянні з показником 1936 року, у зовнішній торгівлі за півроку вдалося домогтися навіть подвоєння експорту, прискореними темпами розвивалися машинобудування, оптика, виробництво електроенергії. У тому ж 1950 році у ФРН була скасована карткова система. До середини 50-х років після деякого вповільнення економічного зростання настав новий підйом, викликаний припливом капіталу, значним відновленням технічного виробництва, державними заходами щодо пожвавлення важкої промисловості. В 1953-1956 роках щорічний приріст промислової продукції становив 10-15%. В той час, обсягами промислового виробництва Німеччина посіла третє місце в світі після США та Великої Британії, а за деякими видами виробництва навіть і випередила Велику Британію.

При цьому основу швидко зростаючої економіки склав дрібний і середній бізнес: в 1953 році підприємства з кількістю працюючих менше 500 чоловік забезпечили більше половини всіх робочих місць в економіці, безробіття мало стійку тенденцію до зниження (від 10,3 % в 1950 до 1,2% в 1960). До початку 60-х років за обсягом виробництва і експорту ФРН поступалася лише США. А реальні досягнення реальних грошей уже в 1953 році дозволили німцям заявити про відновлення довоєнного рівня добробуту [3].

Отже, економічне відродження Німеччини є показовим прикладом успішної реалізації ідей державного регулювання економічних процесів при збереженні соціальних орієнтирів. Ці процеси заклали основу для стрімкого

розвитку 1950–60-х років, забезпечили стабільну інтеграцію ФРН до європейського простору та створили економічну базу для подальшого возз'єднання країни у 1990 році.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ворожбит О. Німецький Фенікс. *Український тиждень. спец. вип.*: 1945: Злам Європи. 2015. №18(390). 8 трав. С. 20–21. URL: <https://tyzhden.ua/nimetskyj-feniks/> (дата звернення: 30.10.2025).
2. Гураль П. Конрад Аденауер – людина, політик і державний діяч (до 140-річчя від дня народження). *Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична*. 2015. Вип. 62. С. 80–89.
3. Каспрук В. Післявоєнне відродження Німеччини. *Блог політолога і журналіста-міжнародника Віктора Каспрука*. URL: <https://viktorkaspruk.wordpress.com/2013/06/11/> (дата звернення: 31.10.2025).
4. Німецьке диво Конрада Аденауера // *Інтернет-версія всеукраїнського часопису «Політика. Право. Життя»*. 2018. 15 серп. URL : https://www.pollawlife.com.ua/2018/08/blog-post_15.html (дата звернення: 30.10.2025).
5. Підлужський О. Конрад Аденауер: батько нової Німеччини // *Постаті XX сторіччя*. Вид. 2-е, доп. і перероб. Київ: Дух і літера, 2007. С.131–145.
6. Райхель Ю. «Найрозумніший німецький державний діяч із часів Бісмарка» // *День* : щоденна укр. газ. Київ, 2009. №197. 31 жовт. URL : <https://day.kyiv.ua/article/istoriya-i-ya/nayrozumnishyy-nimetskyu-derzhavnyu-diyach-iz-chasiv-bismarka> (дата звернення: 30.10.2025).

УДК 726:27-523.4(477)»08/11»:7.033.2

Єдинок Олександр Миколайович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

6852мз група

Науковий керівник:

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії

Буглай Наталя Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

ВПЛИВ ВІЗАНТІЇ НА ФОРМУВАННЯ ХРАМОВОЇ АРХІТЕКТУРИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

У статті проаналізовано процес запозичення та адаптації Київською Руссю візантійських архітектурних традицій, зокрема тих, що стосувалися храмового будівництва. У цьому контексті розглядається стиль Софійського собору в Києві, як зразка гармонійного поєднання зовнішніх впливів та місцевого підходу. Зазначено, що період Київської Русі став епохою значного архітектурного розвитку, особливо у сфері зведення храмів. Візантійська спадщина не тільки забезпечила ключові технічні прийоми, будівельні канони та богословське підґрунтя, але й слугувала джерелом натхнення для внутрішнього переосмислення. Народ творчо трансформував отримані знання, а руські майстри змогли на основі цих запозичень створити власний самобутній архітектурний стиль. Саме ця інтеграція візантійських традицій із місцевим баченням стала причиною унікальності та символічної ролі храмової архітектури Київської Русі.

Ключові слова: Візантія, Київська Русь, християнство, будівництво, храмова архітектура, Софійський собор.

Після прийняття християнства Київська Русь увійшла до кола східнохристиянських культур, серед яких провідне місце посідала Візантія. Разом із духовною доктриною і богослужбовою практикою руське суспільство засвоїло й архітектуру, через яку у Візантії втілювалася ідея небесного ладу та присутності Бога в матеріальному світі. Для Києва, Чернігова, Переяслава і Галичини храм став не лише місцем молитви, а й символом державної сили, сакральним образом влади та її божественного походження [1].

Планувальна структура візантійських храмів передбачала символічну модель світу: центр – купол із зображенням Христа-Пантократора, який уособлює Небесне Царство; середня частина – простір Церкви, де перебуває громада; нижня зона – світ людей. Ця ієрархічна трирівнева система була сприйнята і в Київській Русі, однак трактована інакше. Якщо у Візантії купол ніби підносився над вірянами, створюючи відчуття віддаленої величі, то в українських храмах архітектурний простір ставав більш відкритим і світлим. Світло проникало крізь широкі віконні отвори, а купол сприймався не як межа, а як продовження простору молитви [2].

Уже в XI ст. формується п'ятикупольний тип українського храму, який став вираженням місцевої інтерпретації візантійської ідеї «небесного дому». П'ять куполів символізували Христа та чотирьох євангелістів – це поєднувало догматичну основу з композиційною гармонією, притаманною народному відчуттю рівноваги. Такий тип отримав поширення не лише в Києві, а й у Чернігові, Переяславі, Володимирі-Волинському, згодом у Галичині. Архітектурна форма п'ятибанного храму стала своєрідною візитівкою українського середньовіччя [1].

На початковому етапі розвитку будівельної традиції особливе значення мав Софійський собор у Києві. Його архітектурний стиль гармонійно поєднав багатокупольну структуру з монументальністю храмових споруд

візантійського зразка. У подальшому розвитку храмового будівництва Київської Русі провідну роль відігравали технічні та художні інновації, що поєднували візантійський досвід із місцевими матеріалами. Грецькі майстри привнесли систему зведення склепінь і куполів на підпружних арках, що забезпечувало стійкість споруди й створювало відчуття просторової висоти. Українські будівничі вдосконалили ці методи, поєднуючи їх із власними традиціями дерев'яного зодчества, у якому переважала вертикальність та чіткий ритм форм. Завдяки цьому храми набули особливої пластики та динаміки силуету [2].

У конструктивному відношенні на українських землях активно застосовувалася чергована кладка з плінфи й каменю, що створювала декоративний ефект і водночас підвищувала міцність стін. Це було раціональне пристосування візантійських технологій до місцевих умов, оскільки природного каменю у Середньому Подніпров'ї було небагато. Використання тонкої плінфи, виготовленої з місцевої глини, свідчить про технологічну самодостатність руських ремісників [1].

Однією з особливостей українського храмобудівництва стало поєднання цегляних і дерев'яних конструкцій. Дерев'яні елементи – перекриття, купольні обрамлення, верхні пояси – не лише полегшували споруду, а й збагачували її кольорову гаму. Таке поєднання матеріалів створювало теплий візуальний ефект, який контрастував із прохолодною монолітністю константинопольських храмів. На думку О. Слєпцова та Ю. Дунаєвського ця «жива матеріальність» стала естетичною основою українського сакрального будівництва, де камінь і дерево поєднувалися як образ небесного й земного [2].

Загалом архітектура Київської Русі сформувалася на перетині двох світів – візантійського та українського. Від Візантії вона успадкувала богословську глибину, конструктивну довершеність, принцип сакрального простору як моделі всесвіту. Від українського середовища – відчуття гармонії, природності, тепла і людяності. Саме це поєднання визначило її неповторність. Софія Київська, Спасо-Преображенський собор у Чернігові чи

храми Володимира-Волинського – це не лише архітектурні пам’ятки, а символи української тяглості у європейській цивілізації [3].

Таким чином, формування храмової архітектури Київської Русі під впливом Візантії є прикладом того, як засвоєна традиція перетворюється на власну культурну мову. Українські майстри не копіювали чужі форми, а оживлювали їх у новому контексті – у просторі світла, гармонії та духовної свободи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Shevtsova G., Gorbyk O., Mezhenka N., Chobitko O., Kozak Y., Andropova O. The Architecture of the Cathedral of Saint Sophia in Kyiv: Uniqueness and Universality in Historical Cultural Spaces. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. 2020. Vol. 960. P. 1–9. URL: <https://doi.org/10.1088/1757-899x/960/2/022105> (date of access: 21.10.2025).
2. Sleptsov O., Dunaevskiy, Y. Creation of Modern Orthodox Churches in Ukraine – as Languages of Ukrainian Autochthony in the Context of Urban Development. Urban Planning and Architecture Journal, 2020. 23(4). P. 118–130. URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/960/2/022105/pdf> (date of access: 21.10.2025).
3. Smutok B. Ukraine's Architectural Heritage: A Story of European Collaboration. Ukraine World. URL: <https://ukraineworld.org/en/articles/basics/ukraines-architectural-heritage-european-collaboration> (date of access: 21.10.2025).

УДК 930.1"20":94(477)"1654"

Коку Олександра Володимирівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

3852 група

Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії

Рижева Надія Олександрівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

ОЦІНКА ПЕРЕЯСЛАВСЬКОЇ УГОДИ В СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Проаналізовано еволюцію історіографічних підходів щодо Переяславської угоди 1654 р. – від радянських ідеологічних трактувань до сучасних українських і міжнародних досліджень. Особливу увагу приділено деколоніальному підходу та сучасному контексту за реаліями подій 2022 р., які актуалізують наслідки угоди для української державності.

Ключові слова: *Переяславська угода, історіографія, Богдан Хмельницький, українська державність, Московія, автономія, колоніальна політика.*

У радянській історіографії Переяславська угода 1654 року трактувалася як «возз'єднання України з Росією», що відповідало офіційному наративу «споконвічної єдності братніх народів» [5]. М. Петровський і В. Голобуцький вважали її закономірним етапом «збирання земель Русі», ігноруючи будь-які критичні оцінки політики Москви [2; 5].

Такий підхід формував міфологізовану картину минулого, яка не лише виправдовувала політичну лінію Кремля у ХХ ст., а й стала складовою радянської ідеології, що активно відтворювалася у шкільних підручниках, художній літературі та засобах масової інформації [2; 8].

Через систему освіти, пропаганди та культури цей наратив закріплював у свідомості поколінь образ «історичної дружби народів» як беззаперечної істини, що суттєво ускладнило подальше переосмислення історичних подій у незалежній Україні [2; 8].

Після 1991 року українські історики переосмислюють угоду як вимушений військово-політичний союз для збереження автономії Війська Запорозького [4; 7]. Березневі статті 1654 року закріплювали автономний статус Гетьманщини, включаючи власне військо, фінанси, адміністрацію та право на зовнішні контакти [9].

Московія систематично обмежувала ці гарантії, що пізніше призвело до втрати автономії. Українські дослідники наголошують на дипломатичному компромісі та фактичних порушеннях Москвою домовленостей [7; 8].

Такий підхід сприяв формуванню об'єктивнішої оцінки історичних подій без ідеологічних спотворень. Переосмислення Переяслава відображає зміни у національній свідомості та ролі історії у формуванні суспільного середовища. Цей процес демонструє, як політичні рішення впливали на розвиток культури, освіти та громадянського життя [1; 3].

Додатково українські дослідження підкреслюють, що розуміння Переяславської угоди важливе для формування сучасної національної політики та зовнішньої дипломатії, оскільки уроки історії дозволяють уникати повторення помилок минулого.

Після 2014 року сучасні українські історики дедалі частіше розглядають Переяславську угоду не як акт єднання, а як початок асиметричних відносин, де Московія поступово узурпувала політичні повноваження [1; 6; 8]. С. Плохій трактує угоду як початок колоніальної залежності, а О. Сокирко — як «трагедію дипломатичного компромісу» [6; 8].

Дослідники підкреслюють тимчасовий характер угоди та систематичні порушення Москвою домовленостей. Події 2022–2025 років засвідчують актуальність проблеми політичної залежності та необхідність збереження дипломатичної самостійності України [6; 8].

Переяславська угода залишається одним із найскладніших і найсимволічніших епізодів української історії. Її значення в історичній пам'яті тісно пов'язане з питанням державної суб'єктності та політичного вибору, що постало перед козацькою старшиною і народом у середині XVII століття.

У сучасному українському суспільстві Переяслав дедалі частіше трактується не як «акт єднання», а як приклад політичної наївності, який призвів до втрати автономії та поступової інтеграції українських земель у склад Московії [1; 6]. Такий підхід стимулює формування критичного ставлення до імперських міфів і сприяє переосмисленню історії в контексті боротьби за незалежність.

Переяславська угода має важливе виховне значення, адже сприяє усвідомленню історичного досвіду та нагадує про ризики політичних компромісів без гарантій рівноправності. Сучасні науковці наголошують, що усвідомлення цих історичних уроків необхідне для збереження державної стійкості та відповідальної зовнішньої політики [1; 6; 8].

Таким чином, історична пам'ять про Переяславську угоду залишається важливим чинником у формуванні національної ідентичності та сучасного політичного мислення українців [1; 6].

Висновки. Аналіз Переяславської угоди через призму радянської, української та сучасної історіографії демонструє, що оцінка історичних подій залежить від політичного контексту та методології дослідження. Різні трактування угоди дозволяють критично осмислити її наслідки для автономії Гетьманщини, державної суб'єктності та національної свідомості [1; 6; 8].

Історичний досвід Переяславської угоди має значення для сучасної України, підкреслюючи важливість дипломатичних компромісів лише за умов рівноправності сторін і необхідність обережного планування зовнішньої

політики. Водночас вона формує критичне ставлення до імперських міфів і наголошує на значенні історичної пам'яті для зміцнення державності та національної ідентичності [1; 6].

Перспективи подальших досліджень теми Переяславської угоди полягають у розширенні міждисциплінарного аналізу – зокрема, у поєднанні історіографії з політичною наукою, правознавством і культурною антропологією. Актуальним напрямом є вивчення угоди в контексті деколоніальних студій, європейських інтеграційних процесів та формування української політичної ідентичності після 2022 року. Важливо також дослідити, як сучасні інформаційні війни впливають на сприйняття події у масовій свідомості та освітньому просторі. Таким чином, переосмислення Переяславської угоди відкриває нові можливості для глибшого розуміння еволюції української державності, міжнародної суб'єктності та національної пам'яті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ: Генеза, 2019. 400 с.
2. Голобуцький В. Українська історія в радянському дискурсі. Київ: Наукова думка, 1980.
3. Дашкевич Я. Україна між Сходом і Заходом. Львів: Інститут українознавства, 2008. 356 с.
4. Крип'якевич І. Богдан Хмельницький. Київ: Наукова думка, 1990. 470 с.
5. Петровський М. Історія України в контексті радянської науки. Київ: Наука, 1975. 320 с.
6. Плохій С. Брама Європи: Історія України від скіфських воєн до незалежності. Київ: Клуб Сімейного Дозвілля, 2023. 560 с.
7. Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.): проблеми, пошуки, рішення. Київ: Видавництво ім. О. Теліги, 2020. 512 с.

8. Сокирко О. Лицарі другого сорту? Історія українського козацтва. Київ: Темпора, 2021. 432 с.
9. Чухліб Т. Козаки і монархії: міжнародні відносини Війська Запорозького 1648–1657 рр. Київ: Інститут історії України НАНУ, 2018. 480 с.

УДК 94(460) "1936/1939"

Колісніченко Ростислав Володимирович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

4852 група

Науковий керівник:

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії

Буглай Наталя Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В ІСПАНІЇ: ПРИЧИНИ, ПЕРЕБІГ, НАСЛІДКИ

У статті розглянуто причини, перебіг і наслідки Громадянської війни в Іспанії 1936–1939 рр. як одного з ключових конфліктів європейської історії XX ст. Проаналізовано соціально-економічні та політичні чинники, що зумовили загострення внутрішніх протиріч в іспанському суспільстві, зокрема аграрне питання, регіональні дисбаланси та ідеологічну поляризацію. Окрему увагу приділено ролі Народного фронту та військового заколоту 1936 р. Показано міжнародний вимір війни, участь провідних держав і вплив політики невтручання західних демократій. Висвітлено гуманітарні, політичні та економічні наслідки конфлікту, а також його значення як передумови Другої світової війни.

Ключові слова: *Громадянська війна в Іспанії 1936–1939 рр., Друга Іспанська республіка, франкізм, Франсіско Франко, Народний фронт, інтернаціональні бригади*

Громадянська війна в Іспанії 1936-1939 років становить один із найтрагічніших епізодів європейської історії XX століття та водночас є однією із передумов Другої світової війни. Цей конфлікт не лише розколов іспанське суспільство на ворогуючі табори, але й став полем протистояння різних ідеологій та міжнародних сил, що визначали тогочасну геополітичну ситуацію [1].

Витоки іспанської трагедії сягають глибоких соціально-економічних протиріч, що накопичувалися у країні впродовж десятиліть. Іспанське суспільство початку XX століття характеризувалося надзвичайною поляризацією між традиційною олігархією, що контролювала основні ресурси, та знедоленими масами селян і робітників. Аграрне питання залишалося невирішеним, оскільки величезні латифундії зосереджувалися у руках великих землевласників, тоді як мільйони селян потерпали від злиднів [2]. Промислові регіони, особливо Каталонія та Країна Басків, демонстрували економічний динамізм, проте це лише загострювало регіональні суперечності та сепаратистські настрої. Політична нестабільність посилювалася слабкістю центральної влади та постійним протиборством між республіканцями, монархістами, анархістами, соціалістами та правими силами.

Безпосереднім каталізатором конфлікту стала перемога Народного фронту на виборах у лютому 1936 року, що спровокувала занепокоєння консервативних кіл, включаючи армійську верхівку, церкву та землевласників [3]. Військовий заколот, розпочатий генералом Франсіско Франко та його соратниками у липні 1936 року, не зміг швидко захопити владу, що призвело до затяжної та кривавої громадянської війни. Країна розкололася на республіканську зону, де зберігалася лояльність легітимному уряду, та націоналістичну, контрольовану повстанцями [4].

Перебіг війни засвідчив не лише внутрішньоіспанське протистояння, але й активне втручання іноземних держав. Німеччина та Італія надавали масштабну військову допомогу франкістам, постачаючи зброю, авіацію та

навіть регулярні військові підрозділи. Радянський Союз підтримував республіканців, направляючи зброю та військових радників, а також мобілізуючи міжнародну комуністичну солідарність через створення інтернаціональних бригад [5]. Західні демократії, зокрема Велика Британія та Франція, дотримувалися політики невтручання, що фактично сприяло перемозі франкістів. Війна характеризувалася жорстокістю з обох боків, масовими репресіями проти цивільного населення та руйнівними бомбардуваннями міст.

Наслідки конфлікту виявилися катастрофічними для Іспанії. Перемога Франко у квітні 1939 року призвела до встановлення авторитарної диктатури, що тривала до 1975 року. Людські втрати оцінюються у понад п'ятсот тисяч загиблих, сотні тисяч іспанців змушені були емігрувати. Економіка країни була зруйнована, а суспільство залишалося глибоко травмованим і розділеним на десятиліття [1]. Тож, громадянська війна фактично стала генеральною репетицією майбутньої світової війни, продемонструвавши слабкість демократичних держав перед агресивною політикою тоталітарних режимів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Beevor A. The Battle for Spain: The Spanish Civil War, 1936—1939. Penguin, 2006.
2. Brenan G. The Spanish Labyrinth: An Account of the Social and Political Background of the Spanish Civil War. Cambridge University Press, 2014.
3. Burrowes D.A. Historians at War: Cold War Influences on Anglo-American Representations of the Spanish Civil War. Sussex Academic Press, 2018.
4. Esdaile C. The Spanish Civil War: A Military History. Routledge, 2018.
5. Kirschenbaum L.A. International Communism and the Spanish Civil War: Solidarity and Suspicion. Cambridge University Press, 2015.

УДК 329-055.2(410): 342.8 "189"(092)

Копчак Анастасія Миколаївна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

5851м група

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії

Буглай Наталя Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

ЕММЕЛІН ПАНКГЕРСТ – ЗАСНОВНИЦЯ СУФРАЖИСТСЬКОГО РУХУ

У статті розглянуто зародження суфражистського руху у Великій Британії наприкінці XIX ст. Висвітлено причини його виникнення. Схарактеризоване життя і діяльність засновниці суфражизму Еммелін Панкгерст. Розкрито сутність її боротьби за виборчі права жінок через заснування Жіночого соціально-політичного союзу та тактику боротьби суфражисток (мітинги, масові зібрання, голодування, акції протесту, читання лекцій). Підкреслено, що з початком Першої світової війни в 1914 році Жіночий соціально-політичний союз припинив агітацію за виборчі права жінок і перейшов до підтримки Великої Британії у війні. Наголошується, що зусилля Е. Панкгерст увінчалися успіхом: у 1918 році був прийнятий Акт про народне представництво за яким жінки, що досягли 30-річного віку, здобули право голосу.

Ключові слова: *суфражистський рух, Еммелін Панкгерст, жіночий рух, виборчі права жінок, Перша світова війна, Велика Британія.*

Суфражистський рух зародився у Великій Британії та США наприкінці XIX ст. через невдоволення жінок своїм становищем. У буржуазному суспільстві правовий статус жінок базувався на середньовічних нормах: закон захищав земельну власність жінки після шлюбу, але ігнорував її економічні права. Чоловіки мали право на заробітки дружин і їхні доходи. Жінки були позбавлені політичної участі, що унеможливлювало захист їхніх інтересів. Вперше термін «суфражистка» (від лат. *suffragium* – виборче право) у відношенні до активістів був використаний у статті, опублікованій в лондонській газеті «Daily Mail».

Засновницею суфражистського об'єднання стала *Еммелін Панкгерст* (1856–1928), якій цю ідею запропонував її чоловік. Спочатку Еммелін збиралася жити з чоловіком у цивільному шлюбі, проте той наполіг на весіллі – з міркувань її правової забезпеченості. Е. Панкгерст можна вважати засновницею династії суфражисток, адже дві з її п'яти доньок також активно займалися боротьбою за жіночі права. Жінки Великої Британії вели найгострішу боротьбу за свої права, використовуючи радикальні методи. Англійські активістки увійшли в історію тим, що намагалися перервати офіційну зустріч В. Черчілля, вимагаючи надання жінкам права голосу. У 1903 році Е. Панкгерст заснувала Жіночий соціально-політичний союз (далі – ЖСПС), який пов'язував свою діяльність із лейбористською партією та вдавався до рішучих дій. Вперше в історії активізм розглядався через призму жіночої ідентичності, що привернуло особливу увагу до боротьби суфражисток у Великій Британії та США. Протягом п'ятнадцяти років вони застосовували тактику політичного тиску, винаходячи альтернативи насильству. Суфражистки вдиралися до Альберт-холу під час мітингів ліберальної партії, тримаючи прапори з написами на зразок: «Виборчі права жінкам!», проводили масові заходи в Гайд-парку та на Трафальгарській площі, організовували ходи з транспарантами, читали лекції та навіть протистояли поліцейським, кидаючи в них каміння. У в'язницях вони використовували

тактику голодування. Ці жінки збирали кошти, залучали до боротьби тисячі однодумців – як жінок, так і чоловіків, – пробуджуючи громадську свідомість. Відтоді щорічно вносився законопроект про надання жінкам права голосу, але він незмінно відхилявся з тих самих причин. У тому ж 1907 році ЖСПС організовує перший похід на парламент, в якому беруть участь безліч вкутаних в хустки трудящих жінок і кілька представниць аристократії; їх розганяє поліція, а проте рік потому, коли лунає загроза заборонити заміжнім жінкам працювати в окремих підземних шахтах, ЖСПС закликає робітниць Ланкашира влаштувати великий мітинг у Лондоні [1]. Так, у 1909 році відбулася масштабна акція протесту. Сталося це після того, як міністр внутрішніх справ Великої Британії Г. Гледстоун видав наказ про примусове годування ув'язнених активісток, які оголосили голодування [3].

У 1914 році ЖСПС припинив будь-яку агітацію за виборче право для жінок і підтримав британські воєнні зусилля у Першій світовій війні. Еммелін Панкгерст стала палкою мілітаристкою, а її послідовники у ЖСПС були серед тих, хто вручав біле пір'я – символи боягузтва – молодим чоловікам, які не носили військову форму. ЖСПС поступово зник з-під уваги громадськості під час війни і остаточно був розпущений у 1917 році [5]. На заклик Е. Панкгерст усі їхні сили були спрямовані на забезпечення перемоги. Вони працювали так самовіддано, що здавалося – вже ні у кого не виникало сумнівів у відповідальності і громадянській зрілості жінок. Поступово діяльність Е. Панкхерст увінчалася успіхом: 6 лютого 1918 року за Актом про народне представництво жінки, які досягли 30 років, отримували право голосувати. Через десять років, Актом від 1928 року, віковий ценз було знижено до 21 року. У тому ж році Еммелін померла, на її похорон зібралися кілька тисяч людей [2]. Британський історик Дж. Р. Сірл стверджує, що британські дебати були по суті завершені до 1890-х, і що надання виборчого права в 1918 році було переважно побічним продуктом надання голосу чоловікам-солдатам. Жінки у Британії нарешті отримали виборче право на тих самих умовах, що й чоловіки, в 1928 році [4, р.791].

Отже, закон 1918 року став підсумком тривалої боротьби суфражисток і важливим кроком у процесі розширення виборчих прав. А Еммелін Панкгерст, одна з найяскравіших постатей цього процесу, справедливо вважається засновницею британського суфражизму.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гриценко-Веселовська О. В. Суфражизм як шлях забезпечення гендерної рівності у сфері виборчих прав жінок. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С.477–484. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2014_51_60 (дата звернення: 27.10. 2025)
2. Самохвалова Л. Суфражистки: жінки, які подарували нам голос, роботу і право на розлучення. *Новинний сайт «Укрінформ»*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2417919-sufrazistki-zinki-aki-podaruvali-nam-golos-robotu-i-pravo-na-rozrucenna.html> (дата звернення: 27.10.2025).
3. Хорощак К. Хто такі суфражистки та як вони боролися за права жінок. 12 історичних плакатів. *Українська правда. Життя*. 2020. 08 берез. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/03/08/240143/#:~:text=Протягом%20всієї%20історії%20були%20люди,розпочали%20рух%20за%20це%20прав> (дата звернення: 28.10.2025).
4. Searle G. R. *A New England? Peace and War, 1886–1918*. New York: Oxford University Press, 2004. Pp. XXII+951.
5. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Emmeline Pankhurst. *Biography & Facts*. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Emmeline-Pankhurst> (date of access: 27.10.2025).

УДК 94(477.7)"17":(316.34+394)

Корінь Вікторія Григорівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

3851 група

Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії

Рижева Надія Олександрівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАД ТА ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ХАНСЬКОЇ УКРАЇНИ У XVIII СТ.

У статті розглядається соціальна структура та особливості повсякденного життя населення регіону, що перебував під владою Кримського ханства й мав характерну багатонаціональну і багатокультурну специфіку. Враховуючи тогочасні реалії, цей регіон називають Ханською Україною. Проаналізовано становище основних соціальних груп, взаємини між ними, економічні заняття, побутові традиції, релігійні особливості та культурні впливи. Окрема увага приділяється процесам міграції, взаємодії осілих і кочових народів, ролі торгівлі та війни у формуванні соціального устрою. З'ясовано, як прикордонне становище та політична залежність від Кримського ханства і Османської імперії визначали характер повсякденного життя місцевого населення.

Ключові слова: Ханська Україна, Кримське ханство, соціальна структура, побут, торгівля, кочівники, землероби, міжетнічні відносини, релігія, культура.

Актуальність теми зумовлена необхідністю осмислення історії Півдня України як складової загальноукраїнського історичного процесу. У XVIII столітті цей регіон відігравав важливу роль у формуванні етнічних контактів, культурного обміну та економічних зв'язків між осілими й кочовими народами. Вивчення соціального складу та повсякденного життя Ханської України дає змогу зрозуміти специфіку розвитку українського прикордоння, його вплив на етнічну й культурну мозаїку сучасного Півдня [2, с. 327].

Соціальна структура Ханської України відзначалася строкатістю. Провідне місце займали татари — піддані Кримського ханства, які становили військово-політичну еліту регіону. Вони поділялися на мурз, беїв і простих кочівників, котрі займалися скотарством і військовими походами. Значну частину населення становили українці — переважно втікачі з Правобережжя та Лівобережжя, що шукали свободи від кріпацтва й переслідувань. Вони селилися в північних районах ханства, займалися землеробством, городництвом, ремеслами та торгівлею [1, с. 254]. Крім татар і українців, серед населення були греки, вірмени, євреї, турки, ногайці, караїми, а також невеликі групи поляків і молдаван [3, с. 412].

Релігійна структура Ханської України була багатоконфесійною. Іслам домінував серед татар і турків, православ'я — серед українців, грецьке населення сповідувало християнство східного обряду, а євреї та караїми дотримувалися власних релігійних традицій. Це сприяло формуванню атмосфери релігійної терпимості, хоча мусульманська знать мала політичні привілеї [4, с. 176].

Повсякденне життя залежало від соціального стану й етнічної належності. Осілі селяни жили в глинобитних або дерев'яних хатах, займалися землеробством, вирощували зернові культури, овочі, утримували худобу.

Кочові татари вели напівкочовий спосіб життя, мешкали в юртах, утримували табуни коней і овець, активно торгували худобою та кіньми [2, с. 329]. Важливу роль відігравала торгівля з Кримом, Османською імперією, Гетьманщиною та Запоріжжям. Основними товарами були зерно, сіль, хутро, віск, шкіра, риба, коні [1, с. 262].

Військовий елемент був невід'ємною складовою життя Ханської України. Татарська знать формувала кінні загони, які брали участь у прикордонних конфліктах і походах. Українські козаки, що оселялися в регіоні, нерідко вступали на службу до ханів або займалися охороною торгових шляхів [3, с. 419]. Військові зіткнення між Росією, Османською імперією та ханством часто впливали на економіку й долю місцевого населення.

Побутові звичаї різних народів мали як спільні риси, так і відмінності. Українці зберігали традиції хліборобської культури, народної обрядовості, пісенності. Татари дотримувалися патріархальних звичаїв, особливої уваги до коней, традиційного одягу зі східними елементами. Культура регіону відзначалася взаємопроникненням: українці переймали від татар уміння кінного бою та кочових ремесел, а татари — землеробські навички й побутові традиції осілого життя [4, с. 182].

Соціальний склад і повсякденне життя Ханської України у XVIII столітті демонструють складний синтез культур, релігій і традицій. Цей регіон став місцем взаємодії українських, татарських, грецьких, вірменських та інших етносів, де формувалися нові соціальні практики та господарські моделі. Досвід співіснування і конфліктів, поєднання кочового й осілого способу життя залишив глибокий слід у подальшій історії Півдня України, визначивши його як унікальний простір між Сходом і Заходом [5, с. 91].

Отже, соціальний склад і повсякденне життя Ханської України у XVIII столітті відображали взаємодію різних народів, культур і господарських укладів. Регіон був прикордонним простором між Сходом і Заходом, де співіснували татари, українці, греки, вірмени, євреї та ногайці. Попри

соціальні відмінності та конфлікти, між ними відбувався культурний і господарський обмін. Побут і традиції поєднували східні та українські елементи, а господарство ґрунтувалося на землеробстві, скотарстві й торгівлі. Усе це створило основу для подальшої колонізації Півдня України та формування його як важливого історико-культурного регіону [2, с. 330].

Список використаних джерел та літератури:

1. Бахрушин С. В. Крымское ханство и его связи с Украиной. М., 1953. С. 91.
2. Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 8. К.: Наукова думка, 2002.
3. Смолій В. А. (ред.). Історія України XVIII століття. К.: Альтернативи, 2001. 734 с.
4. Субтельний О. Україна: Історія. К.: Либідь, 1992. 512 с.
5. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. К.: Генеза, 2006. 560 с.

УДК 929 Наполеон 94(44)

Корягін Віталій Андрійович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

4852 група

Науковий керівник:

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії

Буглай Наталя Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

НАПОЛЕОН БОНАПАРТ: ЛЮДИНА, ПОЛІТИК, ВОЄНАЧАЛЬНИК

У статті проаналізовано постать Наполеона Бонапарта як багатогранного історичного діяча, що поєднав у собі риси видатного політика, реформатора та талановитого воєначальника. Розглянуто основні етапи його політичної кар'єри, військові кампанії та вплив на формування нової системи державного управління у Франції. Особливу увагу приділено внутрішнім реформам періоду Консульства та Імперії, які сприяли модернізації країни, а також його ролі у поширенні ідей французької революції в Європі. Проаналізовано суперечливість спадщини Наполеона — поєднання авторитаризму та прогресивних перетворень, що визначили розвиток європейської політичної культури XIX століття.

Ключові слова: *Наполеон Бонапарт, Франція, Консульство, Імперія, реформи, війни, політична діяльність, європейська історія.*

Актуальність дослідження зумовлена тим, що постать Наполеона Бонапарта залишається однією з найпомітніших і найсуперечливіших у світовій історії, оскільки його діяльність радикально вплинула на політичний, соціальний і військовий розвиток Європи наприкінці XVIII — на початку XIX століття. Аналіз його як людини, політика та воєначальника дозволяє виявити перетворення революційних ідей у авторитарні практики, механізми формування нової європейської політичної моделі та становлення національних держав. Дана тема має значення не лише для історичної науки, а й для розуміння лідерства, ролі харизми, амбіцій і політичної волі в історичних процесах; поєднання просвітницьких ідей із диктаторськими методами, реформами та завойовницькою політикою робить Наполеона ключовим об'єктом для вивчення природи влади, націоналізму й впливу військово-політичних перетворень на європейські суспільства.

Наполеон Бонапарт народився 15 серпня 1769 року в Аяччо на острові Корсика в родині середнього корсиканського дворянства італійського походження [2]. Передача Корсики від Генуї до Франції у 1768 році вже від народження сформувала в нього складне відчуття приналежності між корсиканським походженням і французькою освітою [4].

В часи дитинства та юнацтва він навчався у французьких військових закладах, зокрема в Брієнні, і під впливом мислителів Просвітництва — Вольтера, Руссо та інших — формував свої погляди на суспільство, владу і право [5].

За характером Наполеона зазвичай зображують як особу виняткового інтелекту, працелюбства, амбіцій і міцної волі. Він ухвалював рішення швидко і вмів мобілізувати людей та ресурси, проте не уникав авторитарних прийомів управління. У ставленні до народів і мас виявляв зневажливість: не довіряв стихійним проявам свободи й самоврядування, прагнув формувати й контролювати «громадську думку» [2].

У листопаді 1799 року, під час перевороту 18–19 брюмера, Наполеон усунув Директорію і проголосив себе Першим консулом нового уряду;

пізніше, через референдуми та рішення Сенату, він закріпив за собою консульський статус довічно [6].

Приблизно з 1802 року, коли він отримав консульство довічно, посилювався процес централізації влади: запроваджено систему префектур, зміцнено адміністративний апарат, обмежено парламентські дебати та посилено контроль над місцевими інстанціями. Одним із засобів утримання влади стало створення державної та таємної поліції під керівництвом Фуше й застосування репресій проти політичних супротивників; Наполеон не довіряв стихійним масам і прагнув перетворити державу на жорстко організований механізм управління [3].

Одна з найважливіших реформ Наполеона — Цивільний кодекс 1804 року — уніфікувала й систематизувала французьке право, закріпивши принципи рівності перед законом, приватної власності, свободи віросповідання, спадковості та ліквідації феодальних привілеїв. Цей кодекс зробив правову систему Франції більш цілісною й менш фрагментованою та став зразком для законодавств багатьох країн, особливо на завойованих територіях [5].

В освітній сфері Наполеон запровадив мережу ліцеїв, державних шкіл і централізовану підготовку вчителів, використовуючи освіту для формування лояльної бюрократії й управлінської еліти. Фінансові реформи включали створення Банку Франції (1800) для стабілізації валюти й кредитування держави. Адміністративно країну поділили на департаменти з префектами, що послабило локальні привілеї й уніфікувало управління. Одночасно Конкордат 1801 року повернув Католицьку церкву у суспільне життя під державною регламентацією, а протестантам і євреям гарантували свободу віросповідання в межах державних інститутів [1].

Наполеон часто визначав себе як «освічений деспот» — правитель, який усвідомлює необхідність модернізації, але водночас запроваджує жорсткий контроль згори. Його політика відкидала демократію в сучасному розумінні:

він сумнівався в істинності народної волі і покладався переважно на адміністративні методи формування та маніпуляції громадською думкою [3].

Під час революційних воєн Наполеон утвердився як видатний полководець: в Італійській кампанії він здобув серію перемог над Австрією, що завершилися Кампо-Формійським миром 1797 року. Кампанія в Єгипті (1798–1799) принесла тактичні успіхи, але зазнала поразки від британського флоту при Нілі. Похід 1800 року проти Австрії засвідчив його маневрову майстерність і вміння зберігати ініціативу, що виявилось під час битви при Маренго [2].

Після проголошення імператором у 1804 році Наполеон здобув низку блискучих перемог — Аустерліц (1805), Єна й Ауерштедт (1806) — і уклав Тільзітський мир (1807). Він створював нові політичні утворення, зокрема Рейнську конфедерацію, і інкорпорував території як імперські провінції; водночас іспанська кампанія на Піренеях виснажувала ресурси й підживляла авторитет режиму [1].

Найболючішим епізодом став похід на Росію 1812 року: хоча битва при Бородіно була виграна, вона не забезпечила стратегічного прориву, і французька армія відступила в катастрофічних умовах через морози, нестачу провіанту та партизанську активність. Після цього Наполеон зазнав низки поразок від об'єднаних противників, зокрема під Лейпцигом 1813 року. У 1814 році союзні війська взяли Париж, і Наполеон зрікся престолу, був засланий на Ельбу; повернувшись на короткий час у 1815 році (Ста днів), він зазнав остаточної поразки при Ватерлоо і був відправлений на острів Святої Єлени, де помер у 1821 році [5].

Наполеон вирізнявся гнучким стилем командування: часто бував близько до фронту, оперативно коригував обстановку, що сформувало його репутацію як «дієвого» воєначальника. Його стратегія поєднувала маневрову оперативність, централізовану логістику, швидкість переміщень і концентрацію сил у ключових точках.

Досягнення Наполеона стимулювали розвиток військової підготовки, кадрової системи, маневрової тактики та стратегії; багато з цих елементів стали зразком для подальших теоретичних побудов. Водночас великі кампанії виявляли хронічні недоліки: перевантажені тили, дефіцит ресурсів, слабка координація союзних контингентів, складнощі з утриманням окупованих територій та контрнаступи, що знижувало витривалість імперських зусиль [2].

Наполеон, окрім завоювань, поширив революційні інститути — кодекси, адміністративні структури та освітні системи — на підконтрольних і клієнтських територіях; багато «сестринських республік» запровадили префектури та централізовану модель управління, що зміцнило ідеї законності й раціонального державного управління в Європі. Імперський тиск викликав зростання націоналістичних рухів, особливо в Німеччині, Італії та Іспанії. Після поразки Наполеона на Віденському конгресі (1814–1815) відновлення старого порядку було неповним: численні напрацювання наполеонівської доби — законодавство, адміністрація, судочинство — збереглися або були адаптовані, тож він заклав основи модерної Європи з централізованим управлінням і національними правовими системами [1].

Отже, постать Наполеона Бонапарта поєднала в собі амбіції з модернізаційною програмою: його інтелект, рішучість і відчуття місії спричинили глибокі перетворення у Франції й Європі, поєднавши просвітницькі ідеали з прагматикою влади. Реформи проводилися за умов авторитарної концентрації та репресивного контролю. На військовому полі він виявив видатні тактичні й стратегічні якості, але імперський проєкт наštтовхнувся на логістичні, ресурсні й політичні обмеження, що підривало його успіхи. Унаслідок цього спадщина Наполеона виявилася парадоксальною: закладені інститути сприяли становленню модерної держави, тоді як методи влади й експансії спричинили страждання та руйнування.

Список використаних джерел та літератури:

1. Barzun J., Peters E. The Napoleonic era. Encyclopedia Britannica. URL:
<https://www.britannica.com/topic/history-of-Europe/The-Napoleonic-era>
2. Godechot J. Napoleon I, emperor of France. Encyclopedia Britannica. URL:
<https://www.britannica.com/biography/Napoleon-I>
3. Godechot J. The Directory of Napoleon I. Encyclopedia Britannica. URL:
<https://www.britannica.com/biography/Napoleon-I/The-Directory>
4. Napoleon I. Britannica kids. URL:
<https://kids.britannica.com/students/article/Napoleon-I/276025>
5. Napoleon I's Achievements. Encyclopedia Britannica. URL:
<https://www.britannica.com/summary/Napoleon-Is-Achievements>
6. Napoleonic Satires. Brown University Library. URL:
<https://library.brown.edu/cds/napoleon/time2.html>

УДК 378.4-027.583(438)"18/19":305

Мазник Альбіна Андріївна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

5851мз група

Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії

Рижева Надія Олександрівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

«ЛЕТЮЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ» У ВАРШАВІ: ГЕНДЕРНА СПІВПРАЦЯ ТА ПІДПІЛЬНА ОСВІТА НА РУБЕЖІ XIX–XX СТОЛІТЬ

У статті проаналізовано діяльність «Летючого університету» у Варшаві (1885–1905pp.) як феномену жіночої самоорганізації та інтелектуального опору в умовах політичного поневолення. Особливу увагу приділено ролі чоловіків-викладачів гуманітарного профілю, які, позбавлені можливості відкрито реалізовувати себе в офіційних академічних структурах, виражали свої наукові та громадянські позиції через підпільну педагогічну діяльність. Розглянуто внесок засновниці Jadwigę Szczawińską-Dawidową у створення простору неофіційної вищої жіночої освіти, спрямованого на збереження національної ідентичності, культури та мови. Висвітлено участь жінок різних соціальних верств у здобутті освіти, їхню роль у формуванні громадянської свідомості та становленні жіночого освітнього руху.

Ключові слова: *«Летючий університет», жіноча освіта, русифікація, гендерна співпраця, польська ідентичність, інтелектуальна солідарність*

Актуальність дослідження зумовлена потребою глибшого осмислення процесів формування простору інтелектуальної солідарності між чоловіками та жінками в умовах політичного, національного й соціального гноблення кінця XIX — початку XX століття. Вивчення діяльності «Летючого університету» у Варшаві як феномену освітнього спротиву імперській політиці Російської імперії та виклику тогочасним патріархальним і релігійним уявленням про соціальну роль жінки дозволяє відтворити процес становлення вищої жіночої освіти на поневолених польських теренах.

Особливу цінність має аналіз взаємодії жіночої та чоловічої інтелектуальної еліти, які долаючи соціальні та культурні бар'єри, спільно творили альтернативний освітній простір. «Летючий університет» постає не лише як форма підпільної просвіти, а як осередок гендерної співпраці, що уможливила поступове руйнування усталених ієрархій у науці та суспільстві.

Дослідження цього явища дає змогу по-новому осмислити питання участі жінок у формуванні національної інтелігенції, процеси збереження польської культурної ідентичності в умовах імперського поневолення, а також значення освіти як інструмента громадянського самоствердження.

Проблема співпраці чоловіків і жінок у сфері освіти кінця XIX — початку XX століття залишається малодослідженою в сучасній історіографії, що визначає наукову новизну, теоретичну й практичну актуальність обраної теми.

У другій половині XIX століття частина польських земель, перебуваючи під владою Російської імперії, зазнавала систематичного національного та культурного гноблення. Після придушення Листопадового (1830–1831) та Січневого (1863–1864) повстань царський уряд розгорнув масштабну політику русифікації, спрямовану на знищення польської національної ідентичності. Було ліквідовано польські навчальні заклади, обмежено діяльність культурних

товариств, заборонено викладання польською мовою в школах і університетах, а вищу освіту дозволялося здобувати лише в російських закладах під суворим ідеологічним наглядом. Особливо тяжкими ці утиски були для жінок, яким взагалі не дозволялося здобувати університетську освіту.

В таких умовах народилась і зростала майбутня засновниця «Летючого університету» — Jadwiga Szczawińska-Dawidowa. Закінчивши у 1880 р. з золотою медаллю Другу жіночу гімназію у Варшаві та успішно склавши іспити для вчителів, вона почала викладати польську мову і літературу у середній школі для дівчат. Зі згадок її колишньої учениці Melanję Bergson-Bomsteinową, можна підкреслити, що від самого початку своєї освітньої діяльності вона була на культурній сторожі рідної землі: «Нам наказували забувати, що взагалі говорять польською — вона навчала цієї зневаженої польської мови і навчала її чудово» [6, с. 115].

Навіть після цього, Jadwiga Szczawińska-Dawidowa не припиняла займатися освітньою діяльністю: давала приватні уроки, готуючи дівчат до іспитів, створила першу школу по плетінню кошиків у селі Токари поблизу Плоцька. Але ця діяльність не могла задовольнити повністю її прагнень та амбіцій. Вона брала участь в таємних освітніх організаціях і курсах, де пропагувала ідеї освіти жінок та писала статті на соціальні теми, які публікувала у відомих на той час виданнях, зокрема "*Głos*", "*Przegląd społeczny*". Згодом у тому ж виданні познайомилась зі своїм однодумцем і майбутнім чоловіком Janem Władysławem Dawidem — польським педагогом та психологом, який теж не стояв осторонь у боротьбі за збереження польської ідентичності і освіти молодого покоління, що знаходило відображення в його наукових працях і статтях часописів, які редагував спільно з дружиною [5, с. 84].

Польське суспільство чітко окреслювало роль жінки в соціумі, обмежуючи її діяльність домашнім побутом і вихованням дітей. Освіта жінок сприймалася як непотрібна й надмірна для їхніх «природних» здібностей [3, с. 2]. Ці суворі суспільні та релігійні уявлення про роль жінки накладалися на

політичні утиски, системну русифікацію освіти, а також на економічні й політичні репресії: конфісковувалося майно шляхти, репресували учасників повстань, а чоловіки часто емігрували або потрапляли на заслання. Жінки в цих умовах опинилися у ситуації, коли не могли покладатися на родину чи чоловіків, і постало питання власного заробітку та самозабезпечення. Зростання урбанізації та розвиток ринку праці створювали нові можливості, але без доступу до профільної та вищої освіти жінки залишалися обмеженими не тільки в самореалізації, а й у звичайній потребі мати кошти на існування.

«Летючий університет», заснований Jadwigą Szczawińską-Dawidową, організовував навчальний процес так, щоб жінки отримували освіту навіть попри нещадні політичні та соціальні обмеження. Назва «летючий» відображала не лише постійну зміну місць проведення занять задля конфіденційності, а й підкреслювала мобільність закладу: лекції могли відбуватися у квартирах, приватних кімнатах або лабораторіях, як-от у лабораторії подружжя Odon a i Kazimierzy Bujwidów, котра була не лише місцем навчання, а й осередком спілкування інтелігенції, що підтримувала таємний жіночий освітній рух у Варшаві. До їхнього кола входили Stefania Sempołowska, Cecylia Śniegocka, Bronisława i Helena Skłodowskie, Aleksander Palmirski i Stanisław Patek — усі вони належали до середовища, яке, незважаючи на репресії, продовжувало формувати духовну основу польської нації [2, с. 89–90].

Навчальні програми, сформовані в умовах політичного поневолення, виключали вивчення польської історії, літератури та культури — тих складових, що становлять, перш за все, духовну основу будь-якої нації. Тому серед викладачів Летючого університету переважали гуманітарії — історики, філологи, філософи, соціологи [4, с. 63].

Увага до освіти жінок проявлялася й у структурі «Летючого університету», який складався з трьох факультетів: факультету суспільних наук, історико-філологічного (до якого входила педагогіка) та математично-природничого. Саме тут жінки здобували знання, яких їм було позбавлено в

офіційних закладах, завдяки підтримці засновниці університету та викладачів, які передавали свій досвід і знання. Навчання вимагало певних внесків, що обмежувало коло слухачок: більшість студенток належали до нижчого та середнього класу варшавської інтелігенції, здатного сплачувати помісячну плату за відвідування лекції з одного предмета в розмірі від 2 до 4 рублів, а також додатково за користування бібліотекою [4, с. 67].

Зібрані кошти витрачалися на оренду приміщень, оплату праці викладачів, а також нерідко на хабарі жандармам, оскільки завжди існував ризик викриття й загрози волі чи навіть життя кожного учасника підпільного формування. Умови постійної небезпеки та відсутність фінансової підтримки зовні вимагали самостійності від студенток і викладачів. Згадки Zuzanny Rabskiej — однієї зі слухачок університету — підкреслюють постійне напруження: «Скільки там було страху, що під час лекцій можуть увірватися жандарми ... Аудиторія перетворювалася на швейну кімнату. Книги і зошити ховали у печі або в ящику з вугіллям ...» [7].

Подібний досвід формував у жінок новий тип поведінки — поєднання інтелектуальної зрілості з громадянською мужністю. Ця «громадянська мужність» набувала особливого значення, адже не полягала у відкритому протистоянні, а в умінні щодня діяти в умовах страху та заборон, коли жінки самостійно відстоювали своє право на освіту та можливість обирати власний професійний шлях [1, с. 93].

«Летючий університет», як підпільний навчальний заклад завершив роботу в 1905 році, але залишив значну освітню спадщину. Він забезпечив студенткам ґрунтовну базу наукових знань, яка дозволила багатьом із них продовжити навчання в університетах за кордоном. Серед них були Maria Skłodowska, Helena і Jadwiga Sikorskie, Zofia Daszyńska-Golińska та Maria Dudyńska [4, с. 63]. Ця підпільна організація слугувала не лише тимчасовим освітнім осередком, а й важливим місцем збереження польської культури, мови та національної самосвідомості.

Отже, досвід діяльності «Летючого університету» засвідчує, що навіть у часи політичного поневолення освіта залишалася потужним чинником національного самозбереження. Спільна праця чоловіків і жінок, які, ризикуючи свободою, виборювали право на знання, стала прикладом громадянської відповідальності та культурного спротиву. Аналіз цього феномену є особливо актуальним сьогодні, адже показує, як сила освіти та солідарності здатна підтримувати націю навіть у найтяжчі історичні періоди.

Список використаних джерел та літератури:

1. Bron Jr, Michał. *Jadwiga Szczawińska-Dawidowa (1864–1910) Woman of fortitude, energy, and enthusiasm* // *Pedagogika Społeczna*. – 2020. – Rok XIX, № 1 (75). – p. 97–107. – DOI: 10.35464/1642-672X.PS.2020.1.07.
2. Garlicka, Katarzyna. *Kazimiera Bujwidowa (1867–1932)* // *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, t. 35, 1992. – s. 87–113.
3. *Niewiasta*. – 1860. – Nr 12 (17 grudnia). – s. 2.
4. Miąso, J. *Tajne nauczanie w Królestwie Polskim w świetle dokumentów władz rosyjskich* // *Rozprawy z dziejów oświaty*. – 1990. – T. XXXIII. – s. 47–85.
5. Muszczyńska, A. *Nieodkryte karty z życia Jadwigi Szczawińskiej* // *Biografistyka Pedagogiczna*. – Rok 2, nr 1 (2017). – s. 83–97.
6. *Pamięci nauczycielki* // *Społeczeństwo: tygodnik naukowo-literacki, społeczny i polityczny*. – Warszawa, 1910. – Rok III, nr 10 (11 marca). – s. 115.
7. Stogowska, A. M. *Patriotyczny obowiązek – organizacja szkolnictwa polskiego*. – Tom 12/2020, ss. 299–320. – ISSN 0860-5637; e-ISSN 2657-7704. – DOI: 10.19251/rtnp/2020.12(16)

УДК 373.3(477):37.014.3

Матвієнко Крістіна Миколаївна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

1871 група

Науковий керівник:

доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії

Нефьодов Дмитро Валерійович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У тезах розкрито особливості розвитку сучасної початкової освіти в Україні в умовах реформування освітньої системи відповідно до концепції «Нова українська школа». Проаналізовано нормативно-правові засади функціонування початкової освіти, зокрема положення законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Державного стандарту початкової освіти. Висвітлено сутність компетентнісного підходу, орієнтацію освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей, формування навчальної автономії учнів, їх критичного мислення та здатності до саморозвитку. Окрему увагу приділено зміні ролі вчителя початкової школи, впровадженню інноваційних педагогічних технологій, оновленню змісту навчання та освітнього середовища. Зроблено висновок, що реформування початкової освіти спрямоване на забезпечення якісної,

доступної та дитиноцентрованої освіти, яка відповідає сучасним суспільним викликам та європейським освітнім тенденціям.

Ключові слова: *початкова освіта, Нова українська школа, компетентнісний підхід, освітня реформа, Державний стандарт початкової освіти, педагогічні інновації, учень початкової школи.*

Сучасний етап розвитку початкової освіти в Україні характеризується глибокими трансформаційними процесами, зумовленими реформуванням усієї системи загальної середньої освіти. Початкова школа виступає фундаментальною ланкою освітньої системи, оскільки саме на цьому етапі закладаються базові компетентності, навчальні вміння, соціальні навички та ціннісні орієнтири особистості. В умовах суспільних змін, глобалізації та інтеграції України у європейський освітній простір виникла потреба у переосмисленні змісту, форм і методів навчання молодших школярів [6].

Ключовим нормативно-правовим підґрунтям розвитку сучасної початкової освіти є Закон України «Про освіту», який визначає освіту як основу інтелектуального, духовного й економічного розвитку держави та гарантує рівний доступ до якісної освіти для кожного громадянина [1]. Подальший розвиток цих положень закріплено у Законі України «Про повну загальну середню освіту», який чітко визначає структуру освіти, завдання початкової школи та її роль у формуванні ключових компетентностей учнів [2].

Визначальним чинником модернізації початкової освіти стала реалізація концепції «Нова українська школа» (НУШ), яка орієнтує освітній процес на дитину як активного суб'єкта навчання, здатного до саморозвитку та критичного мислення [3]. У межах цієї концепції змінюється філософія освіти: пріоритет надається не накопиченню знань, а формуванню компетентностей, необхідних для успішної життєдіяльності в сучасному суспільстві. Компетентнісний підхід передбачає інтеграцію знань, умінь, навичок, цінностей і досвіду практичної діяльності [7].

Суттєві зміни відбулися у змісті початкової освіти, що відображено у Державному стандарті початкової освіти. Документ визначає обов'язкові результати навчання, які мають бути досягнуті учнями наприкінці початкової школи, а також акцентує увагу на формуванні наскрізних умінь, таких як уміння вчитися, комунікативна компетентність, ініціативність та підприємливість [4]. Навчальні програми стали більш гнучкими, що дає змогу вчителю адаптувати освітній процес до індивідуальних потреб і можливостей учнів.

Однією з характерних особливостей сучасної початкової освіти є зміна ролі вчителя. Педагог більше не виступає лише джерелом знань, а стає фасилітатором навчального процесу, організатором пізнавальної діяльності та наставником для дитини. За О. Я. Савченко, ефективність початкового навчання значною мірою залежить від уміння вчителя створити комфортне освітнє середовище, яке сприяє розвитку пізнавальної активності та мотивації учнів [5]. Саме тому підвищення професійної компетентності педагогів є важливим напрямом освітньої реформи.

Важливою складовою розвитку початкової освіти є впровадження діяльнісного та інтегрованого підходів до навчання. Навчальний процес орієнтується на практичну діяльність, дослідницькі методи, групову роботу, навчальні ігри та проєктні технології. Інтегровані курси дозволяють формувати цілісну картину світу та сприяють розвитку міжпредметних зв'язків, що відповідає віковим особливостям молодших школярів [7].

Значна увага приділяється питанням інклюзивної освіти та забезпеченню рівного доступу до навчання для дітей з особливими освітніми потребами. Сучасна початкова школа має створювати умови для розвитку кожної дитини незалежно від її фізичних, інтелектуальних чи соціальних особливостей. Це передбачає адаптацію навчальних програм, використання індивідуальних освітніх траєкторій та командну роботу педагогів і фахівців [1].

Реформування початкової освіти також супроводжується оновленням системи оцінювання навчальних досягнень учнів. У НУШ пріоритет надається формувальному оцінюванню, яке спрямоване не на контроль, а на підтримку навчального прогресу дитини. Такий підхід сприяє зниженню рівня стресу, формує позитивну самооцінку та мотивацію до навчання [4].

Отже, розвиток сучасної початкової освіти в Україні відбувається в контексті комплексних реформ, спрямованих на підвищення якості освіти та її відповідність потребам сучасного суспільства. Компетентнісний підхід, орієнтація на особистість дитини, оновлення змісту освіти та методів навчання створюють передумови для формування конкурентоспроможної, соціально активної та відповідальної особистості. Успішна реалізація зазначених змін значною мірою залежить від професійної підготовки педагогів, ефективного управління освітнім процесом та підтримки держави [3; 6].

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII.
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 р. № 463-IX.
3. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. – Схвалена розпорядженням КМУ від 14.12.2016 № 988-р.
4. Державний стандарт початкової освіти. – Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : навч. посіб. Київ: Грамота, 2019.
6. Кремень В. Г. Освіта і наука України: інноваційні аспекти розвитку. Київ: Грамота, 2018.
7. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у початковій освіті. Київ: Педагогічна думка, 2017.

УДК 001.32:629.5.083(477)

Мирун Владислав Віталійович

викладач ВСП Фахового коледжу

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

Миколаїв, Україна

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії

Рижева Надія Олександрівна

Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,

Миколаїв, Україна

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПІДВОДНОГО СУДНОБУДУВАННЯ В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ПРОФЕСОРА Ю. С. КРЮЧКОВА

У статті проаналізовано науковий доробок професора Юрія Семеновича Крючкова як одного з провідних дослідників історії підводного суднобудування. Розглянуто основні етапи формування його наукових інтересів, пов'язаних із вивченням розвитку субмарин у світі, СРСР та на Півдні України. Особливу увагу приділено фундаментальним монографіям ученого, у яких здійснено історико-критичний аналіз конструктивних, енергетичних та озброєнних особливостей підводних човнів, а також ролі конструкторських бюро й верфей. Показано значення праць Ю. С. Крючкова для осмислення еволюції підводного суднобудування як наукоємної галузі та їх внесок у вивчення історії Миколаєва як одного з ключових центрів кораблебудування. Зроблено висновок про необхідність подальшого комплексного аналізу наукової спадщини професора в контексті історії науки і техніки.

Ключові слова: підводне суднобудування, історія суднобудування, Ю. С. Крючков, субмарини, історія науки і техніки, Миколаїв, кораблебудування.

Історія суднобудування – одна з важливих галузей історії науки та техніки, адже суднобудування, а тим більше підводне суднобудування, є однією з найбільш наукоємних галузей машинобудування, що мала велике значення в історико-культурному та соціально-економічному розвитку міста Миколаєва та потребує детального аналізу та вивчення.

В дослідженні історії підводного суднобудування в Україні Крючков ключове місце займає Юрій Семенович – дослідник історії флоту, суднобудування та Миколаєва, вчений в галузі суднових енергетичних установок, вітрильних суден, доктор технічних наук, професор Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, який 55 років життя присвятив роботі в галузі підводного суднобудування.

Юрій Семенович про своє зацікавлення субмаринами пише наступне: «...Зацікавлення і навіть любов, що йшли з дитинства, науково-технічна довершеність цих кораблів та естетична насолода від їх форми злили мене з підводними човнами на все життя. Можливо тому я і вважаю, що "підводні човни – це вінець творіння"».

Майбутній інженер зацікавився підводними човнами ще з дитинства, коли бачив їх на миколаївських суднобудівних заводах. Навчання в Миколаївському суднобудівному інституті та подальша фахова та наукова діяльність у галузі підводного суднобудування безпосередньо викликали зацікавлення до історії означеної галузі.

Під час навчання в аспірантурі та роботи в ЦНДІ-45 імені академіка Крилова в Юрія Семеновича виникла ідея видання книги про підводні човни, що вперше в СРСР розповідала про післявоєнні підводні човни і була доступна широкому колу читачів.

В 1960 р. вийшла перша праця з історії підводного суднобудування вийшла «Подводные лодки», однак в дуже скороченому видавництвом варіанті. Рецензент видавництва «Знание» вимагав видалити всю змістовну частину, залишивши тільки вступ та висновки про мирне використання підводних човнів, адже пересічному радянському читачеві непотрібно знати устрій сучасних підводних човнів.

В 1973 р., після повернення до Миколаєва з Ленінграда, Юрій Семенович починає працювати над новою книгою, але вже про розвиток підводних човнів в світі. В книзі розглядалося п'ять поколінь субмарин. Було написані два томи, однак Юрій Семенович відклав рукописи на майбутнє, так як в ідеологічних умовах тогочасної науки, ця книга не була б видана.

Розпад СРСР та скасування секретності інформації про підводні човни, та ряд аварій на субмаринах в 1990-х роках дали новий поштовх для виходу нових наукових та науково-популярних публікацій в галузі підводного суднобудування в журналах «Судостроение» і «Морской сборник».

1998 р. вийшла друком монографія «Подводные лодки Советского Союза, 1950-1995 гг.: историко-критический анализ развития и современного состояния» - фундаментальна праця професора в галузі історії підводного суднобудування, що репрезентує історію створення всіх бойових підводних човнів від першого до четвертого покоління. Автором зроблений критичний аналіз вітчизняних конструкцій човнів, їх досягнення та недоліки. Наведено дані про конструкції корпусів, енергетичні установки, озброєння, засоби зв'язку та спостереження. Книга вміщає інформацію про конструкторські бюро та верфі де проектувалися і будувалися субмарини, наведено приклади аварій та загибелі кораблів. В додатках вперше подана повне зведення тактико-технічних характеристик всіх бойових підводних човнів, список генеральних і головних конструкторів, що раніше були засекречені, розроблено класифікацію проектів, а також хронологію розвитку підводних човнів, їх техніки та озброєння.

Окрім опису технічних особливостей та інновацій вітчизняних підводних човнів в монографії представлений науковий аналіз їх розвитку з критичною оцінкою. Професор Ю.С. Крючков показав, що підводні човни першого покоління були небоєздатними з точки зору прихованості та вибухостійкості, а вірогідність ураження ядерною протичовною зброєю близька до 100%.

Наступною фундаментальною працею з історії підводного суднобудування стала книга «Подводные лодки и их создатели, 1900-2000 гг. Драмы людей, кораблей и идей», що стала узагальненням неопублікованих монографій («Устройство современных подводных лодок», «Создатели подводных лодок», «Подводные лодки мира. Сто лет развития»). Монографія, що вийшла друком 2007 р., демонструвала широку панораму розвитку субмарин за сто років: з 1900 р., коли вони виокремилися, як новий клас кораблів, до 2000 р., коли вони перетворилися в потужні підводні човни. В праці вперше історія розвитку підводного суднобудування подана через більше ніж 65 творчих біографій їх конструкторів. Всього в книзі наведено інформацію про діяльність 380-ти конструкторів. Особливе місце відведене створенню і розвитку енергетичних установок, зброї нападу та захисту, засобів зв'язку та спостереження. В монографії вперше репрезентована повна і концентрована історія розвитку підводних човнів в світі, і в СРСР зокрема. Видання вміщає 413 креслень, фотографії човнів та портрети конструкторів, наведені вартості субмарин, їх техніки та озброєння. Монографія була позитивно оцінена, як вченими-суднобудівниками, так і офіцерами-підводниками.

В 2008 р. вийшла друком третя фундаментальна праця «Призраки в царстве Нептуна», що була задумана як серія нарисів про історію підводного суднобудування в Миколаєві, про роль та вклад миколаївських кораблебудівників в розвиток підводного суднобудування. Нариси згруповані за тематикою та розташовані, здебільшого, в хронологічному порядку розвитку суднобудування в Причорномор'ї. В цій книзі вперше Юрій

Семенович відобразив особисту участь в створенні підводного флоту СРСР, позаяк всі зобов'язання секретності були скасовані, можна було написати про власну діяльність та роботу колег. Автор намагався показати конструкторів не як набір енциклопедично-довідкових даних, а як людей зі всіма чеснотами та недоліками, зі складнощами життєвого та службового шляху.

Окрім опублікованих та неопублікованих фундаментальних праць з історії суднобудування в доробку Юрія Семеновича наявний ряд газетних та журнальних публікацій. Так в газеті «Вечірній Миколаїв» професор вів авторську рубрику «З історії суднобудування» де розміщував свої науково-популярні історичні розвідки. Ввесь цей обсяг наукової спадщина професора Ю.С. Крючкова потребує подальшого вивчення, аналізу та осмислення в контексті історичного минулого та теперішнього розвитку міста Миколаєва.

Список використаних джерел та літератури:

1. Крючков Ю. Начало подводного кораблестроения в Украине. *Вечерний Николаев*. С. 3.
2. Крючков Ю.С. Подводные лодки и их создатели, 1900-2000 гг. Драммы людей, кораблей и идей. Николаев: Степь-инфо, 2007. 256 с.
3. Крючков Ю.С. Подводные лодки Советского Союза, 1950-1995 гг.: историко-критический анализ развития и современного состояния. Николаев: Атол. 1999. 124 с.
4. Крючков Ю.С. Подводные лодки. Москва: Знание, 1960. 24 с.
5. Крючков Ю.С. Призраки в царстве Нептуна. Николаев : el Talisman, 2008. 264 с.

УДК 94(477):623

Михайлов Михайло Олександрович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

*аспірант III курсу спеціальності 032 Історія та археологія
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії*

Рижева Надія Олександрівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ІСТОРИЧНЕ ЗБРОЄЗНАВСТВО В УКРАЇНІ: СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У статті розглянуто становлення, розвиток та сучасний стан історичного зброєзнавства в Україні як міждисциплінарної галузі історичної науки, що поєднує археологічні, історико-військові, матеріалознавчі та культурологічні підходи. Зазначено, що дослідження озброєння є важливою складовою реконструкції минулого, оскільки дає змогу відтворити соціальну структуру, військові технології, економічні зв'язки та художньо-естетичні уявлення давніх суспільств. Простежено етапи формування української школи зброєзнавства — від перших археологічних описів кінця XIX ст. до становлення системних наукових підходів у працях І. Крип'якевича та Б. Гнатевича у першій половині XX ст. Висвітлено роль радянського періоду у накопиченні джерельної бази та інституційному оформленні музейних колекцій. Окреслено тенденції сучасного етапу розвитку — міждисциплінарність, поєднання історико-типологічного аналізу з методами матеріалознавства, упровадження цифрових технологій та активізацію

міжнародної наукової співпраці. Наголошено на необхідності створення національної цифрової бази даних історичної зброї, що забезпечить систематизацію музейних і археологічних матеріалів, а також сприятиме розвитку нових напрямів досліджень.

Зроблено висновок, що сучасне українське зброєзнавство перебуває на етапі методологічного оновлення й інтеграції у світовий науковий простір. Поєднання традиційних археологічних підходів із новітніми аналітичними технологіями формує перспективи створення нової наукової парадигми, що визначає місце українського зброєзнавства у європейській гуманітаристиці.

Ключові слова: *історичне зброєзнавство, археологія, матеріальна культура, pattern-welding, міждисциплінарні дослідження, музейні колекції.*

Історичне зброєзнавство є міждисциплінарною галуззю історичної науки, що поєднує археологію, історію військової справи, історію матеріальної культури та мистецтвознавство, воно має вагоме значення для реконструкції минулого, зокрема соціальної структури, економіки, військових технологій і культурних зв'язків суспільства. Для сучасної України ця проблема має достатню актуальність, адже вивчення історії озброєння є невід'ємною частиною осмислення процесу формування військових традицій, а от же історії державності та національної ідентичності.

Попри те, що науковий інтерес до зброї існує вже понад століття, а останній час набуває все більшого попиту, системний аналіз розвитку українського історичного зброєзнавства, його методологічних засад та сучасних напрямів залишається під питанням актуальності.

Перші дослідження озброєння на українських землях належать до другої половини XIX ст., коли археологи та етнографи почали фіксувати матеріальні пам'ятки воєнного характеру [1, 1895]. У міжвоєнний період з'являються праці І. Крип'якевича та Б. Гнатевича, які вперше систематизували українське озброєння у контексті європейської військової культури [2, 1940; 8, 1936]. У

другій половині XX ст. історичне зброєзнавство отримує новий поштовх у працях І. Свєршнікова, В. Отроценка, П. Толочка, О. Кірпи́чникова [10, 1993].

Після здобуття Україною незалежності дослідження набувають міждисциплінарного характеру — зокрема, у публікаціях Д. Тої́чкіна, О. Якимовича, Н. Заболотної, а також у збірниках Інституту археології НАН України («Археологічні студії», 2004–2020). На міжнародному рівні методологічну базу сучасного зброєзнавства доповнюють дослідження металографії та технологій pattern-welding.

Не зважаючи на наявність значного обсягу історичних та археологічних матеріалів, залишається недостатньо розробленим питання методології українського зброєзнавства, співвідношення української і європейських типологій, а також інтеграції сучасних матеріалознавчих і цифрових методів у дослідження озброєння. Відсутнє комплексне узагальнення розвитку національної зброєзнавчої школи, а також систематизована цифрова база даних музейних колекцій, що ускладнює порівняльний аналіз та реконструкцію історичних артефактів.

Метою статті є висвітлення основних етапів становлення, розвитку та сучасного стану історичного зброєзнавства в Україні, а також визначення перспектив подальших досліджень.

Для досягнення мети поставлено такі завдання: 1) Проаналізувати формування українського зброєзнавства від XIX до XXI ст. 2) Визначити внесок провідних науковців у розвиток дисципліни. 3) Окреслити методологічні підходи, що сформувалися у вітчизняній науці. 4) Розглянути сучасні тенденції — матеріалознавчі, цифрові та реконструкційні. 5) Запропонувати шляхи подальшого розвитку української зброєзнавчої школи.

У XIX столітті, на українських землях, відбуваються перші спроби системного вивчення озброєння, коли археологи та етнографи починають фіксувати матеріальні пам'ятки воєнного характеру — шаблі, мечі, сокири, наконечники списів, шоломи, елементи захисного спорядження [1]. Важливу роль у цьому процесі відігравали дослідники Київської Русі, зокрема Д.

Самоквасов та В. Антонович, які заклали джерельну базу для подальшого розвитку військово-історичних студій. Не менш вагомий вплив на подальший розвиток українського історичного зброєзнавства зробили дослідники інших хронологічних площин, зокрема такі фахівці як Д. Яворницький побудували стале уявлення про давньоукраїнського воїна.

На початку XX століття суттєво піднімається рівень професіоналізму фахівців які прямо чи побічно чіпляли тематику вивчення історичного зброєзнавства, що тісно пов'язане з формуванням української історичної школи у Львові та Києві. Вагомою віхою стало створення у 1920–1930-х рр. у Галичині низки дослідницьких студій, які працювали при наукових товариствах і музеях [13]. Українське історичне зброєзнавство, впродовж XX століття, формувалося на перетині історії військової справи, археології та історії матеріальної культури. Серед піонерів історичного зброєзнавства провідне місце належить Івану Крип'якевичу (1886–1967) та Богдану Гнатевичу (1898–1980), які першими започаткували системне вивчення озброєння українських земель у контексті європейської військової традиції. Їхні праці стали фундаментом для розвитку зброєзнавчої школи у Львові та подальших досліджень у Києві й Харкові.

Іван Крип'якевич академік АН УРСР, професор Львівського державного університету ім. І. Франка, відомий своїми працями з історії козацтва та визвольних змагань XVII ст. — один із перших українських істориків, хто комплексно розглянув розвиток озброєння в контексті національної історії, від Русі до XVII століття. Його фундаментальна праця “Історія українського війська” 1936 року, систематизувала мілітарні знання, озброєння давньоукраїнських воїнів, організацію війська та військову символіку. [5] Іван Крип'якевич перший хто спробував узгодити археологічні знахідки з писемними й іконографічними джерелами, що стало методологічним відкриттям для українського зброєзнавства [7, с. 41–59]. Особливістю підходу була спроба відокремлювання національної специфіки озброєння: він наголошував на формуванні власних традицій у військовій культурі Русі,

Галицько-Волинського князівства та козацької доби [6, с. 102–110]. Праці Івана Крип'якевича поєднують в собі історико-описовий метод з елементами типологічного аналізу, що дозволило створити першу цілісну періодизацію розвитку зброї на території України. [7, с. 60–63; 6, с. 95].

Послідовник і учень Івана Крип'якевича — Богдан Гнатевич — зміг розвинути його ідеї, застосувавши порівняльно-типологічний підхід до вивчення історії вітчизняного озброєння [5, 2007]. У працях “Зброя давніх українців” та численних публікаціях 1930–1950-х років Гнатевич мав спробу систематизувати типи довгоклинкового озброєння, луків і стріл, а також описати характерні ознаки місцевих виробів [2, с. 12–21; 3, с. 44–48]. Він запропонував термінологічно виважену класифікацію клинкової зброї, мав на меті спробу запровадження поняття “українського типу шаблі”, що зробило вплив для подальших реконструкцій у музейній практиці. Його дослідження поєднували багатшаровий опис предметів з відповідним аналізом, що дозволило розглядати зброю не лише як військовий інструмент, а і як елемент культурної спадщини. [2, с. 17–18].

Праці Івана Крип'якевича та Богдана Гнатевича заклали методологічні засади, які стали базовими для наступних поколінь дослідників — І. Свєшнікова, В. Отроценка, П. Толочка, О. Кіріп'ячкова та інших [10, с. 7–9]. Саме на основі цих праць, у другій половині XX ст. розпочалося системне археологічне вивчення середньовічної зброї Русі. Дослідження також вплинули на створення музейних каталогів і експозицій, що зумовило популяризацію історії зброї [11, с. 253–262]. Спадщина І. Крип'якевича та Б. Гнатевича зберігає актуальність для сучасного історичного зброєзнавства. Типології нині уточнюються, але загальна концепція еволюції озброєння в українському науковому просторі залишається незмінною.

Подальший розвиток українського історичного зброєзнавства відбувався наступним чином: після Другої Світової Війни дослідження у сфері мілітарної історії та історії озброєння на українських землях набули системності в межах радянської історичної науки. Проте дослідження та праці

часто обмежувалися ідеологічними рамками москвоцентризму, що унеможливлювало вільну інтерпретацію історичних фактів [4]. Також слід зазначити, що саме в цей період формуються музейні колекції, експозиції військових артефактів у Києві, Львові, Харкові, зокрема у Національному музеї історії України та Львівському історичному музеї.

Новим етапом розвитку історичного зброєзнавства стає відновлення державності України та початок 1990-х років. З'являються праці, присвячені археологічним та типологічним аспектам озброєння Русі, Галицько-Волинського князівства, козацької доби, виходять з під заборони і починають друкуватись праці Дмитра Яворницького та Миколи Аркаса. [4; 5; 13]. Вітчизняні науковці активно інтегруються у міжнародний дослідницький простір, проводяться конференції, публікуються каталоги музейних колекцій, зокрема серія «Археологічні студії» Інституту археології НАН України.

Сучасне історичне зброєзнавство в Україні охоплює широкий спектр напрямів — від реконструкції технологій виготовлення зброї до аналізу символічних і культурних аспектів її використання. Активно розвиваються проєкти цифрової реконструкції, 3D-моделювання історичних зразків, співпраця з реставраторами та реконструкторами [5]. Організаційними центрами досліджень історії зброї виступають музеї (національні й регіональні), інститути Національної академії наук та університетські наукові школи. Не менш важливу роль відіграють колективні видання й збірники матеріалів конференцій, які консолідують локальні дослідження та дають можливість для порівняльного аналізу [13, с. 34–38]. Сучасні дослідження середньовічної зброї дедалі частіше опираються на поєднання традиційної типології з матеріалознавчими методами: металографією, хімічним аналізом (EDS, ICP-MS), мікроструктурним дослідженням та радіовуглецевим датуванням. Гарним прикладом складної технології виготовлення клинків є аналіз технології звареного пакета (pattern-welding), що підтверджує високий рівень металургійної майстерності в ранньому середньовіччі [15, с. 102–107;

16, с. 56–59]. Такі дослідження мають вагоме значення для досягнення географічного і хронологічного аспекту виробництва зброї.

Останнім часом українська історична наука отримала кілька показових результатів: публікації звітів по інвентаризації музейних фондів, міжнародні колаборації та нові методологічні статті з дослідження технології клинків [16, с. 60–64]. Ці ініціативи демонструють, що сучасне зброєзнавство в Україні інтегрує традиційну типологію з матеріалознавчими та сучасними цифровими підходами. Таким чином ми можемо виділити перспективи для подальшого розвитку, а саме необхідність систематичного застосування металографії та ізотопного аналізу для виявлення центрів виробництва зброї у минулому [12, с. 112]; надзвичайно важливим і вкрай ефективним було б створення національної цифрової бази даних історичної зброї з геоприв'язкою знахідок і 3D-сканами, це могло б дозволити ефективно працювати з артефактами великій кількості фахівців без шкоди експонату, що значно підвищить рівень як кваліфікації експертів так якість праць у майбутньому [14, с. 50]; до того ж важливу роль у майбутньому зіграють міжнародні проекти з реставрації експонатів, що можуть підтримати сучасний рівень реставраційної майстерності та долучити колаборацію з іноземними експертами для обміну знань та підвищенню кваліфікації фахівців.

Проведене дослідження засвідчує, що історичне зброєзнавство в Україні має глибоке коріння та власну традицію, формування якої відбувалося в тісному взаємозв'язку з розвитком археологічної науки, історії військової справи та матеріальної культури. Від перших спроб системного опису воєнних артефактів у XIX ст. до сучасних міждисциплінарних методів аналізу зброї простежується еволюція наукових підходів — від описово-каталогічного до аналітично-комплексного.

Засновники української школи зброєзнавства — В. Антонович, Д. Яворницький, І. Крип'якевич, Б. Гнатевич — заклали методологічні основи дослідження озброєння у контексті національної військової культури. Саме вони започаткували системний підхід до вивчення воєнних пам'яток, що

включав порівняльний аналіз археологічних, іконографічних і письмових джерел. У працях Івана Крип'якевича сформовано концепцію історичної хронології українських військових традицій — від Русі до козацької доби, що стало ідейним підґрунтям для формування вітчизняної історико-військової школи. Подальші напрацювання Б. Гнатевича поглибили типологічний аналіз клинкової зброї.

У радянський період дослідження історичного зброєзнавства, попри ідеологічні обмеження, сприяли формуванню джерельної бази — музейних колекцій, археологічних описів, каталогів і публікацій, що створили основу для сучасного етапу розвитку дисципліни.

Від 1990-х років українська школа вивчення історії озброєння набуває нових рис — розвиваються регіональні школи-студії (Київ, Львів, Харків), проводяться конференції, створюються міждисциплінарні наукові програми за участю археологів, істориків, реставраторів і реконструкторів. Важливою тенденцією є поєднання історико-типологічного аналізу з матеріалознавчими методами — металографією, спектральним аналізом, електронною мікроскопією та ізотопним датуванням, що дозволяє точніше визначати походження, технологію виготовлення та хронологію зброї.

Сучасне українське зброєзнавство поступово інтегрується у міжнародний науковий простір. Завдяки участі українських дослідників у спільних проектах із європейськими науковими інституціями розширюються можливості для порівняльних студій та впровадження нових аналітичних технологій. Зокрема, дослідження pattern-welding (зварених клинків) підтверджує високий рівень технологічної культури середньовічних майстрів на українських землях, що сприяє переосмисленню ролі України у загальноєвропейському контексті розвитку зброярського виробництва.

Нині головним викликом для українського історичного зброєзнавства є відсутність єдиної систематизованої бази даних артефактів, розпорошеність музейних і археологічних колекцій, а також обмеженість доступу до лабораторних можливостей матеріалознавчого аналізу. Розв'язання цих

проблем можливе шляхом створення національної цифрової бази даних історичної зброї з інтеграцією 3D-моделей, геоприв'язки знахідок та архівних матеріалів. Такий ресурс сприятиме ефективній комунікації між науковими установами, музеями та реконструкторами, а також підвищить якість джерельної бази для нових досліджень.

Важливим напрямом подальшого розвитку є розширення міжнародних проєктів реставрації та реконструкції, що не лише зберігають артефакти, а й дозволяють вивчати технології їхнього виготовлення у динаміці. Крім того, перспективним видається розвиток навчальних програм та спеціалізованих курсів із історичного зброєзнавства у вищих навчальних закладах, що сприятиме формуванню нової генерації фахівців.

Отже, історичне зброєзнавство в Україні нині перебуває на етапі активного становлення та методологічного оновлення. Поєднання традиційних історико-археологічних підходів із сучасними матеріалознавчими, цифровими та реконструкційними технологіями формує передумови для створення нової наукової парадигми, яка дозволить українському зброєзнавству зайняти гідне місце у світовій гуманітарній науці.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антонович В. Археологічні пам'ятки Київської Русі. Київ: Типографія І. Давиденка, 1895.
2. Гнатевич Б. Зброя давніх українців. Львів, 1940.
3. Гнатевич Б. До історії української шаблі. *Наукові записки НТШ*, Т. CLXIII, 1948. С. 44–52.
4. Горбик В. Військове мистецтво і озброєння українських земель у середньовіччі. Київ: Наукова думка, 1997.
5. Заболотна В. Українське військове мистецтво в історіографії XX століття. Київ: Інститут історії України НАН України, 2007.
6. Крип'якевич І. Галицько-Волинська держава. Львів: Вид-во АН УРСР, 1984.
7. Крип'якевич І. Історія українського війська. Перевид. Київ: Генеза, 1992.

8. Крип'якевич І., Гнатевич Б. Історія Українського Війська. Львів: Іван Тиктор, 1936.
9. Крип'якевич І., Гнатевич Б. Історія Українського Війська. Доповнене видання. Торонто, 1953.
10. Свершніков І. Озброєння і військова справа на Україні-Русі. Київ: Наукова думка, 1993.
11. Тоїчкін Д. Українське зброєзнавство: досвіди системних досліджень. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: зб. наук. пр.*, Вип. 16, 2009. С. 253–262.
12. Матеріали IV Міжнародної конференції «History of Antique Arms» (Київ, 2020). Київ: Інститут історії України НАН України, 2021. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zbroeznav.com>
13. Якимович Р. Історіографічні аспекти дослідження українського війська. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 1992.
14. History of Antique Arms. Researches: збірник матеріалів конференцій (Київ, 2014–2016) / упоряд. Д. В. Тоїчкін; ред. кол. М. Ф. Дмитрієнко [та ін.]. Київ: Інститут історії України НАН України, 2017. 475 с. ISBN 978-966-02-8263-6. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://academia.edu>
15. Anstee J., Biek L., Allen N. *A Study in Pattern-Welding. Medieval Archaeology*, 1961, Vol. 5, P. 101–108. DOI: 10.1080/00766097.1961.11735653.
16. Birch T. *Pattern-Welding Studies and Blade Strength Correlation*. 2020. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://researchgate.net/publication/pattern_welding

УДК 94(477):323.281"1937/1941"

Момот Тетяна Іванівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

4852 група

Науковий керівник:

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії

Буглай Наталя Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

БИКІВНЯНСЬКА ТРАГЕДІЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ МАСОВИХ РЕПРЕСІЙ

У статті проаналізовано Биківнянську трагедію як складову радянської політики масових репресій 1937–1941 років. Розглянуто передумови створення Биківнянського масового поховання, його функціонування як об'єкта «спеціального призначення» НКВС, масштаби злочинів та спроби радянської влади приховати їх. Висвітлено процес розкриття правди про поховання, участь громадськості у відновленні історичної справедливості та створення Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили». Авторка підкреслює значення Биківні як місця національної пам'яті та символу боротьби з тоталітарним минулим.

Ключові слова: *Биківня, масові репресії, НКВС, Великий терор, сталінський режим, пам'ять.*

Актуальність дослідження обумовлена тим, що проблема масових політичних репресій радянської доби залишається однією з найтрагічніших сторінок в історії України. Система державного терору була спрямована на фізичне та моральне знищення мільйонів людей і стала характерною частиною політики СРСР у 30-х роках ХХ століття. Її наслідки є відчутними і сьогодні: у колективній пам'яті, суспільній свідомості, культурі та моральних орієнтирах українського народу. Биківнянська трагедія - один з найстрашніших символів цієї репресивної політики – є місцем таємних масових поховань жертв НКВС, яке протягом десятиліть було предметом замовчування та фальсифікацій. Осмислення трагедії Биківнянського лісу є надзвичайно важливим для відновлення історичної справедливості, формування національної пам'яті та утвердження цінностей демократичного суспільства, що засуджує будь-які прояви терору.

Наприкінці 1920-х рр. більшовицьке керівництво під проводом Йосипа Сталіна відмовилося від НЕПу, розпочавши радикальні соціально-економічні перетворення, які часто називають «другою революцією». Утвердження сталінського режиму супроводжувалося ліквідацією опозиції, централізацією влади й посиленням контролю над усіма сферами життя. Для України це означало втрату автономних тенденцій і перетворення її на складову тоталітарної системи [5, с. 351].

Проголошений у 1928 р. перший п'ятирічний план мав на меті «наздогнати й перегнати» Захід у промисловості. Основний акцент робився на розвитку важкої промисловості та колективізації сільського господарства. Україна отримала значну частку капіталовкладень: саме тут споруджувалися Дніпрогес, Харківський тракторний, Запорізький металургійний заводи. Це сприяло швидкій індустріалізації та урбанізації республіки. Водночас у другій і третій п'ятирічках фінансування скоротилося, а трудові досягнення забезпечувалися ціною надексплуатації, примусової дисципліни та репресій [4, с. 146-148].

Швидка індустріалізація спричинила масовий відтік селян до міст, що змінювало соціальну структуру та національний склад урбанізованих регіонів. Одночасно реалізовувалася політика суцільної колективізації, яка супроводжувалася насильством, «розкуркуленням» і депортацією сотень тисяч українських селян. Ліквідація заможного селянства, примусове створення колгоспів і руйнування традиційного укладу життя перетворили село на арену масових трагедій і спричинили катастрофічні наслідки, найстрашнішим з яких став Голодомор 1932-1933 рр. [3, с. 384-388].

Тож, сталінська «друга революція» поєднала форсовану модернізацію з тотальним терором, перетворивши Україну з автономної радянської республіки на індустріальну, але цілковито підпорядковану складову СРСР.

Сталінський режим, реалізуючи політику «Великого терору», прагнув повністю знищити будь-які потенційно «небезпечні» соціальні групи. Під удар потрапили священнослужителі, колишні військові учасники визвольних змагань, інтелігенція, люди, що побували за кордоном або мали там родичів, а також переселенці з Галичини. Проте репресії не обмежилися окремими категоріями — масові арешти й страти охопили широкі верстви населення, перетворюючи пересічних громадян на жертв системи. Про масштаби злочину свідчать численні місця масових поховань, наприклад - вінницьке поховання понад десяти тисяч розстріляних у 1937–1938 рр. місцевих жителів, що було виявлене під час Другої світової війни [5, с. 366]. Подібні поховання виявлено й поблизу Києва — у Биківнянському лісі, який став одним із найбільших некрополів жертв сталінських репресій в Україні.

Через масштабні репресії та численні розстріли радянських і іноземних громадян постала потреба у створенні спеціальних місць для таємного поховання жертв НКВС. З метою зберегти злочини в таємниці радянське керівництво ініціювало облаштування закритих кладовищ для поховань розстріляних у в'язницях людей. Одним із таких місць стала ділянка поблизу селища Биківня — 4 гектари лісової території, офіційно переданої НКВС у

березні 1937 року нібито під військовий склад. Насправді ж там було створено одне з найбільших таємних поховань жертв політичних репресій, що згодом стало символом Биківнянської трагедії [1, с. 155].

Биківнянський ліс у 1937–1941 роках став місцем таємних поховань жертв сталінських репресій. За рішенням президії Київської міської ради від 20 березня 1937 року НКВС отримав ділянку площею близько 4,5–5 гектарів у Дарницькому лісництві, огорожену парканом, що ретельно охоронялася. Саме сюди, під покровом ночі, звозили тіла розстріляних у київських в'язницях НКВС — на Інститутській, Короленка, Рози Люксембург, у Лук'янівському ізоляторі. Більшість жертв убивали пострілом у потилицю, ховали у вапні, разом з особистими речами та документами.

Точна кількість похованих невідома — історики оцінюють її від 20 до 100 тисяч осіб. Встановлено імена понад 18,5 тисяч розстріляних у Києві. Лише у 1937–1938 роках, за рішеннями «трійки» НКВС, страчено близько 15 тисяч людей, серед них діячі культури, священники, науковці, освітяни, селяни й робітники.

Поховання у Биківні було вперше розкрито під час німецької окупації 1941 року, проте радянська влада тривалий час приписувала злочин нацистам. Лише в 1988–1989 роках офіційно підтверджено, що в Биківнянському лісі спочивають жертви сталінського терору. Того ж року відбувся перший відкритий мітинг пам'яті, а в 1994 році створено Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили».

Сьогодні це місце стало символом скорботи й національної пам'яті. Щороку, у третю неділю травня — в День пам'яті жертв політичних репресій, сюди приходять родичі загиблих, колишні політв'язні, науковці та громадські діячі, щоб ушанувати невинно страчених [2].

Таким чином, ми можемо стверджувати, що Биківнянська трагедія є одним із найжахливіших символів злочинної сутності радянської системи, побудованої на терорі, страху та знищенні власних громадян. Вона яскраво відображає механізми масових репресій, коли людське життя знецінювалося в

ім'я тоталітарної ідеології. Таємні поховання у Биківнянському лісі стали свідченням масштабів насильства, що охопило українське суспільство в 1937–1941 роках, коли держава перетворилася на інструмент знищення представників різних галузей: освіти, науки, мистецтва, релігії, політики тощо.

Сьогодні Биківня — це місце національної пам'яті, де відновлюється історична справедливість і вшановується пам'ять тисяч невинних жертв радянського терору. Говорити про ці події є важливим для осмислення минулого, утвердження історичної пам'яті та запобігання повторенню подібних злочинів у майбутньому.

Список використаних джерел та літератури:

1. Амонс А. Роль і значення тюремних закладів Києва у створенні таємного кладовища НКВС УРСР поблизу селища Биківня. Биківня – від території смерті до місця пам'яті (до 20-річчя заснування Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили»): Матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 23 верес. 2021 р. Київ, 2022. С. 152–189.
2. Биківнянська трагедія. Український інститут національної пам'яті - офіційний веб-сайт. URL: <https://uinp.gov.ua/aktualni-temy/bykivnyanska-tragediya>
3. Білоцерківський В. Я. Історія України: Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 536 с.
4. Гарін В. Б., Кіпцар І. А., Кондратенко О. В. Історія України : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2012. 240 с.
5. Субтельний Орест. Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука ; Вст. ст. С. В. Кульчицького. 2-е вид. К.: Либідь, 1992. 512 с.

УДК 930.85(477):94(100)"1939/1945"

Мошенська Валерія Ігорівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна
6852м група*

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії

Хрящевська Людмила Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ВТРАТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ: ІСТОРИЧНІ МАСШТАБИ ТА НАСЛІДКИ

У статті розкрито масштаби та характер втрат української культури в роки німецької окупації (1941–1944 рр.) на основі комплексного аналізу архівних, музейних і бібліотечних джерел. На підставі матеріалів журналу «Архіви України», праць Н. Платонової, І. Дацківа, Н. Кашеварової та регіональних довідок Запорізького, Львівського, Одеського й Херсонського музеїв досліджено процес системного грабунку та знищення культурних цінностей. Висвітлено діяльність нацистських структур, відповідальних за реквізицію й вивезення української спадщини до Німеччини, а також наслідки цих дій для розвитку наукової, архівної та музейної справи в післявоєнний період. Особливу увагу приділено статистиці втрат, формам опору працівників культури й сучасним тенденціям реституції культурних цінностей. Зроблено висновок, що руйнування інфраструктури української культури стало частиною цілеспрямованої політики нацистського режиму,

наслідки якої відчутні у сучасному стані національної пам'яті та історичної науки України.

Ключові слова: *Українська культура; німецька окупація; Друга світова війна; культурна спадщина; архіви; бібліотеки; музеї; нацистська політика; грабунок.*

Друга світова війна стала безпрецедентною катастрофою для культурної спадщини України. У період німецької окупації (1941–1944 рр.) було знищено й розграбовано архіви, бібліотеки, музеї, пам'ятки мистецтва та архітектури. Ці втрати мали не лише матеріальний, а й духовний вимір: окупанти прагнули зруйнувати історичну пам'ять і самобутність українського народу, позбавивши його культурних скарбів [1, с. 56–60]. Проблема не втратила актуальності: значна частина вивезених цінностей досі не повернена, а нові воєнні загрози ХХІ ст. знову ставлять під питання збереження культурної спадщини. Дослідження масштабів і наслідків нацистського грабунку української культури дає можливість не лише осмислити минуле, а й виробити ефективні стратегії захисту культурних надбань сьогодні.

У статті розглянуто масштаби втрат української культури під час окупації, діяльність нацистських органів, відповідальних за пограбування, насамперед Оперативного штабу райхслайтера Розенберга (ОШР), та механізми вивезення культурних фондів. Висвітлено приклади з різних регіонів України, зокрема спроби українських музейників, архівістів і бібліотекарів урятувати національні колекції. Показано також повоєнні наслідки — вплив руйнувань на розвиток історичної науки, формування історіографії втрат і сучасні ініціативи з реституції. Для роботи використано широкий спектр джерел: документи, наукові дослідження, зокрема праці І. Дацківа, Н. Кашеварової, матеріали журналу «Архіви України» (2005, № 1–3) та інші.

З перших днів окупації нацистська Німеччина розгорнула систематичне пограбування культурних цінностей, прикриваючись гаслом «порятунку

європейської культури від більшовизму». У 1940 р. створено Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg (Оперативний штаб райхслайтера Розенберга, ОШР), який під керівництвом Альфреда Розенберга займався масовим вилученням архівів, бібліотек, музейних колекцій і церковного майна [3, с. 25]. Підрозділи штабу діяли в Україні з 1941 р., конфіскуючи документи, стародруки, предмети релігійного культу [1, с. 58–63; 3, с. 47–49].

До грабунків долучалися СД, гестапо та спеціальні команди на кшталт зондеркоманди «Наука», яка відбирала найцінніші книги для Остбібліотеки в Берліні [1, с. 148–150]. Конфісковували навіть бібліотечні каталоги, щоб виявити приховані раритети [1, с. 149]. Пограбування мало «науковий» характер і велетенські масштаби [1, с. 160]. На окупованій території діяли різні режими — німецький, військовий і румунський (у Трансністрії). Всі вони вилучали культурні об'єкти; у румунській зоні, зокрема в Одесі, було створено Музей романської культури, але більшість експонатів зникла [6].

Ідеологічним підґрунтям грабунку стала доктрина «расової вищості», за якою культура підкорених мала служити Райху. Показовою була виставка у Харкові 1942 р. про «більшовицьке нищення культурних пам'яток» [3, с. 120–123], під прикриттям якої вивозили українські ікони та книги. І. Дацків підкреслював, що імперські сили діяли цілеспрямовано, спотворюючи історичну правду [1, с. 59–60].

Архіви зазнали тяжких утрат: під час евакуації 1941 р. частину документів знищено радянською владою [4, с. 127–130]; нацисти вивезли матеріали XIII–XX ст. зі Львова [1, с. 152–153], розграбували архіви Харкова [1, с. 154] і Чернігова [1, с. 153–154]. Знищено документи доби УНР і визвольних змагань [1, с. 155]; деякі архіви втрачено через помилки евакуаційних служб [4, с. 128].

Бібліотеки втратили мільйони томів, зокрема стародруки та інкунабули. У Києві окупанти вилучили фонди Національної бібліотеки ім. В. Вернадського [1, с. 148–149]; книжкові вантажі відправляли до Берліна, Танзенберга та Франкфурта [1, с. 149–150]. Львівська бібліотека ім. Стефаника

втратила близько 500 тис. томів [1, с. 150; 46, с. 1–3]; загалом бібліотечні фонди УРСР скоротилися на 50 % [8, с. 21].

Музеї також зазнали катастрофічних утрат. Київський історичний музей евакуював 30,5 тис. предметів, проте більшість колекцій була розграбована [1, с. 157–158]. З Одеси зникли археологічні цінності [1, с. 158; 17, с. 67–74]; Дніпропетровський музей утратив картину М. Паніна «Таємний виїзд Івана Грозного...», знайдену лише через 75 років [3; 55, с. 71–74]. Загалом окупація торкнулася 151 музею, збитки перевищили 1 млрд золотих карбованців [1, с. 160].

Попри все, працівники культури чинили опір: евакуювали фонди, ховали експонати, саботували накази. Завдяки їхнім зусиллям урятовано до 80 % колекцій найбільших установ [2, с. 19–22]. Ф. Ернст, В. Аграновська, Л. Крушельницька проявили героїзм [4, с. 7–15; 3, с. 19–38].

Повоєнна відбудова супроводжувалася замовчуванням втрат: радянська історіографія зосереджувалася лише на «фашистських злочинах» [4, с. 25–28]. Лише після 1991 р. українські вчені, серед яких І. Дацків та Н. Кашеварова, об'єктивно дослідили масштаби втрат [1, с. 59–64]. З 2010 р. ЦДАВО оцифрував 140 тис. сторінок документів штабу Розенберга [4, L17–L25], що дозволило оцінити: Україна втратила до 60 % довоєнного культурного фонду [1, с. 162–163].

Після незалежності Україна відновила роботу з повернення цінностей. Найвідоміший приклад — повернення картини М. Паніна [1; 55, с. 71–80], а також скіфського золота й архівів [5, с. 29–31]. Однак більшість трофеїв досі перебуває в Росії. Сучасна війна знову несе загрозу культурній спадщині — пограбування музеїв у Маріуполі, Херсоні, Мелітополі [3] повторює злочини 1940-х. Кожен повернутий експонат сьогодні — це перемога культури над варварством [5].

Список використаних джерел та літератури:

1. Дацків І. Б. Втрати Україною історико-культурних цінностей під час Другої світової війни: дис. ... канд. іст. наук. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2001. – 167 с.
2. Дацків І., Пархоменко В. Доля архівів УРСР у роки Другої світової війни // Український історичний журнал. 2019. № 5. С. 59–68.
3. Кашеварова Н. Г. Діяльність Оперативного штабу Розенберга з вивчення нацистами «східного простору» (1940–1945 рр.). К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. Ч. 1: Джерелознавче дослідження. 356 с.
4. Платонова Н. Джерела Державного архіву МВС України часів Другої світової війни // Архіви України. 2005. № 1–3 (256). С. 127–131.
5. Солодова В. Документи Одеського історико-краєзнавчого музею періоду Другої світової війни: коротка довідка // Архіви України. 2005. № 1–3 (256). – С. 199–204.
6. Шаповалов Г., Лініков В. Документи Запорізького краєзнавчого музею періоду Другої світової війни: коротка довідка // Архіви України. 2005. № 1–3 (256). С. 158–162.
7. Чайковський Б., Степанова Т. Документи Львівського історичного музею періоду Другої світової війни: коротка довідка // Архіви України. 2005. № 1–3 (256). С. 159–163.
8. Стукалова О. Огляд фондів «усної історії» Державного архіву Херсонської області періоду Другої світової війни // Архіви України. 2005. № 1–3 (256). С. 486–490.

УДК 94(477-32-074)"1939/1945"

Нанакіна Карина Вікторівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

4851 група

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії

Хрящевська Людмила Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

ОКУПАЦІЙНЕ ПОВСЯКДЕННЯ В УКРАЇНІ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті проаналізовано феномен окупаційного повсякдення в Україні у роки Другої світової війни як комплексне соціокультурне явище, що поєднувало елементи виживання, адаптації, опору та збереження ідентичності українського народу. Здійснено регіональний аналіз різних моделей окупаційного життя на території Райхскомісаріату «Україна», Дистрикту «Галичина», військових зон Вермахту та румунської адміністрації Трансністрії. Розкрито, яким чином політика окупаційної влади впливала на соціальну поведінку населення, його моральні орієнтири, господарську діяльність і культурні практики. Простежено, як у надзвичайно складних умовах терору та геноциду українці все ж зуміли зберегти основи національної спільності, релігійності, родинних традицій і соціальної солідарності.

Висвітлено багатовимірність людського досвіду — від повсякденного пристосування до умов війни й окупації до формування активного спротиву,

включно з діяльністю підпільних організацій, партизанського руху, українського визвольного руху, а також прикладів людяності, самопожертви й взаємопідтримки. Показано, що окупаційна дійсність формувала своєрідний «код виживання», заснований на внутрішній дисципліні, традиціях та моральній відповідальності перед родиною, громадою й нацією.

Підкреслено, що дослідження окупаційного повсякдення в Україні виходить за межі звичайного опису історичних подій. Воно дає змогу розкрити психологію виживання, стратегії адаптації й духовного опору, які формували основу національної ідентичності. В умовах терору, примусової праці та голоду українці зуміли зберегти родинні й релігійні традиції, взаємопідтримку й почуття солідарності.

Ключові слова: окупаційне повсякдення, нацистський режим, Райхскомісаріат «Україна», Трансністрія, Дистрикт «Галичина», колабораціонізм, спротив, виживання, ідентичність, історична пам'ять.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю глибшого осмислення людського виміру Другої світової війни в Україні, адже повсякденне життя під окупацією розкриває не лише трагедію, але й силу, моральну витривалість та духовну стійкість українців. Протягом десятиліть історіографія переважно зосереджувалася на військово-політичних аспектах, залишаючи поза увагою щоденний досвід цивільного населення — селян, робітників, жінок, дітей. Дослідження окупаційного повсякдення дозволяє відновити голоси «малих людей», показати, як вони виживали, зберігали гідність, культуру, віру й національну свідомість у нелюдських умовах.

Період німецької окупації України 1941–1944 рр. став одним із найтрагічніших у новітній історії. На окупованих територіях встановлювався багаторівневий адміністративний режим, головною метою якого було повне підпорядкування місцевого населення економічним, військовим і політичним інтересам Третього Рейху. Проте за межами фронтової зони існувало життя, сповнене боротьби за виживання, моральних виборів і складних форм

пристосування. Саме повсякденність окупаційної доби розкриває справжній вимір людського досвіду війни.

Після вторгнення вермахту територію України поділили на кілька адміністративних зон — Райхскомісаріат «Україна», Дистрикт «Галичина» у складі Генерального губернаторства, зони військової адміністрації на сході та півдні, а також румунські області — Трансністрію й Північну Буковину. Кожна з них мала свої особливості управління, що визначали умови життя населення.

Як зазначає Т. Заболотна, окупаційна влада в Райхскомісаріаті прагнула створити модель колоніального управління, що поєднувала жорстку експлуатацію з елементами адміністративного самообслуговування [1, с. 52]. У цій зоні проводилися масові реквізиції сільськогосподарської продукції, депортації молоді на примусові роботи до Німеччини, ліквідація єврейського населення та переслідування радянських активістів.

У Дистрикті «Галичина» ситуація мала відмінності: тут деякий час дозволялося функціонування українських шкіл, релігійних громад і культурних осередків — хоч і під суворим контролем німецької адміністрації [2, с. 121].

У румунській Трансністрії зберігалися елементи місцевого самоврядування, але водночас здійснювалися масові репресії проти євреїв і політичних в'язнів. Таким чином, регіональний аналіз демонструє різні моделі окупаційного життя — від жорстокого терору до обмеженої адаптації.

Економічна політика окупантів мала чітко виражений грабіжницький характер. Селяни були зобов'язані здавати контингент зерна, худоби, молока, а мешканці міст потерпали від голоду й безробіття. Примусова праця стала масовим явищем — понад два мільйони українців були вивезені до Німеччини як остарбайтери.

І. Тарнавський розглядає адміністративний поділ окупованих українських територій і структуру органів управління, що діяли на південно-західних землях. Дослідник доходить висновку, що румунський окупаційний режим, установлений на частині українських територій, був військово-

поліцейською та адміністративно-господарською системою, спрямованою на колонізацію й анексування окупованих областей, ліквідацію в них національної державності, терор та геноцид місцевого населення, економічне пограбування і знищення національної культури [3, с. 51].

Попри важкі умови, українці шукали способи самозбереження. У селах діяли взаємодопомога, нелегальний обмін продуктами, приховування врожаїв. Жінки брали на себе провідну роль у родині, забезпечуючи її існування. У містах розвивалися бартер, кустарне виробництво, нелегальна торгівля — як способи виживання в умовах браку офіційних джерел доходу.

Культурне та духовне життя в окупованій Україні, попри заборони, не припинило існування. В окремих містах, зокрема у Львові, Рівному, Кам'янці-Подільському, продовжували діяти українські школи, театральні гуртки, хори, відроджувалася релігійна діяльність. Відновлення богослужінь після радянських переслідувань стало важливим моральним чинником — релігія підтримувала віру в життя, гідність і національну тяглість.

У цій сфері, як зазначає Заболотна, що українська культура стала не лише формою морального опору, а й способом виживання спільноти в умовах окупації. Через народну пісню, обряд, традицію та мову українці утверджували власну ідентичність попри втрату державності [2, с. 122].

Проблема морального вибору в умовах окупації — одна з найскладніших. Люди змушені були обирати між пристосуванням, нейтралітетом чи опором. Дехто погоджувався працювати в адміністративних структурах окупантів із прагматичних причин — щоб прогодувати родину чи уникнути репресій. Інші вступали до партизанських загонів або допомагали підпіллю.

У збірнику «Боротьба за Україну в 1943–1944 рр.» зазначено, що саме цивільне населення стало тією ланкою, яка підтримувала тил, забезпечувала партизанів, а також ставала жертвою подвійного терору — радянського та німецького [3, с. 152].

На заході України активізувався національний рух ОУН і УПА, який поєднував антинімецький і антирадянський спротив. У цій боротьбі проявилася головна риса українського характеру — прагнення до свободи й державності.

Попри репресії, арешти, депортації, українці виявляли високий рівень гуманізму. Відомі численні випадки порятунку євреїв, переховування військовополонених, допомоги пораненим. Ці прояви солідарності підтверджують, що навіть у найжорстокіших умовах українське суспільство не втратило моральних орієнтирів.

Аналізуючи сучасне історіописання періоду воєнних років, А. Сандул звертає увагу на брак досліджень, присвячених соціальній історії. Життя цивільного населення, і, особливо, його побутове, повсякденне життя, доля простої й пересічної людини, окремих груп і спільнот, тобто усе те, що потребувало так званих мікроісторичних методологічних підходів, опису повсякдення людини, її психології, настроїв, душевного й морального стану тощо, майже не вивчалось, або вивчалось дуже «мляво» й поверхово. Весь радянський доробок з історії війни — це ілюстрації її історіописання на макрорівнях [3, с. 105].

Отже, окупаційне повсякдення в Україні 1941–1944 рр. — це складний соціально-психологічний феномен, у якому поєдналися страх, адаптація, внутрішній спротив і духовна незламність. Регіональний підхід дозволяє глибше зрозуміти неоднорідність досвіду — від катастрофічних умов на сході до певних форм автономії на заході.

Попри терор і голод, українці змогли зберегти головне — віру, родину, культуру. Саме цей моральний потенціал став основою подальшого відродження нації після війни.

Список використаних джерел та літератури:

1. Заболотна, Т. (2015). Українці під час німецької окупації: Райхскомісаріат «Україна» і Генеральне губернаторство. // Україна в Другій світовій війні:

нові дослідження і знахідки, Вип. 23. Київ: Інститут історії України НАН України, с. 45–67.

2. Заболотна, Т. (2018). Окупаційна політика нацистської Німеччини та її союзників в Україні в 1941–1944 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Історія, Вип. 2. Тернопіль: ТНПУ, с. 117–132.
3. Боротьба за Україну в 1943–1944 рр.: влада, збройні сили, суспільство. (2016). Збірник наукових праць / За ред. В. Смолія. Київ: Інститут історії України НАН України, 392 с.

УДК 930.85(4)"07/08"

Ніженкевич Діана Володимирівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

2851 група

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії

Хрящевська Людмила Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

КАРОЛІНЗЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ ЯК КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ФЕНОМЕН СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

У статті розглянуто феномен Каролінзького Відродження як періоду розквіту середньовічної культури Західної Європи. Розкрито діяльність його лідерів, шляхи поширення освіченості і підвищення інтересу до античної спадщини, підкреслено роль каролінзьких культурних пам'яток. З'ясовано основні напрями культурно-освітніх реформ Карла Великого та їх значення для наукового життя середньовічної Європи. Визначено наслідки та вплив Каролінзького Ренесансу на освіту та культуру середньовічного суспільства. Висвітлено значення цього явища у контексті загальноєвропейського культурного розвитку.

Ключові слова: *Каролінзьке Відродження, Карл Великий, освіта, культура, каролінзький мінукул, антична спадщина, школа, християнство, аннали*

Актуальність дослідження зумовлена тим, що Каролінзьке Відродження (VIII–IX ст.) стало важливим етапом у розвитку європейської цивілізації – воно заклало основи середньовічної освіти, науки, латинської культури та адміністрації.

Дослідження цієї теми дає змогу зрозуміти, як формувалася європейська ідентичність і система цінностей, які засадничі особливості лягли в основу середньовічного культурного життя.

Відродження античної спадщини, упорядкування латинської мови, розвиток книжкової справи й мистецтва шрифту (мінускулу) вплинули на подальшу європейську культуру. Сьогодні це актуально у вивченні історії письма, філології та мистецтва книги.

Каролінзька ідея об'єднаної християнської Європи навколо спільних цінностей перегукується із сучасними концепціями європейської інтеграції.

Утвердження нової культурної традиції йшло досить повільно. Робилися численні спроби зрівнятися з античними досягненнями, але часто вони були безрезультативними. Під впливом поширення християнства, яке багато в чому визначило дух епохи, формується нове уявлення про світ та місце людини в ньому, набирають дедалі більшої ваги нові моральні принципи, значно гуманніші, ніж варварські. Поступово нового вигляду набуває художньо-літературна творчість, яка опирається на християнізовану античну спадщину. У варварському світі по мірі його християнізації зародилася ідея «вписатися» в римську цивілізацію, ставши її спадкоємцями. Оскільки германські племена були найбільш могутньою силою в новій Західній Європі, то король племені франків, представник династії франкських королів Каролінгів, Карл Великий, робить спробу об'єднати весь регіон колишньої Західної Римської імперії під назвою Священна Римська імперія [3, с. 80].

Роки правління Карла Великого – це не тільки війни, а й період піднесення культурного життя середньовічної Західної Європи. Новий володар усіляко опікувався внутрішнім становищем своєї держави: активно поширював християнську віру, реформував військо і суспільні відносини,

розвивав торгівлю і, нарешті, зробив сильний крок в укріпленні науки й освіти, зібравши у своїй столиці науковців, митців та літераторів з усієї Західної Європи. Це дає підстави говорити про так зване Каролінзьке Відродження. Це було перше відродження вченості у постварварському світі, що відіграло ключову роль у збереженні античної спадщини і підготувало ґрунт для майбутніх культурних рухів, зокрема для гуманізму в епоху Відродження [3, с. 82].

Карл намагався створити у своїй державі науковий осередок, запросивши учених з усієї Європи. Вони створили гурток при дворі імператора під назвою «Академія» – на кшталт філософської школи давньогрецького філософа Платона, – де читали за присутності Карла твори античних філософів і церковних богословів, складали вірші, вільно обмінювалися думками з різних тем, вели диспути. При дворі Карла існувала особлива школа, де готували людей для управління державою. Для викладання у ній імператор запрошував учених з усієї Європи. Програма навчання в цій школі, складена англосаксом Альбіном Алкуїном, у майбутньому стала основою викладання в університетах середньовічної Європи. За наказом Карла Великого збирали й переписували давні римські та грецькі рукописи. Він доручив щорічно записувати всі події, які відбувалися в державі. Ці записи отримали назву аннали. У ході реформ також виник особливий різновид середньовічного письма – каролінзький мінукул. Цей шрифт став прототипом сучасного латинського алфавіту завдяки своїй чіткості, пропорційності та появі великих і малих літер. Виразність і простота каролінзького мінукулу, його графічна якість були високо оцінені гуманістами епохи Відродження, які використовували його як основу для нових шрифтів [1, с. 200].

Каролінзьке Відродження було втілене в життя завдяки синтезу релігійної та інтелектуальної течій. Воно породило нове мистецтво рукописної мініатюри, піднісши його на надзвичайно високий рівень. Зусиллями його діячів були відкриті світські і монастирські школи, велося викладання світських предметів. Незважаючи на стрімкий позитив, Каролінзьке

Відродження тривало недовго. Хоча цей період не відзначився якимись відомим шедеврами, проте його значення не можна недооцінювати: завдяки йому було збережено чимало зразків античної спадщини і закладено фундамент для розвитку середньовічної європейської культури. Після смерті Карла Великого спостерігається занепад культурного розвитку, школи закриваються. Але культурне життя знаходить своє продовження у монастирях, що у IX–X ст. стали центрами культурно-освітньої діяльності. В монастирських скрипторіях були переписані та збережені для майбутніх поколінь античні твори, з'явилася монастирська релігійна поезія та світська література [4, с. 71].

Таким чином, Каролінзьке Відродження варто розглядати як перший в історії середньовічної Європи прояв глибокого інтересу до античної культури. Цей період не лише визначив духовний розвиток франків, але й дав поштовх до поширення освіти і науки серед всієї європейської людності. Карл Великий створив своєрідний синтез античної, варварської і християнської традицій. Повернувшись до античних надбань, йому вдалося водночас сформувати новий тип культури – романо-германський, який спирається на католицьку церкву. Більшість пам'яток Каролінзького Ренесансу загинула. Про творчість тієї доби розповідають в основному книги з ілюстраціями-мініатюрами, в яких можна простежити спроби середньовічних митців наслідувати римські та візантійські здобутки, пошуки народів Європи власного стилю та власної інтерпретації християнських цінностей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гісем О. В. Всесвітня історія: історія середніх віків: підручник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2015. 304 с.
2. Козлик І. В. Світова література доби Середньовіччя та епохи Відродження: навчальний посібник. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2011. 344 с.

3. Культура європейського Середньовіччя: навчальний посібник / М. Чікарькова, С. Абрамович, І. Слоневська, С. Пірошенко. Київ: ФОП Гуляєва В.М., 2025. 152 с.
4. Культурологія: навчальний посібник / Гриценко Т. Б. та ін. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.

УДК 94:316.473-055.2:394]"195/198"

Олійник Зорина Валеріївна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

5851мз

Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії

Рижева Надія Олександрівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ПРОПАГАНДИСТСЬКИЙ ОБРАЗ РАДЯНСЬКОЇ ЖІНКИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ У 50-80-ТІ РОКИ ХХ СТ.

У статті проаналізовано офіційну політику та реальне становище жінок в Україні в 1950-1980-х роках ХХ ст. Висвітлено, як радянська влада формувала образ «нової радянської жінки» - працюючої, високоморальної, відданої сім'ї та державі. Розкрито ідеологічні методи і прийоми, якими це подавалось, як реалізація принципу рівності статей. З'ясовано, що на певному етапі (1960–1970-х роках.) відбулися і покращення соціальних і побутових умов. Підкреслено, що за офіційною риторикою «рівності», ховалась суперечлива соціальна реальність, у якій жінка залишається відповідальною не лише за трудову, а й побутову та виховну сфери.

Ключові слова: *радянська жінка; гендерна політика; пропаганда; емансипація; повсякденне життя; материнство; соціальна рівність.*

Мета дослідження полягає у всебічному аналізі політики радянської влади щодо жінок в Україні у 1950–1980-х роках, з'ясуванні її основних напрямів, форм та методів реалізації, а також визначенні впливу цієї політики на становище жінок у суспільстві, їхню соціальну роль, трудову діяльність, рівень освіти, участь у громадському житті та трансформацію гендерних стереотипів, та переосмислення радянської спадщини.

У період 1950–1980-х років радянська влада декларувала політику «повної рівноправності жінок і чоловіків», яка на практиці мала суперечливий характер. З одного боку, відбувалося залучення жінок до всіх сфер суспільного виробництва, розвитку освіти й охорони здоров'я; з іншого — зберігалася подвійна трудова та побутова експлуатація, ідеологічний контроль над жіночими організаціями, підпорядкування жіночої емансипації цілям держави.

Офіційна ідеологія СРСР формувала модель «жінки-трудівниці», активної учасниці соціалістичного виробництва, відданої матері та свідомої громадянки. Преса, кінематограф, література та образотворче мистецтво утверджували ідеали героїні праці, колгоспниці, лікарки, вчительки, інженерки. Журнали «Радянська жінка», «Работница», «Жінка України» систематично висвітлювали історії «передовиків виробництва», що мали стати прикладом для наслідування. Як зазначає М. Смольницька, пропаганда утверджувала «подвійну місію» жінки — працювати нарівні з чоловіками та залишатися хранителькою домашнього вогнища [1]. Однак такий ідеал був радше ідеологічним конструктом, покликаним підкріпити політику мобілізації трудових ресурсів, ніж відображенням реального життя.

Після війни в Україні спостерігався гендерний дисбаланс — переважання жінок, масова вдовиність, дефіцит чоловічого населення. У 1960-х рр. відбулося часткове вирівнювання статеві структури, однак народжуваність поступово знижувалась. Як свідчить дослідження Ю. Топольницької, держава прагнула стимулювати народжуваність через соціальні пільги, пропаганду «щасливого материнства» та культ багатодітної

сім'ї [3]. Водночас посилювався контроль над репродуктивною поведінкою жінки, а питання «жіночого обов'язку» часто ставали предметом публічної моралізаторської кампанії.

У 1960–1970-х рр. відбулися певні покращення соціально-побутових умов: масове житлове будівництво, електрифікація сіл, розвиток сфери послуг і торгівлі, поява побутової техніки. Це частково полегшило домашню працю, однак не усунуло подвійного навантаження жінки. Вона працювала на виробництві, а після роботи — вдома. За даними соціологічних спостережень, навіть у 1980-х рр. понад 80% хатніх обов'язків у сім'ях виконували жінки. Сучасні дослідники, наприклад О. Лисенко, Л. Якубова підкреслюють, що радянська система створювала «ілюзію рівності»: жінки мали доступ до освіти й праці, але практично не піднімалися службовими сходами [4; 5]. Водночас із 1968 р. було запроваджено відпустки по догляду за дитиною, що стало першим кроком до визнання особливої соціальної ролі жінки-матері. У 1970-х рр. мережа дитсадків і ясел розширилася, що дозволило поєднувати професійну діяльність із материнством. Як зазначає Ю. Топольницька, у пресі того часу часто з'являлися матеріали про необхідність залучення батька до виховання дитини та підвищення ролі сім'ї у формуванні моральних цінностей. Проте, як підкреслює О. Мельничук, фактично вся відповідальність за дітей покладалася на жінку. Державна система дошкільного виховання лише частково компенсувала цю проблему, а ідея «щасливої матері-трудівниці» залишалася пропагандистським гаслом. Державна риторика рівності не означала реальної гендерної рівноправності. У вищих органах влади частка жінок не перевищувала 20%, а більшість їхніх посад мали декоративний або допоміжний характер. Радянська модель ґрунтувалася на патерналістському підході: держава декларувала турботу про жінку, але водночас визначала її соціальні ролі — мати, дружина, працівниця. Як зазначає Л. Головченко, у 1970–1980-х рр. радянська ідеологія намагалася «пом'якшити» образ жінки-трудівниці, додавши мотиви жіночності, духовності, моральної стійкості, але без зміни реальних соціальних відносин [6].

Отже, у 1950–1980-х рр. політика радянської влади щодо жінок в Україні поєднувала емансипаторські гасла з практиками соціального контролю. Формально забезпечуючи рівні права, держава фактично закріплювала подвійне навантаження жінки: виробниче та сімейно-побутове. Реальні покращення побутових умов у 1960–1970-х рр. не усунули глибинної гендерної нерівності, що проявлялася у сфері праці, управління та суспільної активності. Радянська жінка стала символом епохи — водночас жертвою ідеологічного конструювання і носієм реальних соціальних змін, які поступово відкривали шлях до майбутніх дискусій про права жінок і гендерну рівність в Україні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Смольницька М. Жінка в радянському суспільстві: офіційний образ і повсякденна практика (1940–1980-ті рр.). Київ: НАН України, 2020. 445 с.
2. Каханов Ю. Конструювання «радянської людини» (1953–1991 рр.). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. 443 с.
3. Топольницька Ю. А. Відображення державної політики з охорони материнства і дитинства в УРСР (1960–1980-ті рр.). *Український історичний журнал*. 2021. № 4. С. 89–104.
4. Якубова Л. Жінка і радянський соціум: між емансипацією та підпорядкуванням. *Україна модерна*. 2010. № 15.
5. Лисенко О. Повсякденне життя радянських жінок: реалії та ілюзії (1950–1980-ті рр.). *Український соціум*. 2015. № 4.
6. Головченко В. Трансформації гендерних ролей у радянській Україні (1950–1980-ті рр.). *Наукові записки ІПіЕНД НАН України*. 2012. С. 45–59.
7. З історії повсякденного життя в Україні / Відп. ред. С. В. Кульчицький ; ред. колегія: Г. В. Боряк, В. М. Даниленко, С. В. Кульчицький, О. Є. Лисенко, Р. Я. Пиріг, В. Ф. Верстюк, О. П. Ресент та ін. Київ : Інститут історії України НАН України, 2010. 445 с.

8. Мельничук О. Охорона материнства і дитинства в УРСР у 1960–1980-х рр.
Гендерна історія в сучасних дослідженнях. 2018. № 2. С. 48–54.

УДК 903.4(100)“6340/5050”

Осадчий Дмитро Миколайович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

2731 група

Науковий керівник:

доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії

Нефьодов Дмитро Валерійович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

НЕОЛІТ: КАМ'ЯНІ СВІДКИ ЗАРОДЖЕННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

У статті проаналізовано питання виникнення та призначення мегалітичних споруд епохи неоліту. Розкрито соціокультурні, духовні та природно-кліматичні чинники, що вплинули на перехід людства від кочового до осілого способу життя та формування культових архітектурних форм. Висвітлено археологічні знахідки на території Європи, Близького Сходу та Середземномор'я, що дають уявлення про духовний світ і матеріальну культуру неолітичних суспільств. З'ясовано, що мегаліти виступають символами колективної пам'яті та уособлюють новий етап у розвитку людства – від первісних поселень до зародження цивілізації.

Ключові слова: *неоліт, мегаліти, духовна культура, археологія, осілість, символізм, кам'яна архітектура.*

Актуальність дослідження полягає у тому, що мегалітична спадщина неоліту є важливим джерелом для вивчення духовного і соціального розвитку

давніх суспільств. Аналізуючи причини створення кам'яних споруд, можна глибше зрозуміти, як природні зміни, соціальні трансформації та зародження вірувань впливали на становлення людської культури.

У процесі переходу до осілого способу життя, приблизно десять тисяч років тому, люди почали одомашнювати тварин і вирощувати зернові культури. Це спричинило формування перших поселень на територіях сучасної Йорданії, Сирії, Палестини, Іраку та Південної Анатолії. Археологічні дослідження виявили, що мешканці цих поселень ховали своїх предків під підлогою домівок, що свідчить про зародження культу предків і формування уявлень про потойбічний світ.

Кліматичні зміни також суттєво вплинули на розвиток суспільства. Приблизно 6200 років тому різке похолодання і засуха спричинили масові переселення, пошук нових територій для землеробства й скотарства. Наукові установи, зокрема університет Йохана Гутенберга в Майнці, досліджують зміни ґрунтових шарів, щоб відтворити умови життя людей того часу.

Одним із важливих прикладів мегалітичної культури є споруда Табль-де-Маршан, датована IV тисячоліттям до н. е. Кам'яні стели, прикрашені різьбленням із зображеннями сокир, тварин і човнів, свідчать про духовне життя неолітичних народів. Величезні моноліти, такі як менгір Ман-Люд висотою понад 18 метрів, вражають масштабом і технічною досконалістю, що підтверджує високий рівень організації праці того часу.

Мегаліти трапляються по всій Європі – від Франції та Британії до Скандинавії. Деякі з них, як-от Несс Бродгар у Шотландії чи храмові комплекси Мальти, виконували культову функцію. Археологи виявили сліди фарбування стін, жертвоприношень тварин і розписів, що свідчить про розвиток ритуальних практик. Ці пам'ятки демонструють, як духовні уявлення людей відображалися у матеріальній культурі.

Перехід до землеробства став ключовим чинником розвитку неолітичного суспільства. Осілість сприяла зростанню населення, розвитку ремесел і появі соціальної організації. Люди почали споруджувати не лише

житло, а й сакральні споруди – дольмени, менгіри, кургани. Ці архітектурні форми стали матеріальним втіленням духовних уявлень про світ, життя і смерть.

Особливу увагу дослідники приділяють символіці каменю. Для людей неоліту він уособлював вічність, силу природи й зв'язок поколінь. Мегаліти були не просто спорудами – це були центри спільноти, місця пам'яті, що об'єднували людей у спільному культі.

Отже, вивчення мегалітичних пам'яток неоліту дозволяє зрозуміти процес становлення людської духовності, формування соціальних структур і зародження архітектури як мистецтва. Мегалітичні споруди стали своєрідним символом переходу людства до нової доби – епохи культури, осілості та усвідомленого творення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Пікколо Сальваторе. *Давні камені: доісторичні дольмени Сицилії*. Торнгем/Норфолк (Велика Британія): Brazen Head Publishing, 2013. 62 с.
2. Кислий О. Є. Мегаліти. *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2009. Т. 6: Ла–Мі. С. 568.*
3. Потьомкіна Т. М. Давні святилища як джерело дослідження світоглядних традицій. *Міф, обряд і ритуальний предмет у давнину*. Харків: Магеллан, 2007. С. 197–223.

УДК 94(438):355.48

Панейко Артем Іванович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

2851 група

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії

Хрящевська Людмила Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ГРЮНВАЛЬДСЬКА БИТВА

У статті розглянуто Грюнвальдську битву 1410 року як одну з найвизначніших подій середньовічної історії Європи, що мала вирішальний вплив на подальший розвиток Польщі, Литви та Тевтонського ордену. Проаналізовано історичні передумови конфлікту, пов'язані з експансіоністською політикою Ордену та зростанням могутності Польсько-Литовської держави після Кревської унії 1385 року. Висвітлено політичні, релігійні та територіальні суперечності, які призвели до відкритого збройного протиборства, роль Ягайла та Вітовта, а також наслідки Грюнвальдської битви.

Ключові слова: *Грюнвальдська битва, Тевтонський орден, Владислав Ягайло, Вітовт, Польсько-Литовська унія, військова історія, Середньовіччя.*

Грюнвальдська битва, що відбулася 15 липня 1410 року, є однією з найвизначніших подій у середньовічній історії Європи, адже вона не лише

визначила долю Тевтонського ордену, а й заклала основи нового політичного строю у Центрально-Східній Європі [1]. Це була не просто велика військова сутичка — вона стала символом єдності народів, які виступили проти експансії ордену, котрий прагнув підкорити землі на сході Балтійського регіону під приводом християнізації [2]. Перемога союзних військ під проводом польського короля Владислава Ягайла та великого князя литовського Вітовта означала зміну геополітичного балансу сил, ослаблення німецького лицарства та зміцнення політичних позицій Польщі, Литви й підвладних їм українських земель [3].

Історичне значення Грюнвальдської битви полягає у тому, що вона стала результатом довготривалого протистояння між агресивною експансією Тевтонського ордену та прагненням східноєвропейських народів зберегти свою самостійність. Після Кревської унії 1385 року, коли Польща та Литва об'єднали свої сили під спільною династією Ягеллонів, стало можливим створення потужного військово-політичного альянсу, здатного протистояти ордену [4]. Саме цей союз зумів поєднати різні етнічні та релігійні спільноти — поляків, литовців, русинів (українців і білорусів) — у спільній боротьбі проти зовнішнього ворога [5]. Така багатонаціональна коаліція не мала аналогів у тодішній Європі й продемонструвала приклад політичної гнучкості та військової координації, якої не вистачало багатьом середньовічним державам.

Хід битви засвідчив не лише військову майстерність союзників, але й стратегічну мудрість їхніх керівників [2]. Владислав Ягайло діяв обережно та виважено, приділяючи особливу увагу організації війська й вибору тактики, тоді як Вітовт проявив ініціативу на полі бою, керуючи маневрами литовських і руських загонів. Завдяки вдалому поєднанню їхніх дій вдалося переломити хід битви й завдати нищівного удару військам ордену, які, попри високу дисципліну, виявилися неготовими до масштабного збройного опору об'єднаних сил. Падіння багатьох високопоставлених лицарів, зокрема

великого магістра Ульріха фон Юнгінгена, стало символом краху тевтонської гегемонії [3].

Наслідки перемоги під Грюнвальдом виявилися далекосяжними. Для Польщі вона означала піднесення авторитету на міжнародній арені та зміцнення позицій монархії Ягеллонів [4]. Для Литви — це був доказ її військової та політичної сили, а також підтвердження її здатності виступати самостійним гравцем у європейських справах. Українські землі, які входили до складу Великого князівства Литовського, також отримали непрямі вигоди — перемога забезпечила стабільність у регіоні, зменшила тиск з боку ордену та сприяла розвитку торгівлі й культури. Натомість Тевтонський орден, зазнавши величезних людських і матеріальних втрат, так і не зміг відновити своєї колишньої могутності. Його поразка призвела до внутрішньої кризи, зростання опозиції з боку пруських міст і шляхти, а врешті — до занепаду орденської держави [1].

Крім військово-політичного значення, Грюнвальдська битва мала важливий культурно-символічний вимір. Вона увійшла до національної пам'яті як подія, що об'єднала народи у спільній боротьбі за свободу. У Польщі, Литві та Україні пам'ять про Грюнвальд стала частиною історичної свідомості, уособленням героїзму, мужності та спільності мети [5]. Згодом битва неодноразово відображалася в мистецтві, літературі, живописі, а також у фольклорі, стаючи основою для формування національних міфів. Вона набула значення символу тріумфу справедливості над агресією, добра над злом, свободи над поневоленням.

Список використаних джерел та літератури:

1. Encyclopaedia Britannica. *Battle of Grunwald (Tannenberg), 1410*. Режим доступу: <https://www.britannica.com/event/Battle-of-Grunwald-1410>
2. Wikipedia Contributors. *Грюнвальдська битва*. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Грюнвальдська_битва

3. Culture.pl. *The Battle of Grunwald Explained*. Режим доступа: <https://culture.pl/en/article/the-battle-of-grunwald-explained>
4. History Today. Cavendish, Richard. *The Battle of Grunwald*. Режим доступа: <https://www.historytoday.com/archive/battle-grunwald>
5. Ancient Origins. *Grunwald Battle: Iconic Medieval Clash in Central and Eastern Europe*. Режим доступа: <https://www.ancient-origins.net/history-important-events/battle-grunwald-iconic-medieval-battle-central-and-eastern-europe-006105>

УДК 902.2(091)(477.73-25)

Пелик Олександр Володимирович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

3852 група

Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії

Рижева Надія Олександрівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ІСТОРІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА ТЕРИТОРІЇ МИКОЛАЄВА

Проаналізовано архівні матеріали, на основі яких узагальнено історію археологічних досліджень на території Миколаєва – від XIX ст. до сучасності. Визначено п'ять основних етапів вивчення пам'яток, охарактеризовано діяльність провідних дослідників та основні результати розкопок.

Ключові слова: *Миколаїв, археологічні пам'ятки, історія досліджень*

Миколаївський півострів багатий на археологічні пам'ятки різних епох та культур. Основним чинником «притягання» племен стало вигідне географічне розташування, при впадінні р. Інгул та р. Південний Буг. Цей та багато інших факторів сприяли безперервній присутності певних спільнот з часів неоліту до сьогодення, що, у свою чергу, зумовило значну кількість археологічних досліджень у сучасний період.

Історія дослідження окремих пам'яток археології описана детально (городище Дикий Сад, Дідова Хата, Матвіївка 1). Що ж до загальної історіографії проблеми, про це опубліковано досить мало, відомості розрізнені та уривчасті, деякі дані втрачені безповоротно.

Метою є актуалізація та систематизація наявних архівних матеріалів з окресленої проблеми. Як результат, історію дослідження пам'яток логічно поділено на етапи: від заснування міста до сьогодення.

Перший етап (1820-1880-ті рр.) характеризується випадковими знахідками, виявленими під час масштабних земляних робіт, пов'язаних з розбудовою Миколаєва.

1822 р. під керівництвом адмірала Грейга О. С. розкопано курган поблизу Обсерваторії, знайдено 4 концентричні ряди з каменю та кам'яний ящик у центрі.

У 1883 р. було розкопано курган поблизу Богоявленська та знайдено 12 бронзових наконечників стріл.

1854 р. на околицях міста під час будівництва фортифікаційних укріплень виявлено шліфовану діоритову сокиру епохи бронзи.

У 1850-ті рр. біля сучасної Матвіївки скарбошукачі розкопали античний курган, знайшовши «печеру», світильники, великий горщик тощо [4].

Другий етап (друга половина XIX – початок XX ст.) характеризується проведенням передусім розвідок професійними археологами. У середині XIX ст. граф Уваров О. С. зафіксував низку стародавніх пам'яток. Пізніше аналогічну роботу виконали Бурачков П. О. та Ястребов В. Н. А Бузескул В. П. обстежив античне поселення на місці сучасного Флотського бульвару. У 1912 р. при знятті землі для облаштування нової набережної за Поповою балкою були знайдені давні поховання. На місце знахідки прибув херсонський археолог Гошкевич В. І. та зафіксував 18 поховань [1, с. 31-38].

Третій етап, з 1920-х рр. до початку Другої світової війни, пов'язаний з діяльністю працівників Миколаївського історико-археологічного музею, та його директора – Камінського Ф. Т. [5, с. 158-164]. У 1923-1931 рр. музеєм

проводився археологічний нагляд за масштабним будівництвом. У цей час зібрано матеріал різних епох: загалом близько 100-та артефактів з 10-ти локацій. Також на картах були відмічені три кургани: два – на Військовій базарній площі і один – поблизу старообрядницького кладовища під приватною забудовою. У 1920-1930-х рр. Камінським Ф. Т. відкрито та обстежено ряд пам'яток археології: Варварівка 1, 2, Дідова Хата 1, 2, Сіверсів Маяк, Обсерваторія, Мала Корениха 1-3, Велика Корениха 1, Дикий Сад [4].

Четвертий етап (1950-ті рр. до здобуття Україною незалежності) характеризується активізацією археологічних досліджень багаточисленними експедиціями, що пов'язано з масовим будівництвом.

У 1950-х рр. розкопувалось городище Дикий Сад Причорноморською археологічною експедицією Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка під керівництвом Славіна Л. М. Було зафіксовано окремі залишки кам'яних фундаментів житлових споруд [4].

У 1950 р. загоном Ольвійської експедиції Інституту археології АН УРСР проводилися розкопки античного поселення Дідова Хата 1. На трьох ділянках відкрито залишки наземних багатокамерних сирцево-кам'яних будинків.

1957 р. Скіфською степовою експедицією під керівництвом Гракова Б. М. відкрито ряд поселень доби бронзи: Матвіївка 1 та Матвіївка 2 тощо.

У 1960-х рр. розвідками Миколаївського краєзнавчого музею (МКМ) зафіксовано групу пам'яток доби бронзи Велика Корениха (2, 4, 5).

У 1962 р. експедицією музею під керівництвом Нікітіна В. І. розкопано курган доби бронзи біля лісоторгового складу. У 1965-1966 рр. разом з активістами Одеського археологічного товариства досліджено курган IV-III ст. до н.е. біля Шиноремонтного заводу. Курган мав висоту близько 10 м та діаметр 70 м. У вхідній ямі зафіксовані кістяки двох коней [3]. У цьому ж 1966 р. вищезгаданий дослідник провів шурфовочні роботи на поселенні сабатинівської культури Варварівка 2, виявивши частину наземного кам'яно-сирцевого житла. У 1969-1974, 1984-1985 рр. археолог проводив розкопки

поселення інгульської катакомбної культури Мала Корениха 5 площею 686 м², досліджені частина напівземлянкового житла та дві господарські ями [4].

У 1963-1973 рр. значну кількість різноманітних пам'яток археології (переважно доби бронзи) відкрив внаслідок розвідок співробітник Інгульської експедиції Ключинцев В. М.: Балабанівка 1-15; Водоканал 1, 2; Жовтневе 1-17; Галицинівка 1-15 тощо [5, с. 100-106; 3]. Також автор представленої роботи має свідчення що дослідник збирав підйомний матеріал на Дикому Саду.

Наприкінці 1960-х рр. античні пам'ятки в районі Бузького лиману обстежував Рубан В. В.: Мала Корениха 1-4, Дідова Хата 2, Велику Корениху 3. [5, с. 244-259].

У 1975 р. дослідженням римського військового табору Дідова Хата 3 займався Периферійний загін Ольвійської експедиції Інституту археології АН УРСР на чолі з Буйських С. Б.

1973 р. експедицією на чолі з Соболевською І. О. було досліджено курган доби бронзи біля Південного турбінного заводу [3].

У 1975-1982 рр. експедицією МКМ під керівництвом Нікітіна В. І. фундаментально вивчалось поселення катакомбної культури Матвіївка 1, відкриті кам'яні основи трьох будівель, вісім господарських ям, дренажні канами. 1983 р. науковцем розкопано курган доби бронзи на місці меблевої фабрики [2].

З 1983 по 1989 рр. Снитко І. О. проводив розкопки античного поселення та могильника Сіверсів Маяк.

У 1985-1986 рр. Миколаївською археологічною експедицією Інституту археології АН УРСР під керівництвом Шапошникової О. Г. проводилися розкопки поселення сабатинівської культури Балабанівка 7 [5, с. 106-115]. На площі більше 3000 м² відкриті три групи багатокамерних житлових та господарських будівель, розділених вулицею. Окрім цього, зафіксовані зольник, два колодязя та господарські ями.

1991 р. експедицією МКМ під керівництвом Снитко І. О. проведено розкопки поселення інгульської катакомбної культури Обсерваторія на

території Миколаївської астрономічної обсерваторії. На площі 80 м² зафіксовані два заглиблення, схожі на залишки землянок.

П'ятий етап розпочався 1991-го року, і триває досі та пов'язаний переважно з членами науково-дослідницького центру «Лукомор'є».

З початку 1990-х рр. стартували систематичні дослідження городища білозерської культури Дикий Сад експедицією під керівництвом Гребенникова Ю. С. [5, 144-152]. З 1998 р. до сьогодні експедицію очолює Горбенко К. В. На цьому етапі проведено найбільш масштабні розкопки пам'ятки. Були відкриті нові архітектурні споруди (оборонні рови, житлові та господарські приміщення), знайдено унікальні предмети – елементи кінської упряжі, ливарні форми, зібрано значну колекцію посуду, предметів з бронзи, кістки та каменю, проведено комплексні аналізи матеріалів розкопок.

У 1997 р. експедицією Миколаївського державного педагогічного інституту на чолі з Гребенниковим Ю. С. проведене розкопки поселення сабатинівської та інгульської катакомбної культур Балабанівка 1. На площі 1500 м² відкриті вимостка підлоги житлової споруди та залишки заглибленого житла [4].

2009 р. експедицією науково-дослідницького центру «Лукомор'є» ОАСУ ІА НАН України під керівництвом Гребенникова Ю. С. розкопано курган доби бронзи на території Корабельного району Миколаєва по вул. Янтарній. При дослідженні насипу зафіксовані 10 різночасових поховань [3; 4].

У 2011 р. масштабні археологічні роботи на трьох античних об'єктах біля Миколаївського суднобудівного заводу ім. 61 комунара були проведені експедицією науково-дослідницького центру «Лукомор'є» ОАСУ ІА НАН України спільно з Інститутом археології НАН України під керівництвом Смирнова О. І. [4]:

У адміралтейському парку розкопаний ґрунтовий могильник пізньокласичного часу, що відноситься до хори Ольвії. На площі в 1600 м² зафіксовані 25 ґрунтових поховань.

Навпроти Миколаївського обласного краєзнавчого музею на площі 76,5 м² досліджено 11 поховань римського часу, п'ять з них зафіксовано в земляних склепах, шість – в підбійних могилах.

На території вищеописаного некрополя, знайдено рів римського часу.

У 2015-2017 рр. тією ж експедицією проводилися розкопки античного поселення Велика Корениха 3, в ході яких розкриті залишки напівземлянки прямокутної в плані форми з кам'яною обкладкою стін котловану.

Нині, діє лише одна постійна експедиція – інституту археології НАН України на городищі Дикий Сад (керівник Горбенко К. В.).

Отже, наразі на території Миколаєва на державному обліку перебуває 55 пам'яток археології, з яких 3 національного, решта місцевого значення. Що створює ґрунтовну базу для подальших різнопланових досліджень.

Автор представленої роботи вважає перспективним використання дедуктивного підходу та подальші дослідження історії розкопок пам'яток окремих епох та культур для конкретизації уже зібраного матеріалу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Археологи – дослідники Степового Побужжя. / автори-упорядники: Снитко І. О., Гребенников В. Б. Миколаїв: Видавництво Яслав, 2024. 320 с.
2. Гребенников В. Б. Исследования памятников археологии Николаевщины: препринт. Николев: Илион, 2011. 180 с.
3. Гребенников В. Б. Кургани Миколаївщини. Миколаїв: Іліон, 2014. 84 с.
4. Історія Степового Побужжя: Від найдавніших часів до кінця XVIII століття. Навчальний посібник. / Михайлович Г.І. та ін. Миколаїв: Видавництво Ірини Гудим, 2019. 244 с.
5. Українські археологи крізь епохи. Дослідження Степового Побужжя. / автори-упорядники: Снитко І. О., Гребенников В. Б., Гаркуша Н. М., Товкайло М. Т. Миколаїв: Видавництво Яслав, 2020. 288 с.

УДК 338.45(477.73)“1944/1950”

Романенко Дмитро Сергійович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна
5851м група*

доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії

Нефьодов Дмитро Валерійович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ПРОМИСЛОВА ВІДБУДОВА МИКОЛАЇВЩИНИ У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (1944–1950 РР.)

В статті досліджений процес відбудови промислового потенціалу Миколаївської області в перші роки після вигнання німецько-румунських окупантів та в IV п'ятиріччі, наведені позитивні зміни та невдачі відновлення індустрії. Автор приходить до висновків, що незважаючи на величезні труднощі, промисловість області повністю відбудована та перевищила довоєнний рівень виробництва. Але особливих технологічних зрушень у промисловості, за винятком оборонних галузей, не сталося.

Ключові слова: УРСР, Миколаївщина, промисловість, відбудова

Після проголошення державної незалежності України в історичній науці відкрився новий етап: змінилися дослідницькі пріоритети, методологічні підходи та інструментарій, а науковці отримали можливість працювати з архівними матеріалами, які раніше були недоступними або обмеженими у використанні. Відчутно позвавилася увага до регіональних студій, адже саме

на локальному рівні виразніше простежуються механізми соціально-економічних трансформацій та наслідки державної політики.

Метою статті є висвітлення процесу відбудови промислового потенціалу Миколаївщини у перші роки після вигнання німецько-румунських окупаційних сил та в період реалізації завдань IV п'ятирічки.

Відразу після визволення Миколаївщини військами 2-го та 3-го Українських фронтів у березні 1944 р. розпочалося відновлення господарства, зруйнованого війною. Окупаційна влада завдала регіону суттєвих збитків. Демографічна ситуація у Миколаєві була критичною: на момент визволення в місті мешкало лише близько 63 тис. осіб, тоді як у 1939 р. — 169 тис.

Уже в перші дні після визволення обласне керівництво організувало заходи з відродження промислових підприємств. 29 березня 1944 р. відновив роботу суднобудівний завод імені 61 комунара, колектив якого розпочав масштабні відбудовчі роботи. Розмір збитків від руйнувань оцінювався у 294,7 млн крб. 25 квітня пролунав перший після окупації заводський гудок, а 27 травня заводська електростанція подала першу промислову та побутову електроенергію як підприємству, так і місту.

Упродовж приблизно пів року після визволення області повністю або частково запрацювали 216 підприємств союзного, республіканського та місцевого підпорядкування. ЧСЗ перейшов до ремонту суден і виробництва запасних частин для сільськогосподарської техніки. На заводі «Дормашина» відновили випуск продукції інструментальний і складальний цехи. У Вознесенську запрацювали крупорушка, два млини, канатний завод, хлібозавод; в Очакові — рибозавод і млин; у Новоодеському районі — гончарний цех і кам'яний кар'єр [1, с. 449].

У наступні роки економіка області, як і загалом у СРСР, розвивалася в рамках директивного планування. 18 березня 1946 р. Верховна Рада СРСР ухвалила Закон про п'ятирічний план відбудови та розвитку народного господарства СРСР [2].

П'ятирічний план 1946–1950 рр. передбачав для області комплекс конкретних завдань: повністю відновити суднобудівні заводи, енергокомбінат, чавуноливарний завод, завод шляхового машинобудування «Дормашина»; збудувати млин-комбінат продуктивністю 200 т помолу борошна на добу та панчішно-шкарпеткову фабрику з річним випуском 3 млн пар виробів; довести річне виробництво трикотажної білизни до 1 млн одиниць, взуття — до 375 тис. пар; капітально відбудувати морський порт. Плановий показник випуску промислової продукції підприємствами республіканського й місцевого підпорядкування на кінець п'ятирічки мав сягнути 148,3% від рівня 1940 р. [3, арк. 7]. Окремо окреслювалася масштабна програма житлово-комунального й культурного будівництва та завдання підвищення матеріального рівня населення.

Долаючи кадрові, матеріальні та організаційні труднощі, робітники, інженерно-технічні працівники й службовці поступово відновлювали промисловий потенціал області. План першого року п'ятирічки промисловість виконала на 103,5%. Паралельно порушувалося питання впровадження нової техніки й технологій, і в цьому напрямі теж відбувалися певні зрушення: на ЧСЗ у низці цехів запроваджували автоматичне зварювання та опрацьовували нові технологічні підходи секційної збірки суден [4, арк. 72].

У 1947 р. промисловий випуск порівняно з попереднім роком збільшився на 40%, а собівартість основної продукції скоротилася вдвічі. Виробництво взуття зросло на 70%, швейних виробів — на 42%, трикотажної білизни — на 84%, кондитерських виробів — на 59%. Однак, попри позитивну динаміку, план 1947 р. промисловість області (включно із суднобудівними заводами) не виконала. Серед ключових причин — неритмічна робота підприємств (із «розкачкою» на початку місяця та «штурмовщиною» наприкінці), прорахунки в плануванні й організації праці, а також значна плинність робочої сили.

У 1948 р. валова продукція промисловості Миколаївщини збільшилася на 76%, а чисельність робітників — на 27%. Зростання забезпечувалося переважно підвищенням продуктивності праці та використанням внутрішніх

резервів, що свідчило про певні ознаки руху в бік інтенсивного розвитку. Підприємства республіканської промисловості виконали план на 102,4%, обласної — на 103,4%. ЧСЗ наростив випуск валової продукції порівняно з 1947 р., понад 160 підприємств і артілей виконали державний план і забезпечили народному господарству близько 18 млн крб понадпланових надходжень [5, арк. 19].

У 1949 р. валовий випуск збільшився на 47,2% при зростанні чисельності робочої сили на 16%. Переважна більшість підприємств, у тому числі суднобудівні заводи, досягла або перевищила довоєнні показники. Річні плани успішно виконали колективи 72 підприємств, давши понадпланової продукції на 39 млн 171 тис. крб. Достроково завершили виконання річного плану паровозне й вагонне депо, морський торговий порт (за обсягом переробки вантажів), ремонтно-інструментальний завод, взуттєва фабрика, «Млинмаш», швейна фабрика, молокозавод, макаронна та трикотажна фабрики, парфумерно-скляний комбінат та інші. Будівельні організації здали 37126 м² житла, що становило 102% плану; близько 7800 робітників суттєво перевиконали річні завдання [6, арк. 94].

У завершальному році п'ятирічки промисловість області перевищила довоєнний рівень на 54,1% при плановому показнику 48,3%. Завод «Дормашина» виконав п'ятирічку за три роки й десять місяців; аналогічно достроково завершили п'ятирічку колективи паровозного і вагонного депо Миколаївського залізничного вузла. Суднобудівні підприємства впродовж IV п'ятирічки не лише відновилися, а й пройшли реконструкцію та отримали сучасніше устаткування. Трудомісткі клепальні операції дедалі активніше замінювали електрозварюванням, запроваджували потоково-секційний метод будівництва суден, що дало змогу майже удвічі скоротити стапельний період.

Попри те, що на заводі ім. 61 комунара відбудовчі роботи ще тривали (паралельно реконструювали стапелі, споруджували збірно-зварювальний цех), колектив розпочав будівництво першого в країні цільнозварювального судна водотоннажністю 5000 т. Йому передувала значна підготовча робота,

відмінна за організацією праці та виробництва від практик довоєнного періоду. Перше післявоєнне судно на заводі було спущено на воду 29 грудня 1948 р. На ЧСЗ у 1948 р. повністю розгорнулися суднобудівне та машинобудівне виробництва, і за обсягом випуску підприємство досягло довоєнних показників: будувалися танкери та інші судна, завершувалася добудова кораблів, перервана війною. Удосконалення технології й організації будівництва та стабілізація кадрів позитивно позначилися на показниках: трудомісткість зведення 13-го танкера становила лише 51% від трудомісткості першого. Наступним кроком стало освоєння будівництва суховантажів типу «Дніпрогес», що вимагало особливої технологічної дисципліни та організації виробництва.

Помітних результатів досягли й інші галузі. Чавуноливарний завод за IV п'ятирічку збільшив випуск продукції у 4,7 рази, освоїв виготовлення кількох видів обладнання для металургії (стрічкові транспортери, автоматичні скидувачі, навантажувально-розвантажувальні машини для коксових батарей). Завод ім. 21-ї річниці Жовтня опанував випуск складного литва та механічну обробку деталей для нафтодвигунів. Легка промисловість до кінця п'ятирічки розширила номенклатуру продукції, зокрема виробляла візерункове трикотажне полотно, панчішно-шкарпеткові вироби, плащі з текстовініту. Масштабнішало виробництво будівельних матеріалів — вапна, цегли, черепиці, граніту тощо.

Транспортні організації забезпечували стабільні перевезення. Вантажообіг усіх видів транспорту за п'ятирічку зріс утричі порівняно з 1940 р.; більшість навантажувально-розвантажувальних операцій було механізовано. Колектив вагонного депо за ключовими показниками 46 місяців поспіль утримував перше місце на Одеській залізниці [7, с. 38].

Отже, попри колосальні матеріальні втрати, кадрові проблеми та організаційні труднощі, населення області змогло відновити промисловість, і за підсумками п'ятирічки її рівень виробництва перевищив довоєнний. Водночас масштабних технологічних проривів у більшості галузей (за

винятком оборонного сегмента) не відбулося, оскільки модель відбудови загалом була зорієнтована передусім на відтворення довоєнних параметрів і виконання планових показників.

Список використаних джерел та літератури:

1. Історія рідного краю : Миколаївщина : навчальний посібник / М. М. Шитюк (кер. авт. кол.), О. О. Баковецька, Н. М. Буглай та ін. Миколаїв : Іліон, 2015. 628 с.
2. Закон про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства УРСР на 1946–1950 рр. К.: Укрполітвидав, 1946. 77 с.
3. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). Ф. Р-992. Оп. 12. Спр. 34. 305 арк.
4. ДАМО. Ф. Р-578. Оп. 14. Спр. 37. 274 арк.
5. ДАМО. Ф. Р-578. Оп. 15. Спр. 11. 119 арк.
6. ДАМО. Ф. Р-5198. Оп. 8. Спр. 3. 381 арк.
7. Шкварець В.П., Горбуров Є. Г., Горбуров К. Є. Повоєнна та сучасна Миколаївщина. Монографічне історико-краєзнавче дослідження. Миколаїв: Шамрай, 2008. 300 с.

УДК 94(100)“1919/1946”:327.7

Рощина Вікторія Яківна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

4852 група

Науковий керівник:

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії

Буглай Наталя Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

УТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛІГИ НАЦІЙ

У статті проаналізовано процес утворення, особливості структури та діяльності Ліги Націй, визначено основні завдання організації. Висвітлено позитивну роботу Ліги по врегулюванню міжнародних конфліктів та недоліки її діяльності, зокрема обмежені повноваження та відсутність дієвих механізмів примусу та виконання рішень, що призвело до її розпуску у 1946 році. Підкреслено, що досвід Ліги Націй став підґрунтям для створення ООН і вплинув на розвиток міжнародного права та створення системи колективної безпеки.

Ключові слова: *Ліга Націй, організація, безпека, конфлікт, право, ООН.*

Дослідження утворення та діяльності Ліги Націй є актуальним через її роль як першої універсальної міжнародної організації з політичним спрямуванням, створеної для забезпечення миру і безпеки у світі. Аналіз історичного досвіду Ліги Націй дозволяє зрозуміти механізми колективної

безпеки, міжнародного співробітництва та врегулювання конфліктів, що залишаються актуальними й у сучасних умовах глобалізації та геополітичної нестабільності. Ліга Націй стала першою міжнародною міжурядовою організацією, що мала виразний політичний характер і була створена для сприяння миру, безпеці та розвитку співпраці між державами. Її головними завданнями було дотримання прав національних меншин і врегулювання територіальних суперечок, які виникли після Першої світової війни.

Організацію було засновано 14 лютого 1919 року під час роботи Паризької мирної конференції за ініціативи 28-го президента США Вудро Вільсона [5, с. 7].

Поштовхом до її створення стала Перша світова війна – наймасштабніший збройний конфлікт початку XX століття, який призвів до значних людських, економічних, соціальних і культурних втрат, що змусило міжнародну спільноту усвідомити необхідність створення організації, покликаної підтримувати мир і сприяти міждержавному співробітництву.

У преамбулі Статуту Ліги Націй було визначено основні принципи її діяльності, що включають: запобігання війнам, розвиток відкритих і правових відносин між країнами та дотримання норм міжнародного права. Головною метою організації було збереження післявоєнного «status quo», і 10 із 26 статей статуту організації передбачали засоби для досягнення даної мети [4, с. 78].

Статут Ліги Націй чітко окреслював основні принципи її діяльності та функціонування, визначаючи правила регулювання міжнародних відносин у міжвоєнний період. Для ефективної роботи організації передбачалося створення Ради та Асамблеї, при яких діяв постійний Секретаріат.

Окрім цього, під егідою Ліги Націй працювали низка міжнародних установ, зокрема Міжнародна організація праці, Постійна палата міжнародного суду в Гаазі та Організація охорони здоров'я Ліги Націй [5, с. 7]. Відповідно до Статуту Ліги Націй, її засновниками були держави-переможниці у Першій світовій війні, а також новостворені країни (Польща,

Чехословаччина та Королівство Хіджаз). Спочатку до складу організації входило 44 держави, однак з часом їх кількість зросла до 52.

Попри те, що Ліга Націй не змогла реалізувати своє головне завдання – запобігти новій світовій війні, у період між 1919 та 1929 роками вона досягла певних політичних результатів. За цей час організації вдалося мирно врегулювати 30 міжнародних конфліктів. Зокрема, під її егідою проводилися переговори щодо територіальних суперечок між Швецією і Фінляндією (щодо Аландських островів), Польщею та Литвою, Грецією і Болгарією, Албанією і Югославією, Іраком і Туреччиною (щодо Мосульського вілайєту). Ліга Націй також брала участь в управлінні колишніми колоніями Німеччини в Африці та Османської імперії й запобігала локальним громадянським війнам.

Окрім політичної діяльності, Ліга Націй відігравала важливу роль у гуманітарній сфері, встановивши міжнародні стандарти умов праці, надавала підтримку біженцям, боролася з рабством, торгівлею наркотиками та наслідками голоду та сприяла розвитку транспортних і комунікаційних мереж.

У 1920-х роках завдяки ініціативам Ліги був розроблений Женевський протокол, спрямований на заборону використання хімічної та біологічної зброї. Пізніше, у 1930-х роках, відбулася Всесвітня конференція з роззброєння, яка мала на меті досягнення глобального скорочення озброєнь. Проте ці зусилля не дали результату після того, як у 1933 році Адольф Гітлер вивів Німеччину з конференції та самої Ліги Націй [5, с. 8].

Попри певні досягнення, діяльність Ліги Націй супроводжувалася й значними невдачами, причина яких полягала у невідповідності між проголошеними ідеалами та реальними діями, тобто у порушенні принципу «Practice what you preach» (практикуй те, що проповідуєш). Організація не змогла втілити у життя власні засадничі принципи. Найяскравішим прикладом цього стала політика «умиротворення» агресора, що проявилася під час Мюнхенської угоди 1938 року, коли долю Чехословаччини вирішили чотири держави шляхом дипломатичних поступок.

Крім того, Ліга Націй також не спромоглася запобігти низці воєнних конфліктів, зокрема, Чакській війні між Болівією та Парагваєм (1932 р.), італійському вторгненню в Абіссінію у 1935 році, а також захопленню Маньчжурії Японією у 1931-1933 роках. У підсумку організація виявилася безсилою перед подіями, що призвели до початку Другої світової війни і саме це стало однією з головних причин її розформування [5, с. 8].

Слабкість Ліги Націй як механізму забезпечення миру значною мірою пояснювалася положеннями її власного Статуту, в якому силу мали лише рішення Асамблеї та Ради з адміністративних питань, що стосувалися внутрішньої діяльності самої організації. Навіть санкції проти країн, що вели дії, що суперечили Статуту носили переважно добровільний характер. Крім того, рішення процедурного характеру, які мали принципове значення для застосування заходів проти агресора, часто блокувалися через відмову окремих країн голосувати, чим багато хто з членів організації зловживав. Водночас Статут не містив прямої заборони на використання війни як інструменту вирішення міжнародних спорів.

На ефективність діяльності Ліги Націй також суттєво вплинула відсутність серед її учасників низки провідних держав. Зокрема, США, попри те що саме вони виступили ініціатором створення системи колективної безпеки, не приєдналися до організації через побоювання Великої Британії та Франції щодо посилення американського впливу в Європі [2, с. 29]. Радянський Союз, своєю чергою, став членом Ліги лише у 1934 році, але вже у 1939 році був виключений через початок радянсько-фінської війни, що в сукупності послабило авторитет організації та стало однією з причин її зникнення з міжнародної арени [3, с. 89].

Аналізуючи діяльність Ліги Націй, можна відзначити, що до безперечних здобутків належить те, що Ліга стала першою універсальною міжнародною організацією, покликаною забезпечувати безпеку і фактично започаткувала новий міжнародно-правовий інститут, адже в її межах почало активно розвиватися міжнародне право, пов'язане з питаннями миру, безпеки

та мирного врегулювання спорів. Важливим досягненням було й те, що Ліга сприяла практичному втіленню ідеї мирного співіснування держав і змогла успішно розв'язати низку значних міжнародних конфліктів.

Водночас діяльність організації мала й суттєві недоліки, що вплинули на її ефективність у підтриманні миру. Серед основних проблем можна назвати відсутність єдності дій провідних держав і суперечності, закладені у Версальському договорі. Недосконалим був і сам Статут Ліги Націй, який не надавав Раді потужних повноважень у питаннях миру та безпеки, передбачав складну процедуру голосування з правом вето та не містив дієвих механізмів для підтримання миру [4, с. 80].

У 1946 році Ліга Націй офіційно припинила свою діяльність. Хоча їй не вдалося запобігти Другій світовій війні, досвід та структура цієї організації стали основою для створення більш універсальної міжнародної організації — Організації Об'єднаних Націй [1, с. 22].

Отже, Ліга Націй відіграла важливу роль у формуванні міжнародної системи безпеки та права. Організація досягла значних результатів у гуманітарній сфері, розвивала стандарти умов праці, боролася з рабством, підтримувала біженців проте стикалася з труднощами через недосконалість Статуту, відсутність єдності серед провідних держав, обмежені механізми ООН, що підтверджує її історичне значення та вплив на розвиток міжнародних відносин у XX столітті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бойко К., Маргулов А. Вплив міжнародних організацій на систему міжнародних відносин. *Мова і право*, 2023. С. 22-24.
2. Гончаренко А.В. США та проблема створення Ліги Націй, 1917–1918 рр. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів*, 2024. С. 25-30.
3. Живицький Н. Н., Столяренко І. В., Рогальська Д. О., Кононенко В. П. Порівняльна характеристика Ліги Націй та ООН у контексті чинної

геополітичної динаміки. *Стратегічні напрями зовнішньої політики і дипломатії країн світу*, 2024. С. 88-92.

4. Крижанська О., Михальчук Р. Статут та структура Ліги Націй. *Сучасна наука та освіта: стан, проблеми, перспективи*, 2023. С. 78-80.
5. Лісогорова К., Свистун Д. Від ліги націй до ООН: історія становлення універсальних міжнародних організацій колективної безпеки. *Актуальні проблеми правознавства*, 2020. Вип. 3. С. 5-11.

УДК 821.161.2-1.09:316.75“1960”

Сєгіда Дар'я В'ячеславівна

здобувачка фахової передвищої освіти

ВСП «Технологічно-економічний фаховий коледж» МНАУ

Науковий керівник

кандидат історичних наук, викладач

Кириленко Анна Олександрівна

ВСП «Технологічно-економічний фаховий коледж МНАУ»

ІДЕЇ ШІСТДЕСЯТНИЦТВА В ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті проаналізовано ідеї шістдесятництва крізь призму творчої спадщини Ліни Костенко як однієї з ключових постатей українського духовного відродження 1960-х років. Розкрито шістдесятництво як комплексне культурно-інтелектуальне явище, що поєднувало етичний максималізм, національну самосвідомість і відповідальність митця перед суспільством. Особливу увагу приділено морально-філософському виміру поезії Ліни Костенко, її відмові від компромісів із тоталітарною системою та утвердженню ідеалу внутрішньої свободи особистості. Проаналізовано роль історичної пам'яті, символізму й метафоричності як форм духовного спротиву. Доведено, що творчість Ліни Костенко стала моральним кодексом покоління шістдесятників і зберігає актуальність у сучасному українському суспільстві.

Ключові слова: *шістдесятництво, Ліна Костенко, українська поезія, духовний опір, внутрішня свобода, національна ідентичність, моральна відповідальність митця.*

Шістдесятництво постає не лише як літературний напрямок чи молодіжна течія 1960-х років, а як комплексне явище духовного відродження

української інтелігенції, що супроводжувалося критичною реакцією на соціально-політичну атмосферу періоду «відлиги». Цей короткий період суспільної лібералізації стимулював переосмислення ідеологічних парадигм та пошук нових форм культурного самовираження. Серед ключових представників цього руху – І. Драч, В. Симоненко, В. Стус, Л. Лук'яненко, Є. Сверстюк, М. Вінграновський, Л. Костенко та інші – простежується прагнення до відновлення правдивості мистецького вислову, яке супроводжувалося поверненням до національних і морально-етичних засад. [5].

Шістдесятництво корелювалося з фундаментальними принципами етичного максималізму, художньої індивідуальності, захисту національної ідентичності та відповідальності митця перед суспільством. У творчості Ліни Костенко ці ідеї знайшли свій найглибший вияв, незважаючи на те, що вона не входила до жодного літературного угруповання. Її внесок сформував духовний осередок покоління шістдесятників. Із її перших збірок – «Проміння землі» (1957 р.) та «Вітрила» (1958 р.) – поетеса продемонструвала прагнення реставрувати первинну щирість української поезії, повертаючи їй глибину філософського змісту та моральну вагомість. Через ліричну героїню своїх віршів Костенко утверджувала образ особистості мислячої, незалежної та здатної до протистояння духовному спустошенню. Її твори характеризуються інтелектуальною насиченістю та емоційною проникливістю, що розкривають гуманістичні ідеї через історичну перспективу.

Показовим у цьому аспекті є вірш «Життя іде і все без коректур», де наголошується унікальність людського буття та його неповторність. Цей творчий акцент Костенко перегукується з ідеологією шістдесятництва: жити правдиво, без компромісів або зрад своєму внутрішньому «я».

Творчість Ліни Костенко слугує моральним маніфестом епохи шістдесятництва, привнесеним радше в духовний вимір опору, ніж у пряму політичну конфронтацію. За умов суворої цензури вона обирає шлях метафори й алегорії замість відкритої декларативності; її слово стає полем свободи думки, де істина виражається через символи та історичні аналогії [4].

Період після 1963 року ознаменувався її «внутрішньою ізоляцією», однак саме в цей час формується глибока філософсько-етична позиція митця, яка орієнтується на концепцію духовної гідності особистості. Її категорична відмова від компромісів із владою підтверджує ідеал внутрішньої свободи людини – цінності, що є основним етичним стрижнем шістдесятництва.

Поезія Ліни Костенко послужила моральним кодексом шістдесятництва, ставши символом духовного спротиву, а не відкритого політичного протесту. В умовах жорсткої цензури вона уникала прямих декларацій, натомість створювала багатопланові образи, наповнені глибокими підтекстами та символізмом. Її слово перетворювалося на простір свободи, де істина передавалася через метафори, алегорії та історичні паралелі.

Після 1963 року книги Ліни Костенко більше не видавали, і майже десятиліття вона перебувала у стані «внутрішньої ізоляції». Саме цей період сприяв формуванню її глибокої філософсько-етичної позиції, що оберталася навколо ідеї духовної гідності людини. Вона рішуче відмовилася від компромісів із владою, заявивши, що справжнє покликання митця – зберігати моральну чистоту. У цьому Ліна Костенко стала втіленням ідеалу шістдесятництва – «внутрішньо вільної особистості».

Шістдесятники активно пропагували ідею культурної тяглості, звертаючись до відновлення пам'яті про складні й замовчувані сторінки минулого. У творчості Ліни Костенко ця тема посідає важливе місце: поетеса обирає історію як ключ для осмислення сучасності. Її твори, такі як

«Берестечко», цикл «Українське альфреско» чи роман у віршах «Маруся Чурай» – це більше ніж переосмислення історичних фактів. Це філософське проникнення у суть національної долі.

У «Марусі Чурай» Ліна Костенко створює художню візію духовного буття українського народу, де головна героїня стає архетипом митця – носія моральної істини через епохи. Через історичну перспективу вона відкриває універсальну проблему взаємодії особистості й суспільства, досліджує моральну ціну свободи та необхідність внутрішнього вибору. Саме здатність

осмислювати історію як етичний досвід забезпечує органічне продовження традицій шістдесятництва у її творчості.

Для Ліни Костенко поетичне слово – це не просто засіб художнього самовираження, а насамперед моральна категорія. У її знаменитому вірші «Страшні слова, коли вони мовчать» слово знаходить сакрального значення:

Страшні слова, коли вони мовчать, Коли вони зненацька причаїлись... тут поетеса досліджує межу між мовчанням і висловленням, між страхом і правдою. Ця ідея – пошуку правди як моральної відповідальності – стала визначальною не лише у творчості Костенко, а й для загального ладу шістдесятників. Ліна Костенко акцентує увагу на відповідальності митця за кожне сказане слово, на його неприпустимості служити брехні. Її естетика нерозривно пов'язана з етикою, перетворюючи творчість на моральний акт. Поетеса утверджує філософію внутрішньої свободи, незалежної від зовнішніх обставин.

Дух шістдесятництва продовжує жити у пізніших творах Ліни Костенко, таких як збірки «Над берегами вічної ріки» (1977), «Неповторність» (1980), «Берестечко» (1999), а також у її прозовому романі «Записки українського самашедшого» (2010). У всіх цих роботах простежується ключова для шістдесятників ідея про відповідальність інтелігенції за народну долю.

Навіть у XXI столітті поетеса залишається моральним авторитетом своєї епохи, що підкреслює актуальність і життєздатність ідеалів шістдесятництва. Її творчість давно перестала бути лише поезією – це духовний кодекс і дороговказ для збереження культури й національної сутності [6].

У 1960-х роках Ліна Костенко опинилася в центрі уваги тоталітарної системи як одна з молодих поетів, яка відмовлялася слідувати офіційному курсу. Її збірка «Зоряний інтеграл» (1962) була заборонена до друку, а інша книга – «Княжа гора» – так і не була опублікована свого часу.

У період із 1961/63 до 1977 року її роботи майже не видавали. Однак у цей час творчість Костенко не завмерла: вона зосередилася на створенні

глибоких художніх творів, залишаючись вірною своїм принципам і переконанням.

Творчість Ліни Костенко слугує прикладом незламної громадянської мужності та внутрішнього спротиву. Її поетичний дар завжди був тісно переплетений із реальними подіями, де слово ставало зброєю в боротьбі проти несправедливості, приниження людської гідності та нищення національної культури. Її вірші постали як спосіб протистояння тоталітарному режиму, який прагнув приборкати думки й свободу творчості. Саме тому збірки «Зоряний інтеграл» і «Княжа гора» не змогли побачити світ у своєму первісному вигляді через цензуру. Втім, Костенко ніколи не йшла на угоду з владою, залишаючись вірною собі та своєму народові [2].

У її поезії центральною залишається тема свободи – як особистої, так і національної. Вона наполягає на відповідальності кожної людини за власну позицію, наголошуючи, що мовчання перед обличчям несправедливості – це злочин. Її ліричні образи – це архетипи сильних, гідних людей, які не дозволяють ламаються під тиском обставин. Її думка залишається простою, але промовистою: «І кожен фініш – це, по суті, старт».

Моральні принципи та етичні орієнтири Ліни Костенко нерозривно пов'язані з історією та культурною пам'яттю українського народу. Вона відкрито ставала на захист рідної мови й культури, виступала проти русифікації та політичних репресій, відстоюючи право України на самобутнє існування. Її голос став символом покоління шістдесятників – тих людей, які боролися за істину, свободу й оновлення суспільства[1].

Сьогодні громадянська відповідальність і принциповість Ліни Костенко набувають особливої гостроти й актуальності. У нинішній боротьбі за незалежність та ідентичність України її слова відгукуються як ніколи гучно. Її заклики до стійкості, людяності, совісті й відданості справі залишаються моральними орієнтирами для українців у час війни. Через свою поезію вона невпинно нагадує: сила нації полягає в її культурі, а правда є основою цієї

сили. Її натхненні рядки закликають не здаватися навіть у найскладніші моменти і цінувати героїзм усіх, хто зараз бореться за наше майбутнє [4].

Творчість поетеси продовжує бути джерелом духовних орієнтирів для сучасної молоді. Вона навчає сміливо висловлювати свої переконання, обирати шлях добра та діяти навіть тоді, коли страх і труднощі здаються непереборними. Громадянський вимір поезії Ліни Костенко виходить далеко за межі літератури – її слова стають важливим дороговказом для сьогодення та прийдешніх поколінь у будівництві гармонійного й свідомого суспільства.

Список використаних джерел та літератури

1. Гром'як Р. Ліна Костенко: феномен морального спротиву. *Українська література ХХ ст.* Київ, 2001.
2. Зубрицька М. Література шістдесятників як духовний феномен. Київ: Академія, 2009.
3. Павличко Д. Українські шістдесятники і свобода творчості. *Сучасність*. 1991. 10. Костенко Л. Страшні слова, коли вони мовчать. У зб.: «Над берегами вічної ріки». Київ, 1977.
4. Поети-шістдесятники Ліна Костенко URL: https://library.khai.edu/pages/stus/stus_3.html (дата звернення: 16.11.2025)
5. Рудницька Н. Поетика спротиву в творчості Ліни Костенко. Львів: ПАІС, 2015. 12. Український інститут національної пам'яті. Шістдесятництво: матеріали досліджень. Київ, 2020.
6. Шістдесятництво Ліни Костенко URL: <https://linakostenko2.blogspot.com> (дата звернення: 17.11.2025)

УДК 94(438)"1990/1995"

Суханова Тетяна Сергіївна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

5851мз група

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії

Буглай Наталя Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В ПОЛЬЩІ В ПЕРІОД 1989 – 1995 РР.

Аналізуються економічні перетворення першого демократичного уряду Польщі (1989) на чолі з Тадеушем Мазовецьким, який обрав курс на прискорений перехід до ринкової економіки. Для подолання гострої кризи та гіперінфляції був запроваджений «План Бальцеровича» (шокова терапія), який передбачав радикальні реформи: лібералізацію цін, різке скорочення грошової маси, контроль зарплат та приватизацію держпідприємств.

У Польщі виникає ризик зростання безробіття та тимчасового падіння рівня життя. Активна позиція МВФ та інших західних інституцій (допомога у врегулюванні зовнішнього боргу), дозволили швидко стабілізувати економіку. Після 1993 року темпи приватизації сповільнилися, а політика стала більш орієнтованою на стимулювання зростання. Стратегічною метою країни у вказаний період залишалася інтеграція в європейські структури, що було закріплено торговельними угодами і завершилося вступом Польщі до Європейського Союзу у 2004 році, підтвердивши успішність радикального реформаторського шляху.

Ключові слова: *Польща, економічні перетворення, «план Бальцеровича», «шокова терапія», економічні механізми, гіперінфляція, приватизація.*

Після поразки комуністичної партії у вересні 1989 року в Польщі сформовано перший демократичний уряд під керівництвом Т. Мазовецького, який невідкладно постав перед завданням політичної трансформації та подолання гострої економічної кризи. Уряд обрав курс на прискорену трансформацію до ринкової економіки західного типу, реалізуючи комплекс радикальних реформ: приватизацію державних підприємств, лібералізацію ринку землі, скасування адміністративного контролю цін та реформування податкової системи. Головним пріоритетом стала стрімка боротьба з гіперінфляцією, незважаючи на прогнозований ризик зростання безробіття та тимчасового зниження рівня життя населення.

У жовтні 1989 року віце-прем'єр Л. Бальцерович у співпраці з МВФ представив т. зв. «план Бальцеровича», що передбачав радикальне формування ринкової економіки на засадах приватної власності, конкуренції та монетарної стабільності з метою мінімізації тривалості перехідного періоду. Для стримування інфляції було застосовано «шокову терапію»: різке скорочення грошової маси, уповільнення зростання заробітних плат (введення жорсткого режиму контролю з санкціями) та встановлення фіксованого курсу злотого (близько 9500 злотих за долар наприкінці 1989 – на початку 1990 року). Економічна програма на 1990 рік включала скасування дотацій, що призвело до зростання цін на енергоносії, лібералізацію цін для близько 90% товарів та зниження бар'єрів у зовнішній торгівлі; водночас запроваджено податок на додану вартість (ПДВ) і податкові реформи, спрямовані на стабільне наповнення бюджету [1].

Розпад Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) та економічні потрясіння в СРСР ускладнили зовнішньоекономічні умови на початку 1991 року, що підсилювало вразливість польської економіки до збоїв у торгівлі та

фінансах. Уряд Я. Ольшевського (1991–1992) у наступні роки прагнув поєднати стримування інфляції зі стимулами для відновлення зростання; після 1993 року темпи приватизації сповільнилися. Лівоцентристський уряд 1994 року розробив «Стратегію для Польщі», яка мала на меті відновлення економічного зростання та забезпечення макроекономічної стабільності. У 1995 році проведено деномінацію (обмін старих грошей на нові за певним співвідношенням) злотого, що сприяло монетарній впорядкованості. У період 1994–1997 років політика проводилась більш обережно: зберігався значний державний сектор і захищався внутрішній ринок, водночас проводилися обмежені податкові полегшення для стимулювання підприємництва [3].

Зовнішньоекономічна політика орієнтувалася на залучення фінансової допомоги та інвестицій з Заходу. У грудні 1989 року Польща звернулася до МВФ, що дозволило отримати понад 720 млн доларів кредиту та додаткову підтримку Стабілізаційного фонду (приблизно 1 млрд дол.) для забезпечення конвертованості злотого. Суттєвими перешкодами залишалися високий бюджетний дефіцит і інфляційний тиск. Крім МВФ, економічну допомогу та експертну підтримку надавали: Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), ОЕСР і Європейський Союз. Ключовим викликом було управління зовнішнім боргом: у 1990 році досягнуто угоди з Паризьким клубом щодо відстрочки платежів, а в 1994 році досягнуто домовленостей із Лондонським клубом кредиторів [2].

Паралельно відбувався поступовий процес інтеграції Польщі до західних торговельних структур: підписання в 1992 році угоди з ЕФТА, створення в грудні 1992 року СЕФТА (Центральноєвропейської угоди про вільну торгівлю) та підписання Європейської угоди у 1994 році, яка поступово відкривала ринки ЄС для польського експорту. У квітні 1994 року Польща офіційно подала заявку на вступ до ЄС; прийняття «Національної стратегії інтеграції» у 1997 році сприяло завершенню підготовчих процесів. У 2002 році Польщу було запрошено до переговорів про членство, і 1 травня 2004 року

вона офіційно приєдналася до Європейського Союзу, завершивши тривалий процес політичної та економічної інтеграції з європейськими інституціями [4].

Таким чином Польща однією з перших країн колишнього соцтабору здійснила радикальний і швидкий перехід до ринкової економіки (т. зв. «шокова терапія» за «планом Бальцеровича») одразу після 1989 року. Незважаючи на подальше коригування політики (уповільнення приватизації після 1993 року) та запровадження стратегій стимулювання зростання, ключовою та успішно реалізованою стратегічною метою залишалася інтеграція до європейських структур. Цей шлях, підкріплений торговельними угодами та внутрішніми реформами, завершився вступом Польщі до Європейського Союзу 1 травня 2004 року, закріпивши її економічний успіх.

Список використаних джерел та літератури:

1. Banach B. Wybrane problemy z historii gospodarki polskiej w pierwszym okresie transformacji ustrojowej (1989–1997). *Krakowskie Studia Małopolskie*. 2012. Vol. 17, №1. P. 34–50. URL: <https://doi.org/10.15804/ksm201203> (date of access: 28.10.2025).
2. Kawecka-Wyrzykowska E. Implementation Of European Semesters In Poland: Effects On Coordination Of Economic Policy In The EU. *Studia i Prace WNEiZ*. 2017. Vol. 49. P. 117–126. URL: <https://doi.org/10.18276/sip.2017.49/2-09> (date of access: 31.10.2025).
3. Kołodziejczuk M. Transformacja ustrojowa w Polsce w latach 1989-2016 : master's thesis. URL: <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/224348> (date of access: 26.10.2025).
4. Rachwał T. Zmiany strukturalne przemysłu Polski w warunkach kryzysu gospodarczego. *Studies of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society*. 2014. Vol. 27. P. 148–163. URL: <https://doi.org/10.24917/20801653.27.9> (date of access: 25.10.2025).

УДК 37.046«465*07/11»»19/20»

Тасинкевич Олена Вікторівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

1871 група

Науковий керівник:

доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії

Нефьодов Дмитро Валерійович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ПОЧАТКОВА ОСВІТА НА МИКОЛАЇВЩИНІ: ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР

У статті проаналізовано історію розвитку та функціонування початкової освіти на території Миколаївщини. Висвітлено основні віхи на її історичному шляху та розкрито сутність освіти для молодших школярів, а також звернено увагу на ті зміни, які проходили в системі початкового навчання на території сучасної Миколаївської області у період з XVIII по XXI ст. Підкреслено значення саме початкового навчання дітей.

Ключові слова: *початкова освіта, освіта Миколаївщини, історія освітніх організацій, молодші школярі, навчання дітей.*

Дослідження краєзнавчої тематики в освіті актуальні для формування національної ідентичності, виховання патріотизму. Вони допомагають усвідомити зв'язок з рідним краєм, зрозуміти історичний процес на

локальному рівні, а також сприяють розвитку навичок дослідницької роботи, які є важливою в сучасному світі.

Предметам початкової школи в освіті належить особлива роль, оскільки у процесі їх вивчення відбувається формування особистості учня, його світогляду та вміння мислити, розвиватися та самовдосконалюватися.

Історія розвитку початкової освіти на Миколаївщині розкривається в дослідженнях таких науковців, як М. Мінц, І. Павлик, О. Тригуб, О. Дмитренко. І все ж саме ця тема потребує нових розвідок та більш розширених пошуків.

Перші школи на території сучасної України виникли в період Київської Русі за князя Володимира Великого. З прийняттям християнства почали створюватися школи при монастирях і церквах. Початком ж учбових закладів в Миколаєві було створення при адміралтействі школи юнг, у якій навчались ремеслу діти майстрових і матросів. В 1794 р. відкрився Морський кадетський корпус, який був реорганізований у 1798 р. в Чорноморське штурманське училище на 400 осіб.

На початку XIX ст. у Херсонській губернії (Миколаїв тоді відносився до неї) згідно з урядовим статутом 1804 р. стали виникати перші парафіяльні училища для народу. Умови їх існування були важким. Кількість учнів була незначною – до 10 осіб. [4, с. 180] В 1830-1840 рр. в межах сучасної Миколаївської області існувало лише 5 навчальних закладів спеціального призначення і закритого типу. У с. Вітовці в 1790 р. М. Лівановим була організована сільськогосподарська школа. Перша на території початкова загальноосвітня школа на 25 осіб відкрилася в 1827 р. [5, с. 8]

У середині XIX ст. на Миколаївщині налічувалося близько 15 шкіл, які надавали тільки початкову освіту і охоплювали зовсім незначну частину дітей шкільного віку. Початкові школи існували тоді в с. Калинівка, Новий Буг, Кашперівка, Казанка, Нова Одеса, Полтавка, Єланець, Володимирівка та декілька інших місцевостях. Здебільшого вони розташовувалися у військових поселеннях, а після того, як був змінений статус поселення, переходили

у підпорядкування міністерства народної освіти. У 1843 р. в с. Тернівка Херсонського повіту була відкрита перша міністерська школа, в якій вчилися лише хлопчики. Лише в кінці 60-х рр. XIX ст. до неї почали приймати дівчаток. Школа міністерства народної освіти була також відкрита у 1862 р. в с. Гур'ївка. [1, с. 78] Але основними типами народних шкіл були парафіяльні та громадські. Вчителями були відставні унтер-офіцери, семінаристи, грамотні селяни.

«Положення про початкові народні училища» від 14 липня 1864 р. дало початок розквіту мережі народних шкіл. В них вивчалися закон Божий, письмо, читання, арифметика, церковні співи. Трохи пізніше крім обов'язкових предметів стали вивчати садівництво, городництво, рукоділля, гімнастику. Навчання проводилося російською мовою. Проводити навчання дітей українською мовою було заборонено. З 1866 р. народна освіта стала орієнтуватися на релігійне виховання.

У 90-х рр. XIX ст. було впроваджено посаду інспектора народних училищ. Першим інспектором народних шкіл Херсонської губернії був Ф. Соловійов. Право на викладання вчителям надавалося тепер лише після спеціального іспиту. І все ж освітній рівень народу був низьким. У 1885 р. існувало 516 народних шкіл Херсонської губернії.

В 1892 р. у м. Миколаєві вже працювало 49 шкіл міністерства народної освіти, в яких навчалось 3364 учня. Серед них – 14 шкіл грамотності, повітове училище, училище для нижчих чинів, 4 початкових училища. Серед імен вчителів, які знаємо – А. О. Каробанов, І. І. Морозов, І. О. Раковенко та ін. [2, с. 156].

В кінці XIX та на початку XX ст. в Миколаєві почали розвиватися міські початкові училища. На 1915 р. їх було 28: ім. О. С. Пушкіна по вул. Нікольська, 61, наприклад, ім. М. Ю. Лермонтова на Сінній площі, ім. М. В. Ломоносова, ім. В. А. Жуковського, ім. М. В. Гоголя та ін.

Крім училищ, розташованих безпосередньо в межах м. Миколаєва, існували міські початкові училища на хуторах Мішково, Широка Балка,

Погорілово. Серед парафіяльних шкіл Миколаєва можна виділити: при Грецькій, Касперівській, Ново-Купецькій церквах; початкову школу при Лютеранській церкві та ін. У м. Миколаєві працювали і надавали початкову освіту приватні школи і третьорозрядні національні училища (єврейські) типу товариського «Тол муд – Горе» по вул. Херсонській, 87, училище при миколаївській ремісничій управі, Миколаївське училище для дочок молодших чинів Чорноморського флоту. До речі останній довгий час очолювала Марія Іванівна Данилова та постійно там працював законовчитель Петро Якович Троїцький. [3, с. 187]

20 червня 1917 р. Тимчасовий уряд видав постанову, яка об'єднувала всі початкові навчальні заклади різних відомств під керівництвом міністерства народної освіти.

До травня 1918 р. формально залишились старі типи шкіл. Запроваджується вивчення рідною мовою історії та географії України, скасовується викладання Закону Божого, ставиться питання про створення для дітей 7-16 р. єдиної трудової 9-річної школи з поділом на три ступені: перший (підготовчий) – 2 р., другий – 4 р., третій – 3 р. навчання. На Миколаївщині відкриваються школи з українською мовою навчання, в школах з російською мовою навчання введено новий предмет – українську мову. У Миколаєві у 1920-1921 рр. всі існуючі загальноосвітні школи реорганізували в єдині семирічні трудові школи. Це не могло не позначитися на зниженні якості освіти. Надзвичайно складним було питання про підручники для учнів. Серед українських підручників того часу прогресивну роль відігравали «Українська граматика з малюнками» і «Читанка» Т. Г. Лубенця.

Новий навчальний план для початкової школи був затверджений у 1926-1927 рр. Серед навчальних предметів – розвиток мови і письма, фізичні вправи, рахунок і лічба, співи, практичні роботи в майстернях, ліплення, малювання. У 1930 р. вводиться загальне обов'язкове початкове навчання. І вже в 1932 р. в Миколаєві всі діти охоплені семирічним навчанням. У 1938-1939 рр. в Миколаївській області діяло понад 1130 шкіл на 6 тис. місць. Серед

вчителів 30-х рр. XX ст. можна відмітити О. Вакуловську, М. Єрмолова, М. Лященко та ін.

У період II світової війни в спеціальному наказі міністерства в справах окупованих східних областей наголошувалось, що в Україні повинна діяти примітивна форма освіти у вигляді чотирикласної початкової школи. Рейхсфюрер СС. Гіммлер визначив основне її завдання: «Початкова школа має ставити своєю метою навчання учнів тільки рахуванню максимум до 500 і вмінню розписатись... Вміння читати я вважаю необов'язковим... Щорічно повинна проводитися фільтрація дітей у віці з 6 до 10 років для відбору повноцінних і неповноцінних дітей»». В січні 1942 р. рейкомісар України Кох видав наказ щодо умов відкриття початкових народних шкіл. В ньому було сказано, що за вивчення російської мови на учнів чекали грошові штрафи і фізичне покарання. В цілому, в роки окупації початкову школу відвідувало близько 1 % дітей шкільного віку. До війни в області було 753 школи, зруйновано під час війни – 102 школи.

Відродження шкільної мережі почалося після визволення території Миколаївщини. За даними перепису дитячого населення області на початку 1945-1946 рр. з узятих на облік 88239 дітей не відвідували школи 2851 через важкі матеріально-побутові умови, нестачу одягу та взуття, тяжкі захворювання. У 1950 р. було 508 початкових шкіл, у 1960 р. – вже 503. Після 60-х рр. не залишилося жодної школи з вивченням української мови.

У 1969 р. радянська влада провела реформу, в результаті якої змінилася структура початкової та середньої загальноосвітньої школи: початкову школу скоротили з 4 до 3 років навчання – діти вчилися в 1-3 класі; неповну середню школу збільшили на рік – школярі в ній проходили навчання з 4-го по 8-й клас; середня школа починалася з 9 класу, а закінчувалася 10-м. Уже в 1980-х роках тривалість навчання в початковій школі збільшили – діти там почали вчитися з 1 по 4-й клас.

70-ті роки – це період оновлення змісту навчально-виховного процесу в школах області, що було зумовлено введенням навчальних програмі

підручників. У школах існувала досить струнка система дитячих організацій: жовтенята, піонери, комсомольці. Молодші класи, початкова освіта – це були жовтенята.

У 1986-му було запроваджено 11-річну освіту, з цієї причини стався зсув класів на рік, починаючи з 4-го. Крім того, початкову школу знову зробили 4-річною, проте учні могли обирати, за якою програмою навчатися – 4-річною (11-річною) чи 3-річною (10-річною). Діти, які навчалися за 3-річною програмою при переході на новий етап освітнього процесу «перестрибували» 4-й клас.

Варто зазначити, що в деяких радянських школах з освітою почали експериментувати ще у 1985 р. – тоді навчання деяких дітей стартувало з «нульового» класу, а не першого, і «перестрибували» школярі з 4-го в 6-й.

Після здобуття незалежності в Україні (проголошена 24 серпня 1991 р.) спочатку було дві схеми навчання в школах – 10-річна передбачала пропуск 4-го класу. Крім того, дітей, які вступали до школи в 6 років, навчали за іншою схемою – вони не «перескакували» клас. Пізніше – у 1999-му р. була впроваджена 12-річна система навчання і 12-бальна система оцінювання (раніше була 5-бальна). Після цього ніяких «перескоків» класів не було. Примітне, що у 2010 році Верховна Рада повернула 11-річну школу. Потім українська влада знову вирішила, що діти навчатимуться 12 років.

У 2025 р. в школах Миколаєва розпочали навчання майже 2,5 тисяч першокласників. Це на 9% менше, ніж торік, і є найнижчим показником за останнє п'ятиріччя. Така тенденція пояснюється демографічними змінами, наслідками війни та міграційними процесами.

Загалом у школах Миколаєва цього року навчається близько 35,2 тисячі учнів. Більшість з них (70%) відвідують заняття очно або у змішаному форматі, ще (30%) – навчаються дистанційно [6].

Зменшення кількості дітей безпосередньо впливає на мережу закладів освіти. Водночас головним пріоритетом залишається забезпечення кожній дитині рівного доступу до якісного навчання, незалежно від місця

проживання. Перед вчителем ж початкових класів завжди стояли завдання формування особистості дитини через навчання та виховання, що передбачає створення позитивного та психологічно комфортного освітнього середовища. Це досягається завдяки поєднанню професійної компетентності та особистісних якостей, таких як любов до дітей, терпіння, справедливість, оптимізм, креативність і відповідальність.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дмитренко О. О., Смирнова О. П. Початкова та середня освіта Миколаївщини в другій половині XIX ст. *Українська державність: проблеми історії, права, економіки, мовознавства, філософії, політології та культури: всеукр. наук. конф, присвяч. 10-й річниці Незалежності України: зб. наук. пр. / ред. кол. : Л. І. Семко [та ін.]. Миколаїв; Одеса, 2001. Т. 1. С. 78–82.*
2. Мінц М. Земські початкові школи у 80-х-90-х роках XIX століття на Півдні України. *Вересень*. 2005. № 3. С. 153–162.
3. Мінц М. О. Міські початкові школи м. Миколаєва (1880-1917 рр.). *Наукові праці МДГУ ім. П. Могили*. Миколаїв, 2006. Т. 48, вип. 35. С. 85–90.
4. Мінц М. О. Початкові школи Міністерства народної освіти на півдні України у другій половині XIX – на початку XX ст. *«Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження»*: VI Миколаїв. обл. крезнавча конф. Миколаїв, 2006. С. 180–183.
5. Початкова освіта. *Освіта на Миколаївщині у XIX–XX століттях: (іст. нариси) / ред.: І. С. Павлик, В. Д. Будах [та ін.]. Миколаїв, 1997. С. 7–13.*
6. Сокурєнко О. О., Олійник Л. М. Дошкільна та початкова освіта Миколаївщини: упроваджуємо нові стандарти. Миколаїв: ОПППО, 2022. 80 с.

УДК 94(477)“1965/1980”:338.2

Філенко Артем Андрійович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна
6852м група*

доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії

Нефьодов Дмитро Валерійович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ О. КОСИГІНА – О. ЛІБЕРМАНА В УКРАЇНСЬКІЙ РСР

У статті проаналізовано особливості реалізації господарської реформи 1965 р. (реформи О. Косигіна – О. Лібермана) в Українській РСР у контексті трансформацій економічної системи пізнього соціалізму. Показано роль України як одного з ключових регіонів радянської економіки та своєрідного полігону для впровадження нових механізмів планування й економічного стимулювання. Охарактеризовано результати реформи у промисловому секторі, де зафіксовано зростання виробництва, рентабельності та експортного потенціалу, а також виявлено системні обмеження, зумовлені збереженням централізованого управління та адміністративного ціноутворення. Проаналізовано специфіку впровадження реформи в аграрному секторі, що виявилася поверховою і не торкнулася основ колгоспно-радгоспної системи. Зроблено висновок про суперечливий характер реформи, обмежений рамками союзного централізму та відсутністю політичної самостійності республіки.

Ключові слова: господарська реформа 1965 р., реформа Косигіна – Лібермана, Українська РСР, промисловість, сільське господарство, пізній соціалізм, економічне управління.

Упровадження господарської реформи 1965 р. на території Української РСР стало одним із ключових етапів у розвитку економічної системи республіки в добу пізнього соціалізму. Україна мала виняткове значення для радянської економіки: на неї припадало близько 17 % загальносоюзного промислового виробництва, 20 % валової сільськогосподарської продукції та майже третина видобутку вугілля, залізної руди, сталі та прокату [1, с. 24–27; 5, р. 113]. Це зумовило, що саме українські підприємства стали своєрідною «лабораторією» для апробації нових підходів, запропонованих реформою Косигіна – Лібермана.

Найшвидше нові принципи господарювання були впроваджені у промисловому секторі, який залишався основою економічного потенціалу республіки. Уже в 1966 р. на нову систему планування та економічного стимулювання було переведено понад 200 великих підприємств УРСР, серед них – Київський завод «Більшовик», Харківський тракторний завод, Дніпропетровський «Південмаш», Криворізький металургійний комбінат, Запорізький алюмінієвий і автомобільний заводи [3, с. 137; 4, с. 129]. До 1970 р. кількість таких підприємств перевищила тисячу, а на початку 1980-х – понад 80 % промислових об'єднань республіки вже діяли на основі нових господарських механізмів [1, с. 156–158].

Перші результати реформи в промисловості були позитивними. У 1966–1970 рр. приріст продукції машинобудування становив 148 %, металургії – 125 %, хімічної промисловості – 140 %. Рентабельність у ряді підприємств зросла в середньому на 15–20 %, а фондівдача – на 8–10 % [3, с. 85–87; 1, с. 119]. Зросли обсяги експорту машинобудівної продукції, зокрема електротехнічних виробів і приладів.

Водночас реалізація реформи в промисловості мала низку системних обмежень. По-перше, розширення самостійності підприємств не супроводжувалося децентралізацією розподілу ресурсів: фонди матеріально-технічного постачання, ціноутворення, кредитування залишалися у віданні союзних міністерств [4, с. 61–63]. Це призводило до ситуації, коли формально прибуткові підприємства не могли вільно використовувати отримані кошти на модернізацію чи розширення виробництва.

По-друге, в умовах адміністративного ціноутворення показник прибутку часто втрачав об'єктивний зміст. Підприємства, які виробляли дефіцитну продукцію, отримували штучно завищені прибутки, тоді як виробники масових товарів споживання залишалися збитковими через занижені ціни [5, р. 102–104].

По-третє, відчутно бракувало науково-технічних інновацій. Попри активізацію діяльності проектно-конструкторських бюро, темпи оновлення технологій залишалися низькими – не більше 4 % обладнання на рік [1, с. 160]. За оцінкою С. Кульчицького, реформа «змінила мотивацію, але не змінила технологічну основу виробництва» [1, с. 135].

Попри зазначені суперечності, саме промисловість Української РСР продемонструвала відносно найкращі результати від впровадження нової системи. У 1970-х рр. республіка залишалася одним із провідних центрів радянського машинобудування та металургії: її підприємства виготовляли близько 30 % електротехнічних машин, 45 % прокату чорних металів і понад 20 % приладів і устаткування Союзу [3, с. 114–118].

На відміну від промисловості, аграрний сектор України відреагував на реформу набагато складніше. Хоча офіційно сільське господарство також підпадало під дію нових принципів, структура колгоспно-радгоспної системи практично не змінилася. Як зазначав В. Вергунов, «економічні новації не торкнулися самої суті колгоспного ладу» [2, с. 211].

У 1966–1970 рр. на підтримку аграрного сектору було спрямовано значні державні інвестиції: зросли капіталовкладення у будівництво тваринницьких

комплексів, зрошувальних систем і технічне переоснащення господарств [2, с. 34–37]. У короткостроковій перспективі це дало позитивні результати – урожайність зернових у 1970 р. зросла на 12 %, а виробництво м'яса і молока збільшилося на 15–18 % [3, с. 203–206].

Однак у 1970-х рр. зростання витрат у сільському господарстві перевищувало приріст продуктивності, що призвело до падіння рентабельності. До початку 1980-х рр. аграрний сектор знову опинився в кризовому стані, що підтверджує поверхневий характер реформи [1, с. 138].

Однією з найважливіших складових господарської реформи стала трансформація системи управління народним господарством. У 1965 р. від раднаргоспів відмовилися, повернувши галузевий принцип управління, який, однак, призвів до нової хвилі бюрократизації [4, с. 68–70].

Отже, особливості реалізації господарської реформи 1965 р. в Українській РСР полягали у вибіркового характері впровадження, успіхах у промисловості, обмежених результатах в аграрному секторі та збереженні союзного централізму. Як слушно зазначав С. Кульчицький, «без політичної самостійності економічна ініціатива залишалася неповною» [1, с. 140].

Список використаних джерел та літератури:

1. Кульчицький С. В. Соціально-економічний розвиток України (1960–1980-ті роки). Київ: Інститут історії України НАН України, 1999.
2. Вергунов В. А. Аграрна політика в Україні в умовах пізнього соціалізму. Київ: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2005.
3. Економічна історія України : підручник / за ред. В. Д. Баран, В. М. Даниленка. Київ: Генеза, 2004.
4. Даниленко В. М. Україна в 1960–1980-х роках: соціально-економічні процеси. Київ: Інститут історії України НАН України, 2002.
5. Nove A. An Economic History of the USSR, 1917–1991. London: Penguin Books, 1992.

УДК 94(477.7)“1775”:316.334.3

Чебурахов Артем Вікторович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

3852 група

Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії

Рижева Надія Олександрівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ЛІКВІДАЦІЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗМІНИ У РОЗВИТКУ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ

Досліджено соціально-економічні наслідки, що виникли після ліквідації Запорізької Січі, для Південної України. Розглянуто хід колонізації регіону, трансформації у землеволодінні, а також розвиток міської інфраструктури. Окреслено подвійний характер впливу: з одного боку, модернізаційні зміни сприяли прогресу, а з іншого – відбулася втрата самостійності.

Ключові слова: *Запорозька Січ, Новоросія, колонізація, землеволодіння, козацтво, соціально-економічна динаміка.*

Ліквідація Запорізької Січі у 1775 році стала одним із ключових моментів, що докорінно змінили історичний напрямок Південної України. Ця подія спричинила кардинальні трансформації в соціально-економічній структурі регіону. До свого знищення Січ була осередком військової, політичної та господарської активності запорозького козацтва, яке створило

унікальну систему самоврядування, ґрунтовану на принципах колективної власності та рівноправності.

Руйнування імперською владою автономії цього утворення відкрило шлях до повної інтеграції південних територій у склад Російської імперії. Після ліквідації Січі колишні запорозькі землі стали частиною нового адміністративного утворення, відомого як Новоросія. Ця територія стала об'єктом масштабної колонізаційної політики, яка не лише переслідувала мету воєнного контролю над півднем, але й передбачала запровадження нової соціально-економічної моделі відповідно до імперських інтересів.

У результаті відбулася суттєва перебудова системи землеволодіння, змін зазнали форми власності, а також соціальний склад місцевого населення. Колишні запорозькі угіддя було розподілено серед російських поміщиків, іноземних колоністів, військових і державних чиновників. Цей процес сприяв появі великого приватного землеволодіння, що позбавило багатьох козаків і селян можливості залишатися на своїй землі.

Значна частина запорожців змушена була або переселятися на Кубань, або ставати залежними селянами нових господарів, що суттєво погіршило їхнє становище. Разом із цим знищення Січі стало стимулом для економічного розвитку регіону в дусі імперських стандартів. Урядовці прагнули перетворити південні степи на продуктивну аграрну зону для забезпечення продовольчих і воєнних потреб держави.

Відбулося масштабне освоєння земель, з'явилися нові міста, такі як Катеринослав, Херсон, Миколаїв, яким призначалося відігравати роль адміністративних і торговельних центрів. Вагомим чинником змін стала активна колонізація півдня переселенцями з різних куточків імперії та європейських територій.

Серед них особливо виділялися серби, болгари, греки та німці, котрі отримували від уряду пільги, землю та матеріальну підтримку. Це сприяло формуванню поліетнічного середовища в регіоні із поєднанням різних культурних традицій та господарських практик.

Економічний розвиток Новоросії у другій половині XVIII – на початку XIX століття був нерозривно пов'язаний із сільським господарством, тваринництвом і торгівлею. Завдяки родючим чорноземам регіон поступово ставав важливим центром зернового виробництва, з якого продукція експортувалася через порти Чорного моря. Формування нових транспортних шляхів та розвиток портової інфраструктури сприяли залученню південних територій до міжнародної торговельної системи.

Ліквідація Січі мала глибокі культурні й ідентифікаційні наслідки. Було знищено осередок української козацької демократії, який уособлював символи національної свободи та самоврядності. Водночас імперська влада запроваджувала нові централізовані адміністративні структури, інтегруючи місцеве населення у загальноімперське управління. Це спричинило поступове витіснення козацької спадщини та занепад автентичних традицій устрою Запорозької Січі.

Проте колишні запорожці, які залишалися на місцях або переселялися до нових слобод, продовжували зберігати певні елементи козацької культури. Вони брали участь у створенні військових підрозділів, зокрема Чорноморського козацького війська. Таким чином, козацька спадщина, хоч і трансформована, залишала свій слід у соціально-культурному розвитку південного регіону. Соціальне становище Південної України після знищення Січі характеризувалося активним формуванням нових суспільних верств. У регіоні з'явилися землевласники, державні службовці, заможні купці та військові, які стали опорою нової соціальної ієрархії.

Водночас більша частина населення складалася із переселених селян, що поступово втрачали залишки особистої свободи, потрапляючи у залежність від нових землевласників. Результатом цих змін стало поступове включення Південної України до імперської економічної системи. Регіон набув статусу постачальника аграрної продукції, сировини та робочої сили, залишаючись периферійним щодо імперських центрів політичного й культурного життя.

Попри економічні здобутки, основна маса місцевого населення залишалася в умовах глибокої соціальної нерівності.

Ліквідація Запорозької Січі виявилася багатогранним явищем, що мала значний вплив на розвиток Південної України. З одного боку, цей процес став поштовхом до модернізації господарських відносин, розширення інфраструктури та освоєння нових земель. Водночас він супроводжувався руйнуванням автономних структур, звуженням особистих свобод і порушенням традиційного способу життя.

Як наслідок, вплив ліквідації Січі на соціально-економічний розвиток регіону був неоднозначним. Південні території трансформувалися у стратегічно важливу зону імперії й центр економічного зростання, але водночас втратили політичну самостійність і унікальну історичну ідентичність. Саме завдяки цій двоїстості постсічовий період варто осмислювати не лише як завершення запорозької епохи, а й як початок нової імперської доби в історії Південної України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лаврів, П. І. Колонізація українських і суміжних степів. Історичний нарис. Київ: Просвіта, 1994. 55 с.
2. Скальковський, А. О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького. Дніпропетровськ: Січ, 1994. 678 с.
3. Міронова, І. С. Німецька колонізація Південної України XVIII–XIX ст.: періодизація проблеми // Історичний архів. Наукові студії. 2015. № 14. С. 45–57. URL: <https://istarhiv.chdu.edu.ua/article/view/100129> (дата звернення: 22.10.2025).
4. Смолій, В. А. Історія Запорозької Січі. Київ: Арій, 2023. 240 с.

УДК 94(477)"1917/1918":929

Чепура Єлизавета Євгенівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

5851 мз група

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії

Хрящевська Людмила Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ГОЛОВА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ УНР: ВИКЛИКИ І ДОСЯГНЕННЯ

У статті розглядається діяльність Михайла Грушевського як голови Центральної Ради Української Народної Республіки у контексті національно-визвольних процесів 1917–1918 років. Проаналізовано політичні, соціальні та ідеологічні засади державотворчої діяльності Грушевського, спрямованої на утвердження незалежності України. Особлива увага приділена дослідженню формування демократичних принципів управління, розвитку правової системи, культурного відродження та соціальних реформ, здійснених у добу Центральної Ради. Висвітлюються основні виклики, з якими зіткнулася українська влада в умовах революційних подій і зовнішньої агресії. Наголошено на значенні політичної спадщини Михайла Грушевського для становлення сучасної української державності.

Ключові слова: Михайло Грушевський, Центральна Рада, Українська Народна Республіка, державотворення, національне відродження, незалежність.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що постать Михайла Грушевського займає особливе місце в історії українського державотворення. У період революційних змін 1917–1918 рр. саме він став символом національного відродження, політичного лідерства та прагнення українського народу до незалежності.

Аналіз діяльності Грушевського на посаді голови Центральної Ради УНР є надзвичайно важливим, адже цей період позначився відродженням української державності, становленням демократичних інститутів і формуванням політичної культури нової епохи.

Українська Центральна Рада стала одним із найважливіших політичних явищ в історії національного відродження початку ХХ століття. Вона виникла як громадсько-політична організація, створена для керівництва українським національним рухом у добу революційних перетворень 1917 року [1, с. 19]. Свою діяльність Центральна Рада розпочала після проведення Всеукраїнського національного конгресу у квітні 1917 року, де була перетворена на представницький орган, що виражав інтереси різних верств українського суспільства.

Як керівник Центральної Ради УНР, Михайло Грушевський виступав за демократичний шлях розвитку української державності [2 с. 35]. Його політична програма ґрунтувалася на принципах народовладдя, соціальної справедливості та рівності всіх громадян перед законом. Він бачив Україну як незалежну республіку з парламентською формою правління, де влада мала належати народу, а не окремим політичним елітам. Саме за його головування Центральна Рада поступово пройшла шлях від вимог автономії до проголошення повної незалежності. Цей процес відобразився у прийнятті чотирьох Універсалів, які послідовно визначали політичний статус України.

Однак доба Центральної Ради була надзвичайно складною. Україна опинилася в епіцентрі соціальних і політичних потрясінь, спричинених Першою світовою війною, розпадом імперії та загостренням класових суперечностей. Грушевський змушений був діяти в умовах економічної нестабільності, нестачі державного досвіду, зовнішнього тиску та військової агресії більшовицької росії. Водночас серед українського населення існували глибокі розбіжності у поглядах на майбутнє держави – від соціалістичних до націоналістичних. Це ускладнювало консолідацію суспільства навколо єдиної мети. Незважаючи на це, Грушевський залишався вірним демократичним ідеалам і категорично відкидав ідею встановлення диктатури.

Попри всі труднощі, період діяльності Центральної Ради під проводом Грушевського став часом справжнього національного відродження. Було зроблено важливі кроки у створенні української системи законодавства, формуванні урядових структур, розвитку освіти й культури. Українська мова поступово набувала статусу державної, впроваджувалася у діловодство, судочинство та навчальні заклади. Центральна Рада ініціювала проведення земельної реформи, спрямованої на передачу землі селянам, розпочала розбудову власних військових формувань і підтримувала відкриття національних освітніх закладів [3, с. 15]. Було проголошено незалежність України, запроваджено національні символи, власну валюту – гривню, нову систему літочислення, прийнято закон про громадянство. Особливо важливими були рішення щодо утвердження демократичних прав і свобод, скасування смертної кари, впровадження восьмигодинного робочого дня, а також визнання прав національних меншин на автономію [4, с. 133]. Саме в цей час зароджувалася нова політична еліта, яка усвідомлювала необхідність поєднання інтелектуальної спадщини минулого з практичними потребами державного будівництва.

Отже, хоч Центральна Рада не змогла втримати владу через воєнно-політичні обставини, її діяльність мала величезне історичне значення. Внесок же Михайла Грушевського як голови Центральної Ради полягав у тому, що він

зумів поєднати інтелектуальне лідерство з державотворенням, заклавши ідейні та організаційні засади української незалежності й утвердивши роль національної волі як визначального чинника історичного розвитку України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Верстюк В. Українська Центральна Рада: від створення до проголошення Української Народної Республіки. *Rocznik Centrum Studiów nad Ukrainą*. 2023. Т. 1, № 1. С. 15–40. URL: <https://doi.org/10.61097/30717957/csu1/2023/> (дата звернення: 27.10.2025).
2. Довгалець О. Єврейські політичні партії та українська центральна рада: історіографія питання. *Молодий вчений*. 2023. № 6 (118). С. 32–36. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-6-118-7> (дата звернення: 27.10.2025).
3. Довгалець О. Українська центральна рада та партії національних меншин: сучасна вітчизняна історіографія. *Молодий вчений*. 2023. № 7 (119). С. 14–19. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-7-119-3> (дата звернення: 27.10.2025).
4. Пятницькова І. Історична соціологія Михайла Грушевського. *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University Series History*. 2023. № 45. С. 129–135. URL: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-45-129-135> (дата звернення: 27.10.2025).

УДК 94(477)“1918/1921”:329.15

Шевчук Валентин Сергійович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м.*

Миколаїв, Україна

6852м група

доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії

Нефьодов Дмитро Валерійович

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,*

Миколаїв, Україна

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛ-КОМУНІЗМ 1918–1921 РР. У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ

У статті проаналізовано феномен українського націонал-комунізму як ідеологічного та політичного явища революції 1917–1921 рр. Розглянуто його соціальні основи та політичні прояви, зокрема діяльність партій боротьбистів та УКП (укапістів), а також роль провідних діячів (М. Скрипника, О. Шумського, В. Блакитного та ін.). Показано вплив націонал-комуністичних ідей на становлення радянської влади в Україні (політика «українізації» 1920-х рр. як частковий поступок Москви) та подвійний характер цього явища. З'ясовано, що націонал-комунізм був одночасно спробою зберегти українську ідентичність у більшовицьких рамках і інструментом колоніальної політики.

Ключові слова: *український націонал-комунізм, національне самовизначення, боротьбисти, українізація, більшовизм, колоніальна політика, національна ідентичність.*

Український націонал-комунізм виник у період визвольних змагань 1917–1921 рр. як своєрідна відповідь частини українських лівих сил на виклики революції та громадянської війни [2, с. 314]. Прагнучи поєднати ідеї соціальної революції з боротьбою за національну незалежність, вони намагалися надати радянському режиму в Україні національної специфіки. Уже на межі 1918–1919 рр. ліва фракція української соціал-демократії (так звані «незалежники») і частина українських есерів дійшли висновку, що без самостійної української влади та армії народна революція не здобуде реальної свободи.

Володимир Винниченко, очолюючи Директорію УНР, у грудні 1918 р. схилився до радянської форми влади як засобу поєднання національного й соціального визволення, вбачаючи в ній альтернативу більшовицькій моделі. Хоча невдовзі він відійшов від цієї ідеї, саме такі дискусії стали передумовою формування феномена українського націонал-комунізму. Одним із його ідеологічних попередників став Олександр Шумський, який походив із середовища лівих українських соціалістів і у 1918–1919 рр. перейшов на позиції радянської влади, обґрунтовуючи необхідність української національної специфіки в комуністичному русі [3, с. 28].

Ідеологія українського націонал-комунізму формувалася на ґрунті поєднання марксизму з українським національним рухом. Її програмним документом стала праця Василя Шахрая та Сергія Мазлаха «До хвилі. Що діється на Вкраїні і з Україною» (1919), де автори доводили, що побудова справжнього соціалізму можлива лише з урахуванням національних особливостей України [1, с. 48]. Вони обґрунтували ідею українського радянського державного устрою, ставлячи питання: або Україна є незалежною радянською республікою з власним урядом і партією, або вона залишається колоніальною «Південною Росією».

Подібних поглядів дотримувалися інші українські комуністи — Микола Скрипник, Григорій Лапчинський, які, зберігаючи відданість ленінізму, водночас відстоювали українську державну й культурну окремішність.

Політичними проявами націонал-комунізму стали утворення українських лівих партій, що прагнули автономії від московського центру. У червні 1918 р. виникла Українська партія лівих соціалістів-революціонерів (боротьбистів), яка під час антигетьманського повстання перейшла на радянські позиції. На початку 1920 р. колишні «незалежники» заснували Українську комуністичну партію (УКП, так звані «укапісти»), однак керівництво Комінтерну відхилило пропозицію українських делегатів про створення окремої секції [1, с. 112].

У березні 1920 р. відбулася самоліквідація партії боротьбистів, після чого її керівників – серед них Василя Блакитного та Олександра Шумського – залучили до складу КП(б)У. Ленін у листуванні назвав цей компроміс «досягненням, вартим кількох добрих битв» [4, с. 95]. У 1920-х рр. більшовицький центр, побоюючись втратити підтримку українського селянства, був змушений частково враховувати національний чинник. Це виявилось у політиці «коренізації» (українізації), проголошеній у 1923 р., що передбачала розширення вживання української мови та залучення українців до управління.

Проте вже наприкінці 1920-х – початку 1930-х рр. сталінський режим узяв курс на централізацію й боротьбу з «націоналістичними ухилами». У 1926–1927 рр. усунули з посади наркома освіти О. Шумського, а 1933 р. довели до самогубства М. Скрипника [3]. Тисячі діячів українського походження, причетних до українізації, було репресовано. Таким чином, радянська влада ліквідувала будь-які прояви автономізму, а сам український націонал-комунізм був офіційно засуджений як «ухильництво» [4, с. 96]. Історія українського націонал-комунізму 1918–1921 рр. демонструє складні взаємини між національним рухом і тоталітарною ідеологією. З одного боку, його діячі сприяли формуванню української політичної нації та розвитку культури у 1920-х рр.; з іншого – радянський центр використав цей рух як тимчасовий інструмент утвердження власної влади. Досвід націонал-комуністів показує, що соціальне визволення без національної незалежності неможливе, а будь-які

спроби „братерського співіснування“ з імперською системою зрештою закінчується її диктатом.

Список використаних джерел та літератури:

1. Мазлах С., Шахрай В. *До хвилі: Що діється на Вкраїні і з Україною*. Саратов, 1919. 132 с.
2. Бевз Т. А. Націонал-комунізм як дилема національного відродження. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 40. С. 312–324.
3. Мейс Дж., Панчук М. *Український національний комунізм: трагічні ілюзії*. Київ: ІПіЕНД НАН України, 1997. 82 с.
4. Оглоблин О. Український національний комунізм. *Український збірник* (Мюнхен). 1957. Т. X. С. 85–96. (перевид.: Оглоблин О. П. *Українська історіографія 1917–1956*. К., 2003).
5. Націонал-комунізм український. *Енциклопедія сучасної України*. Т. 16. Київ: ІЕД НАНУ, 2016. С. 308–309

УДК 338(430.3)"1989/2000"

Юськів Діана Юріївна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

5851м група

Науковий керівник:

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії

Буглай Наталя Михайлівна

*Навчально-науковий педагогічний інститут імені В. О. Сухомлинського
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
Миколаїв, Україна*

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СХІДНОЇ НІМЕЧЧИНИ ПІСЛЯ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ КРАЇНИ (1989 – початок 2000-х рр.)

У статті розглядається економічний розвиток Східної Німеччини після завершення процесу її возз'єднання з Західною частиною країни. Основна увага приділяється викликам, які постали перед регіоном у період трансформації. Економіка Східної Німеччини після возз'єднання залишалася під впливом функціонування колишньої соціалістичної системи. Схарактеризовано стан економіки Німецької Демократичної Республіки, проаналізовано наслідки відкриття кордонів і возз'єднання країни для підприємств регіону, а також труднощі, з якими довелося стикатися в процесі адаптації до ринкових умов. Зазначено, що процес переходу до ринкової економіки супроводжувався значним безробіттям населення і закриттям підприємств.

Ключові слова: *Німецька Демократична Республіка, агентство «Тройханданштальт», зайнятість населення, промисловість, виробництво, сфера послуг.*

Економіка Німецької Демократичної Республіки (далі – НДР) базувалася на принципах централізованого планування, що зумовлювало панування державних підприємств і значне обмеження ринкових механізмів. Високий рівень зайнятості населення, і зокрема жінок, був важливою складовою економічної системи країни. Водночас діяльність підприємств перебувала під жорстким державним контролем, що суттєво обмежувало їхню незалежність. Орієнтація на виробництво на великих комбінатах мала на меті забезпечення кращого нагляду та підвищення продуктивності. Однак недоліки планової економіки часто зводили ці переваги нанівець.

Сфера послуг залишалася слабо розвиненою, а обмежений рівень міжвиробничого поділу праці стримував впровадження інновацій та спроможність адаптуватися до змін. До того ж сувора ієрархічна структура управління знижувала персональну відповідальність працівників, що негативно позначалося на їхній мотивації. Державна монополія на зовнішню торгівлю та технологічна ізоляція значно стримували інтеграцію НДР у міжнародний економічний простір, що серйозно позначалося на загальній продуктивності економіки. Брак конкуренції й стимулів до розвитку інновацій спричиняв економічну стагнацію. У підсумку централізоване планування, хоча й забезпечувало певний рівень стабільності, виявилось нездатним сприяти динамічному розвитку чи адекватній реакції на глобальні економічні виклики [2].

Шок від конкуренції, відкриття внутрішньо-німецького кордону для східнонімецьких громадян у листопаді 1989 року спричинило суттєве посилення конкуренції для підприємств НДР. Однак із запровадженням валютного союзу 1 липня 1990 року та возз'єднанням Німеччини 3 жовтня 1990 року постачальники з інших країн отримали необмежений доступ до

ринку Східної Німеччини, що призвело до різкого скорочення попиту та виробництва в економіці НДР [4].

Виробництво продукції в НДР стикалися зі значними труднощами через низький рівень якості продукції та завищені ціни для зарубіжних споживачів, що своєю чергою спричинило зниження попиту. Щоб задовольнити нові ринкові вимоги, підприємства були змушені працювати над покращенням якості своїх товарів та впроваджувати нові технології, спрямовані на задоволення попиту західних покупців. Це потребувало істотного переформатування економічних стратегій, аби не втратити позиції на ринку. З відкриттям якого стало зрозуміло, що імпортні комплектуючі мають значно вищу якість, що призвело до скорочення внутрішнього виробництва. Через це численні підприємства припинили свою діяльність, а рівень зайнятості населення зменшився. Порівняльний аналіз зайнятості населення між Східною та Західною Німеччиною засвідчив те, що до 2001 року частка працюючих у сфері обробної промисловості майже вирівнялася. У той же час у Східній Німеччині спостерігалось скорочення кількості зайнятих у сільському господарстві, тоді як сектор послуг, навпаки, продемонстрував зростання на 20 відсотків [1].

Адаптація підприємств Східної Німеччини до ринкової економіки певною мірою залежала від приватизації держпідприємств через агентство «Тройханданштальт». Це агентство, було створене 1 березня 1990 року, проводило приватизацію, метою якої було підвищення ефективності та конкурентоспроможності східнонімецьких підприємств. Якщо приватизація була неможливою, то підприємства ліквідовували за законом. На 1 липня 1990 року агентство керувало понад 8 500 підприємствами, проте до 1994 року більшість їх закрили через структурні проблеми соціалістичної економічної системи та нові виклики перехідного періоду. Незважаючи на активну приватизацію, підприємства колишньої НДР залишалися слабкими в ринкових умовах. Після возз'єднання країни їхній внесок у зайнятість населення Східної Німеччині став незначним, що свідчило про труднощі адаптації до ринку.

Економічні трансформації проходили дуже складно: багато підприємств закривалося, що призвело до значного безробіття населення й економічного спаду в регіоні [3].

Таким чином, раптовий перехід від планової до ринкової економіки в колишній НДР спричинив масштабні закриття підприємств, які не змогли адаптуватися до нових економічних умов. Незважаючи на значну фінансову підтримку з боку ФРН та Європейського Союзу, багато компаній не витримали конкуренції, що кардинально змінило економічний ландшафт регіону. Така трансформація, хоча і забезпечила більш чітке визначення економічного курсу, мала також негативні наслідки. Вона супроводжувалася глибокими змінами в структурі власності та значним скороченням робочих місць у державному секторі. Водночас створення нових робочих місць виявилось недостатнім для компенсації втрат, через що рівень безробіття у східних землях залишався вдвічі вищим порівняно із західною частиною Німеччини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Barthold W. W. Problemzone Ostdeutschland. *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur*. 2023. Vol.48, №2. P.417–439. URL: <https://doi.org/10.1515/iasl-2023-0020> (date of access: 28.10.2025).
2. Editorial: Perspektiven auf Ostdeutschland / S. Bischof et al. *PROKLA. Zeitschrift für kritische Sozialwissenschaft*. 2023. Vol. 53, №212. P. 408–412. URL: <https://doi.org/10.32387/prokla.v53i212.2062> (date of access: 28.10.2025).
3. Fritsch M., Sorgner A., Wyrwich M. Die Entwicklung der Wirtschaft in Ostdeutschland nach der Wiedervereinigung. *GWP – Gesellschaft. Wirtschaft. Politik*. 2015. Vol. 64, №2. P. 225–238. URL: <https://doi.org/10.3224/gwp.v64i2.19457> (date of access: 28.10.2025).
4. Mallok J. Entwicklung und Entwicklungsstrategien in ostdeutschen Industriekernen. *ZWF-Zeitschrift für wirtschaftlichen Fabrikbetrieb*. 2007.

Vol.102, №12. P. 857–861. URL: <https://doi.org/10.3139/104.101231> (date of access: 28.10.2025).

НОТАТКИ